

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЛИСТ

03 липня 2018 року № 1/9-415

**Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти
навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році**

Департаменти
(управління)
освіти і науки
обласних,
Київської
міської
державних
адміністрацій
Обласні
заклади
післядипломн
ої
педагогічної
освіти

Міністерство освіти і науки надсилає для практичного використання інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2018/2019 навчальному році, розроблені спільно з Національною академією педагогічних наук України та Інститутом модернізації змісту освіти.

Просимо довести їх до відома вчителів закладів загальної середньої освіти.

Заступник Міністра
П. Хобзей

Додаток
до листа Міністерства
освіти і науки України
від 03. 07. 2018 р. № 1/9-415

Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення в закладах загальної середньої освіти навчальних предметів та організації освітнього процесу у 2018/2019 навчальному році

Початкова школа

Організація освітньої діяльності в 1-4-х класах закладів загальної середньої освіти у 2018/2019 навчальному році здійснюється відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Указу Президента України від 13.10.2015 № 580/2015 «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки», Концепції Нової української школи (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року»); <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>), Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 87 від 21.02.2018 (у 1 класах), Державного стандарту загальної початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 (у 2-4-х класах).

Визначені Концепцією Нової української школи пріоритети реформування загальної середньої освіти знаходять своє відображення в Державному стандарті початкової освіти (2018). Звертаємо увагу на те, що Державний стандарт застосовується з 1 вересня 2018 р. для учнів, які навчаються за програмами дванадцятирічної повної загальної середньої освіти (для учнів 1-х класів). У 2-4-х класах реалізується Державний стандарт початкової загальної освіти (2011). Виконання вимог зазначених державних стандартів є обов'язковим для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності.

Державним стандартом початкової освіти (2018) визначено, що початкова освіта має два цикли навчання (1-2 і 3-4 класи), що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти. Зміст освіти в документі представлено в дев'яти освітніх галузях: мовно-літературній, математичній, природничій, технологічній, інформатичній, соціальній і здоров'язбережувальній, фізкультурній, громадянській та історичній, мистецькій. Кожна галузь описана через загальні результати навчання та обов'язкові результати навчання здобувачів освіти. Загальні результати навчання представлені описом складників ключових і предметних компетентностей, якими має володіти випускник закладів середньої освіти III ступеня, та окреслюють кінцевий результат для побудови освітньої траєкторії здобувачів загальної середньої освіти. Обов'язкові результати навчання показують, які складники ключових і предметних компетентностей мають бути сформованими у здобувачів освіти на кінець кожного циклу навчання.

Основним документом, що забезпечує досягнення учнями визначених відповідним Державним стандартом загальної середньої освіти результатів навчання, є освітня програма закладу загальної середньої освіти (стаття 33 Закону України «Про освіту», стаття 15 Закону України «Про загальну середню освіту»). Освітня програма закладу освіти, який здійснює свою діяльність на різних рівнях освіти, може бути наскрізною (з 1 по 11/12 класи) або для певного рівня освіти. Документ схвалюється педагогічною радою закладу освіти та затверджується його керівником. Основою для розроблення освітньої програми є стандарт освіти відповідного рівня (у такому випадку освітня програма закладу освіти затверджується Державним органом якості освіти України за результатами експертизи на відповідність Державному стандарту освіти). Освітні програми розробляються закладами освіти, науковими установами, іншими суб'єктами освітньої діяльності та затверджуються відповідно до Закону України «Про освіту» та спеціальних законів.

Освітні програми повинні передбачати освітні компоненти для вільного вибору здобувачів освіти.

Заклади освіти можуть використовувати типові або інші освітні програми.

З урахуванням поетапного переходу закладів освіти на здійснення діяльності за новим Державним стандартом у 2018/2019 навчальному році освітня програма закладу освіти може розроблятися на основі:

для 1 класів — Державного стандарту початкової освіти (2018), типових освітніх програм (наказ МОН України від 21.03.2018 № 268);

для 2-4 класів — Державного стандарту початкової загальної освіти (2011), типових освітніх програм (наказ МОН України від 20.04.2018 № 407).

У навчальному плані освітньої програми закладу освіти конкретизується варіативний складник. У разі використання варіативної години на вивчення курсу за вибором до переліку навчальних програм, який є складником освітньої програми, додається програма цього курсу. Звертаємо увагу, що програма курсу за вибором повинна мати відповідний гриф і входити до переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання в початкових класах закладів загальної середньої освіти (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>).

Використання годин варіативного складника навчальних планів може йти на збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантного складника, упровадження курсів за вибором, проведенням індивідуальних консультацій та групових занять.

При розподілі варіативного складника навчального плану слід враховувати, що гранично допустиме навантаження вираховується на одного учня, а уроки фізичної культури не враховуються при визначенні цього показника.

У період переходу шкіл на здійснення освітньої діяльності за новим Державним стандартом заклади освіти розробляють (власні) / комплектують (на основі типових освітніх програм, чинних освітніх програм) освітні програми на кожен навчальний рік, структурують їх відповідно до вимог пункту 33 Закону України «Про освіту». Звертаємо увагу, що загальний обсяг навчального навантаження визначається в навчальному плані, очікувані результати навчання здобувачів освіти окреслюються в навчальних програмах предметів/інтегрованих курсів (що є складниками освітньої програми). В освітній програмі закладу освіти, що складена на основі типової освітньої програм чи іншої освітньої програми, що може бути впроваджена відповідно до чинних нормативних документів, навчальні програми предметів/інтегрованих курсів подаються переліком.

На основі навчальної програми предмета/інтегрованого курсу вчитель складає календарно-тематичне планування в довільній, зручній для використання формі, з урахуванням навчальних можливостей учнів класу.

Календарне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. Встановлення універсальних у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області стандартів таких документів є неприпустимим.

Автономія вчителя має бути забезпечена академічною свободою, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільним вибором форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, розробленням та впровадженням авторських навчальних програм, проектів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання.

Вчитель має право на вільний вибір освітніх програм, форм навчання, закладів освіти, установ і організацій, інших суб'єктів освітньої діяльності, що здійснюють підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних працівників.

Отже, вчитель має право самостійно переносити теми уроків, відповідно до засвоєння учнями навчального матеріалу, визначати кількість годин на вивчення окремих тем. Адміністрація закладу загальної середньої освіти або працівники методичних служб можуть лише надавати методичну допомогу вчителю з метою покращення освітнього процесу, а не контролювати його.

Звертаємо увагу педагогічних працівників на те, що відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти в навчальних програмах з усіх предметів і

курсів передбачено 20% резервного часу. При складанні календарно-тематичного планування учитель може використовувати його на свій розсуд, наприклад, для вдосконалення вмінь, дослідження місцевого середовища (довкілля), у якому мешкають діти, краєзнавчих розвідок, дослідницько-пізнавальних проектів та екскурсій, зокрема з ініціативи дітей. Крім того, пропонується наприкінці кожної чверті планувати корекційно-рефлексійний тиждень для подолання розбіжностей у навчальних досягненнях учнів. З метою створення умов для проектної діяльності учнів, здійснення спостережень, досліджень, виконання практико орієнтованих завдань протягом навчального року пропонується виділити час на проведення навчально-пізнавальної практики, екскурсій. Вибір змісту і форм організації такої навчально-пізнавальної практики навчальний заклад визначає самостійно.

Структура навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами), тривалість навчального тижня, дня, занять, відпочинку між ними, інші форми організації освітнього процесу встановлюються закладом загальної середньої освіти в межах часу, передбаченого освітньою програмою.

Організація освітнього процесу не повинна призводити до перевантаження учнів та має забезпечувати безпечні та нешкідливі умови здобуття освіти.

Режим роботи закладу загальної середньої освіти визначається таким закладом освіти на основі відповідних нормативно-правових актів.

Тривалість уроків у закладах освіти становить: у перших класах — 35 хвилин, у других — четвертих класах — 40 хвилин, у п'ятих — одинадцятих класах — 45 хвилин. Заклад освіти може обрати інші, крім уроку, форми організації освітнього процесу (лист МОН від 02.04.2018 № 1/9-190 «Щодо скороченої тривалості уроку для учнів початкових класів»).

Тривалість канікул у закладах загальної середньої освіти протягом навчального року не може бути меншою 30 календарних днів.

Фактичне виконання навчальної програми фіксується у Класному журналі відповідно до Інструкції щодо заповнення Класного журналу для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 08.04.2015 № 412, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 27.04.2015 за № 472/26917, та з урахуванням методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 21.09.2015 № 2/2-14-1907-15 та лист МОН від 22.05.2018 № 1/9-332).

Новий Державний стандарт початкової освіти, регламентуючи свободу педагогічних спільнот у виборі шляхів навчання, виховання і розвитку школярів, відкриває можливість вибору та створення власного навчального забезпечення освітнього процесу. Чинні вимоги до його якості доповнюються показниками, що відповідають пріоритетам нового Державного стандарту і передбачають:

реалізацію ідеї інтеграції; дослідницький підхід до формування умінь; конструювання знань, а не їх відтворення; організацію пошуку інформації з різних джерел; розвиток критичного мислення, творчості тощо.

У 1 класах закладів загальної середньої освіти пропонується працювати за підручниками, що за результатами конкурсного відбору отримали гриф «Рекомендовано для використання в закладах загальної середньої освіти» і будуть надруковані за кошти державного бюджету. Використання навчальних посібників, зошитів з друкованою основою, що доповнюють зміст підручників, утворюють разом з ними навчальні комплекти, є не обов'язковим і може мати місце в освітньому процесі лише за умови дидактичної доцільності навчальних видань для реалізації нових підходів у роботі з учнями, дотримання вимог щодо уникнення перевантаження учнів та добровільної згоди усіх батьків учнів класу на фінансове забезпечення. І

Звертаємо також увагу, що відповідальність за реалізацію державної політики у сфері освіти та забезпечення якості освіти на відповідній території покладена на органи місцевого самоврядування (стаття 66 Закону України «Про освіту»).

може учілася фінансове забезп.

Особливості організації освітнього процесу в 1 класах за Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Савченко О. Я.

Типову освітню програму розроблено відповідно до Державного стандарту початкової освіти. У програмі визначено очікувані результати для кожного класу окремо, коротко вказано відповідний зміст предмета чи інтегрованого курсу. Це дозволить учителю відстежувати навчальний поступ дітей.

Програму розроблено з урахуванням ідей Нової української школи для початкової освіти за такими принципами: дитиноцентрованості і природовідповідності, узгодження цілей предмета (курсу) з очікуваними результатами і змістом; доступності і науковості змісту та практичної спрямованості результатів; наступності і перспективності змісту для розвитку дитини; логічної послідовності і достатності засвоєння учнями предметних компетентностей; взаємопов'язаного формування в кожній освітній галузі ключових і предметних компетентностей; можливостей реалізації вчителем змісту освіти через предмети або інтегровані курси; можливостей адаптації змісту програми до індивідуальних особливостей дітей (інтелектуальних, фізичних, пізнавальних); творчого використання вчителем програми залежно від умов навчання.

Враховуючи інтегрований характер кожної компетентності, рекомендується систематично використовувати внутрішньо-предметні і міжпредметні зв'язки, які сприяють цілісності результатів початкової освіти та перенесенню умінь у нові ситуації, є передумовою використання інтегрованих курсів та інтегрованих уроків.

Визначені в типовій освітній програмі конкретні очікувані результати подані за змістовими лініями з урахуванням потенціалу кожної освітньої галузі для формування в учнів ключових і предметних компетентостей, наскрізних умінь.

Під час укладання навчальних планів можна реалізувати положення Державного стандарту, відповідно до якого закладу освіти надається право в інший спосіб комбінувати освітні галузі. До прикладу, предмет, що реалізовує технологічну галузь, можна поєднати з інтегрованим курсом «Я досліджую світ»; інтегрований курс «Мистецтво» реалізовувати через два предмети — музичне мистецтво й образотворче мистецтво. При цьому варто зважати, що у процесі інтеграції кількість навчальних годин, передбачених на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляється без зменшення їх сумарного значення.

У типовій освітній програмі підкреслено необхідність застосування формувального й вербального оцінювання. Ці види оцінювання змінюють функції вчителя у процесі контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів, натомість діти поступово у співпраці з педагогом мають оволодівати вміннями самооцінки й самоконтролю, тобто ставати суб'єктами учіння.

Навчання грамоти

Початковий курс мовно-літературної освіти розпочинається в 1 класі з навчання грамоти, метою якого є формування в першокласників навичок читання і письма, розвиток комунікативних умінь, пізнавальних здібностей, здатності спілкуватися українською мовою в особистому й суспільному житті.

Реалізація зазначеної мети здійснюється за такими змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

Змістова лінія «Взаємодіємо усно» спрямована на формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей.

Основними напрямками цієї роботи в 1 класі є розвиток таких умінь: сприймати на слух і правильно розуміти усне мовлення; будувати діалог і невеликі монологічні усні зв'язні висловлення.

У процесі формування аудіативних умінь необхідно розвивати мовленнєвий слух і вміння розуміти почуте. Розвиток мовленнєвого слуху передбачає формування вмінь вирізняти в суцільному звуковому потоці окремі елементи, ідентифікувати їх, адекватно сприймати інтонаційні характеристики мовлення. Розвиток розуміння почутого передбачає вироблення вмінь усвідомлювати значення окремих елементів тексту (слів, словосполучень, речень) і доступний текст у цілому.

У 1 класі формування аудіативних умінь розпочинається на різних мовних одиницях, починаючи зі звуків. На цьому етапі доцільно пропонувати такі типи завдань: розрізнення голосних і приголосних звуків; твердих і м'яких приголосних; послідовне правильне відтворення в почутому слові всіх звуків; розпізнавання на слух односкладових, двоскладових слів; розпізнавання слів з наголосом на певному складі та ін.

Наступний етап передбачає вправлення першокласників у запам'ятовуванні прослуханих слів, словосполучень, речень, невеликих за обсягом висловлень. З цією метою варто пропонувати такі завдання: послухати кілька відомих слів і відтворити їх у тій самій або довільній послідовності; із прослуханого ряду слів вибрати назви визначених учителем речей (навчального приладдя, одягу тощо); вилучити зайве слово з тематичної групи; визначити кількість слів у сприйнятому на слух реченні та кількості речень у сприйнятому на слух тексті; розпізнати завершене і незавершене речення і т. ін.

Робота над формуванням уміння будувати діалог полягає в тому, щоб удосконалювати звуковимову першокласників; збагачувати, уточнювати й активізувати їхній словниковий запас; удосконалювати вміння правильно відповідати на поставлені запитання, ставити запитання іншим; збагачувати мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету; учити дотримуватись правил спілкування, норм літературної мови; вступати в діалог на доступні теми.

Формування в першокласників монологічних висловлювань доцільно розпочинати з роботи над побудовою самостійних зв'язних висловлень за малюнком, серією малюнків, певною життєвою ситуацією. Наступним етапом є побудова невеликих усних розповідей, описів, міркувань за малюнком, запитаннями, висловлення власної думки з приводу зображеної в підручнику ситуації, переказування прослуханого чи прочитаного тексту.

Ефективності формування зазначених умінь сприятиме застосування інтерактивних форм організації навчальної діяльності, які передбачають постійну активну взаємодію учасників освітнього процесу, пробуджують зацікавленість, бажання виконувати поставлене завдання.

У процесі реалізації змістової лінії «Читаємо» в першокласників передбачено формування таких основних очікуваних результатів: читати вголос доступні тексти переважно цілими словами (окремі слова ускладненої структури — складами); виявляти розуміння їх фактичного змісту; правильно інтонувати речення, різні за метою висловлювання та інтонацією; висловлювати власне ставлення до прочитаного; читати за ролями діалоги з казок, оповідань, віршів; мати уявлення про найважливіші джерела інформації: дитячі книжки, журнали, енциклопедії, телебачення, бібліотека, Інтернет; виявляти інтерес, позитивне ставлення до книжки; пояснювати свої читацькі вподобання.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти одним із пріоритетних завдань Нової української школи є забезпечення умов для всебічного розвитку дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб. Тому в процесі формування навички читання важливо враховувати читацькі вміння, набуті дітьми в дошкільному віці, і здійснювати диференційований підхід у навчанні першокласників, які прийшли до школи з різним рівнем підготовки.

З метою підтримування інтересу першокласників до читання варто використовувати різноманітні стимули і прийоми читання, якомога частіше пропонувати читати тексти різних жанрів, на різних носіях (на папері, дошці, мультимедіа) і з різних джерел, залучати учнів до дидактичних ігор, вирішення змодельованих знайомих дітям життєвих ситуацій, які потребують застосування навички читання.

В умовах істотного зниження інтересу учнів до читання важливого значення у змісті інтегрованого курсу «Навчання грамоти» набуває робота з дитячою книжкою, яку рекомендується проводити щотижня. Відповідно до чинного Стандарту початкової загальної освіти ключовими результатами такої роботи є розвиток у дітей інтересу, любові до читання, умінь сприймати, перетворювати, оцінювати текстову інформацію у процесі усної взаємодії, умінь з допомогою дорослих обирати дитячі книжки, пояснювати свій вибір, розвиток прогностичних умінь орієнтовно визначати за обкладинкою, заголовком та ілюстраціями, про що йтиметься в дитячій книжці і т. ін.

Визначальними чинниками розвитку в першокласників позитивних мотивів до читання на уроках роботи з дитячою книжкою є цікаві форми їх організації і проведення, а також добір відповідного змісту навчального матеріалу, який забезпечить його новизну, емоціогенність, розвиток читацьких інтересів. Дуже важливо на кожному занятті щоразу працювати з невеликою за обсягом новою ілюстрованою книжкою, у якій дитині буде легко орієнтуватися, а сам процес ознайомлення з нею викличе позитивні емоції, зацікавлення, радість спілкування.

Учні 1 класу мають різні стартові можливості розвитку навички читання і читацького досвіду. Залежно від цього класовод гнучко моделює методи і прийоми роботи, які, з одного боку, враховують тип дитячої книжки (книжка-твір, книжка — збірка: авторська чи різних авторів), жанрові особливості тексту (казка, вірш, оповідання), з іншого — рівень індивідуальних читацьких можливостей дітей класу. Діти, які ще не читають, більшою мірою на таких заняттях є слухачами і оволодівають уміннями, необхідними для повноцінного розуміння художніх текстів, сприйнятих на слух. Для учнів, які читають, педагог застосовує різні прийоми роботи із залучення їх до самостійного читання доступних текстів або їх фрагментів.

У структурі занять виокремлюються етапи безпосередньої практичної роботи з дитячою книжкою: її розглядання до сприймання тексту з метою прогнозування

орієнтовного змісту і після його первинного сприймання, коли проводиться колективне обговорення прочитаного (прослуханого), обмін враженнями з опорою на ілюстрації, текстовий матеріал, а також візуалізація сприйнятого (ілюстрування, театралізація і т. ін.).

Значною мірою ставлення до книжки, до читання дитина переймає у своїх батьків. Отже, особистий приклад батьків відіграє тут неабияку роль. Класовод приділяє увагу питанню прилучення дитини до книжки в колі сім'ї. Важливими формами співробітництва з батьками є індивідуальні консультації, анкетування, семінари-практикуми, фотопрезентації тощо.

Змістова лінія «Взаємодіємо письмово» спрямована на формування в першокласників повноцінної навички письма, умінь добирати й записувати назву малюнка, заголовка до тексту, будувати й записувати речення за ілюстрацією, життєвою ситуацією, дотримуватися культури оформлення письмових робіт, виявляти і виправляти недоліки письма (самостійно та за допомогою вчителя).

У процесі реалізації цієї лінії в 1 класі пріоритетним є формування графічних, технічних, гігієнічних та елементарних орфографічних навичок.

Навчання письма відбуватиметься швидко й ефективно, коли воно проходить паралельно чи інтегровано з навчанням читання у формі уроку або заняття.

Процес навчання письма може поділитися на три періоди: підготовчий, буквений, післябуквений, кожний з яких триває довше чи коротше, залежно від потреби.

Досягнення мети — розбірливого письма учнів на кінець 1 класу за найменших зусиль, вимагає від учителя застосування доступних і цікавих прийомів письма, спрямованих як на розвиток координації руху руки (пальців, кисті, передпліччя), окоміру, орієнтації в рядку сітки зошита, ліво-правобічної орієнтації в площинному просторі, сприймання букви, так і зміцнення дрібних м'язів кисті. Перериваючи процес письма для перепочинку, який є обов'язковим (частотність і довготривалість його залежить від письмового навантаження), крім фізкультхвилинок, рекомендується використовувати для вправлення пальців маніпуляції з олівцем, викладання з паличок (олівців) заданих фігур на парті, вирізування найпростіших фігур ножицями та ін.

Фізіологічні особливості процесу письма, індивідуальні особливості розвитку учнів вимагають ряд додаткових специфічних гігієнічних вимог до посадки, положення зошита на парті, ручки в руці. Дидактично доцільним і обґрунтованим має бути дозування графічних завдань.

Для навчання письма учнів 1-го класу істотне значення має висока якість шкільного письмового приладдя (зошита, ручки, олівця) та допоміжних дидактичних матеріалів. Ручка має добиратися індивідуально кожному учневі залежно від його фізіології. Можна пропонувати ручки з певними накладками, які

допомагають утримувати в зручному положенні пальці. Олівці варто давати учню середньої твердості. Допоміжні матеріали можуть бути роздатковими для індивідуального використання з метою закріплення певного уміння, необхідного для розвитку навички письма.

Процес формування навички письма в 1-ому класі підлягає постійному контролю.

Реалізація змістової лінії «Досліджуємо медіа» передбачає формування в учнів 1 класу вмінь сприймати прості медіапродукти, брати участь в обговоренні їх змісту і форми, розповідати про свої враження від прослуханих / переглянутих медіапродуктів.

Для формування елементарних умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її, а також створювати посильні для учнів 1 класу прості медіапродукти пропонуємо використовувати такі їх види, як малюнки, світлини, комікси, дитячі журнали, мультфільми тощо.

Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища» спрямована на формування умінь розрізняти голосні і приголосні звуки, правильно вимовляти тверді й м'які, дзвінкі й глухі приголосні звуки, відтворювати ланцюжок звуків у почутому слові (без явищ асиміляції), позначати мовні звуки буквами на письмі, правильно записувати слова, вимова й написання яких збігаються, відтворювати алфавітні назви букв, поділяти на склади слова під час переносу їх частин в інший рядок, правильно наголошувати загальноживані слова, розрізняти близькі й протилежні за значенням слова, упізнавати і розрізняти слова — назви предметів, ознак, дій, чисел, службові слова (за допомогою вчителя), ставити до них запитання, складати й інтонаційно правильно вимовляти (читати) розповідні, питальні та окличні речення і відповідно оформлювати їх на письмі, мати уявлення про текст, добирати заголовок до тексту.

Звертаємо увагу на те, що засвоєння першокласниками елементарних теоретичних знань з української мови і правописних норм здійснюється у процесі дослідження учнями мовних одиниць і явищ. В умовах реалізації компетентнісного підходу вивчення мовного матеріалу має здійснюватись у процесі активної розумової діяльності, що сприятиме усвідомленості й міцності знань. Досягти цього можна шляхом залучення учнів до спостереження за мовними одиницями і явищами, їх аналізу, порівняння, формулювання під керівництвом учителя посильних висновків.

У процесі реалізації визначених програмою дидактичних завдань періоду навчання грамоти належну увагу слід приділяти формуванню в першокласників ключової компетентності уміння вчитися, зокрема уміння уважно слухати вчителя й виконувати те, про що він говорить, правильно організувати своє робоче місце, користуватися навчальним приладдям і підручником та навчальними посібниками тощо. Не менш важливо сформувати здатність виконувати мисленнєві операції: виокремлювати в мовному потоці певні мовні одиниці, виділяти характерні для них

ознаки, порівнювати між собою предмети, мовні одиниці (знаходити однакові, схожі й різні ознаки), знаходити «зайвий» у групі об'єднаних за певною ознакою об'єктів, робити за допомогою вчителя висновки на основі спостережень і т.п. Оволодіння зазначеними загальнонавчальними уміннями й навичками — одна з умов успішної навчальної діяльності школярів.

Для забезпечення мотивації навчальної діяльності учнів у 1 класі необхідно створювати оптимальне освітнє середовище, яке б забезпечувало умови для організації роботи в парах, групах, проводити заняття не тільки за партами, а й на килимку, а також за межами класної кімнати та шкільного приміщення.

Доцільно активно використовувати нестандартні організаційні форми навчання та різні способи взаємодії учасників навчального процесу, особливо ті, які містять елементи гри. У шестирічних першокласників гра ще залишається домінуючим видом діяльності, тому навчання через гру більше зацікавлює дітей і дає вагоміші результати.

З метою підвищення інтересу до навчальної діяльності необхідним у 1 класі є використання різноманітних дидактичних засобів: ілюстративного матеріалу, таблиць, схем, моделей, зразків, мультимедійних засобів тощо.

Математика

Початковий курс математики покликаний розкрити для учнів роль математики в пізнанні явищ і закономірностей навколишнього світу; формувати в дітей основи математичних знань та способів дій, досвід їх використання для розв'язування навчальних і практичних задач; реалізовувати потенціал галузі для заснування здатності міркувати логічно, оцінювати коректність і достатність даних для розв'язування навчальних і практичних задач; для розвитку математичного мовлення, що необхідне для опису математичних фактів, відношень і закономірностей.

Реалізація означених завдань здійснюється за такими змістовими лініями: «Числа, дії з числами. Величини», «Геометричні фігури», «Вирази, рівності, нерівності», «Математичні задачі і дослідження», «Робота з даними».

Провідним завданням змістової лінії «Числа, дії з числами. Величини» є формування в учнів поняття про цілі невід'ємні числа в межах 100, розуміння суті арифметичних дій додавання й віднімання, відношення різницевого порівняння, формування повноцінної обчислювальної навички додавання і віднімання в межах 10; практичних умінь, пов'язаних із вимірюванням величин довжини, маси, місткості й часу.

Уявлення про натуральне число, сутність арифметичних дій додавання і віднімання і взаємозв'язок між цими діями в першокласників формують на основі оперування множинами предметів. Зважаючи, що сучасна дитина переважно взаємодіє з

двовимірними зображеннями (візуальні відтворення на паперових та електронних носіях), у навчальному процесі доцільно більше уваги приділяти практичним вправам із тривимірними об'єктами (геометричні тіла, реальні природні або створені людиною предмети). З метою підготовки до вивчення арифметичних дій додавання й віднімання в інших концентрах для реалізації інтеграції за способом математичної діяльності при розгляді табличних випадків додавання та віднімання увага зосереджується на формуванні прийомів обчислення в межах 10 (додавання і віднімання чисел частинами, додавання на основі переставного закону додавання, віднімання на основі взаємозв'язку арифметичних дій додавання та віднімання). Слід зазначити, що суть переставного закону додавання, взаємозв'язку арифметичних дій додавання і віднімання розкриваються на практичній основі й лише після цього узагальнюються й застосовуються учнями в обчисленнях.

У першому класі учні ознайомлюються з нумерацією чисел у межах 100; на основі практичних вправ осмислюють поняття розряду, вчать записувати двоцифрові числа, опановуючи принцип позиційного запису числа. Розрядний склад двоцифрових чисел є основою для здійснення учнями порівняння чисел, додавання й віднімання двоцифрових чисел у випадках, які ґрунтуються на нумерації. За наявності пізнавальних потреб і можливостей учнів на основі використання наочного матеріалу можна опрацювати дії додавання і віднімання чисел у межах 100 без переходу через розряд.

У тісному зв'язку з формуванням поняття числа і опануванням арифметичних дій відбувається вивчення на практичній основі довжини, маси, місткості, часу, вартості, а також способів вимірювання цих величин. Для засвоєння відповідних тем доцільно пропонувати учням завдання, пов'язані з їхнім реальним життям.

Змістовою лінією «Геометричні фігури» передбачено вивчення елементів геометрії. Її головним завданням є розвиток в учнів просторових уявлень, умінь спостерігати, порівнювати, узагальнювати й абстрагувати; формування в учнів елементарних практичних умінь будувати, креслити, моделювати й конструювати геометричні фігури від руки та за допомогою простих креслярських інструментів. У межах першого класу формують уявлення про геометричні фігури на площині, їх істотні ознаки і властивості; вчать розпізнавати геометричні фігури у просторі, зіставляти образи геометричних фігур з навколишніми предметами.

Змістова лінія «Вирази, рівності, нерівності» має на меті реалізацію алгебраїчної пропедевтики і передбачає формування уявлень про числові математичні вирази суми і різниці, числові рівності й нерівності. Відповідний матеріал уводиться поступово, одночасно з вивченням арифметичного матеріалу. Одним із питань алгебраїчної пропедевтики в початковій школі є формування найпростіших уявлень про залежність значення суми від зміни одного з доданків, про залежність значення різниці від зміни зменшуваного.

Метою змістової лінії «Математичні задачі і дослідження» є формування в учнів здатності розпізнавати практичні проблеми, які можна розв'язати із застосуванням

математичних методів. Математичні задачі, зокрема сюжетні, є важливим засобом ілюстрації і конкретизації навчального матеріалу; розвитку пізнавальних процесів й оволодіння прийомами розумових дій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації, конкретизації); є засобом формування дії моделювання; виховання особистісних якостей, естетичних почуттів; розвитку вміння будувати судження, робити висновки; формування в учнів мотивації їхньої навчальної діяльності, інтересу та здатності до цієї діяльності. Сюжетні задачі, особливо практично зорієнтовані, забезпечують зв'язок математики із реальним життям дитини.

У першокласників формують поняття про задачу, її структурні компоненти, про сутність процесу розв'язування. Основним завданням є набуття учнями загального уміння розв'язувати прості сюжетні задачі. Зважаючи на схильність сучасних дітей взаємодіяти з віртуальним світом (зокрема через комп'ютерні програми), доцільно пропонувати учням у задачах реалістичні сюжети.

Робота над сюжетною задачею не обов'язково має закінчуватися одержанням відповіді на її запитання; учні можуть досліджувати вплив складників задачі на її розв'язання на різних варіаціях умов; добирати умову до запитання, змінювати умову відповідно до запитання, змінювати запитання відповідно до виразу тощо. Водночас, навчальні дослідження поширюються не лише на сюжетні задачі, а й на інші види завдань. Доцільно пропонувати учням математичні завдання на спостереження, на визначення відмінностей та їх впливу на розв'язання. Корисними є завдання, які мають не один, а кілька правильних розв'язків, способів розв'язування. Навчальні дослідження можуть стосуватися розгляду серії практично-зорієнтованих ситуацій, які виникають у житті сучасної дитини і вимагають застосування набутого нею досвіду математичної діяльності. Елементи навчальних досліджень доцільно вводити в канву завдань через спонування до дослідницьких дій: з'ясуй, встанови, визнач, досліди тощо. Робота над математичними задачами і з навчальними дослідженнями є слушним ресурсом для реалізації міжпредметних зв'язків та інтеграції зі змістом інших освітніх галузей.

Змістовою лінією «Робота з даними» в першому класі передбачено ознайомлення учнів на практичному рівні зі способами зчитування даних зі схематичних рисунків, із таблиць; внесення даних до схем. Матеріал розглядається в контексті аналізу життєвих ситуацій із використанням міжпредметної змістової інформації.

«Я досліджую світ»

У першому класі цього року вводиться інтегрований предмет «Я досліджую світ». Типова освітня програма з цього предмета дає змогу вчителю самостійно обирати й формувати інтегрований та автономний спосіб подання змісту із освітніх галузей Стандарту, добирати дидактичний інструментарій, орієнтуючись на індивідуальні пізнавальні запити і можливості учнів (рівень навченості, актуальні стани потреб, мотивів, цілей, сенсорного та емоційно-вольового розвитку). Особливого значення в дидактико-методичній організації навчання надається його зв'язку з життям, з

практикою застосування здобутих уявлень, знань, навичок поведінки в життєвих ситуаціях. Обмеженість відповідного досвіду учнів потребує постійного залучення й аналізу їхніх вражень, чуттєвої опори на результати дослідження об'єктів і явищ навколишнього світу.

Педагогічна стратегія, яка спиралась на наслідувальні механізми в розвитку пізнавальних процесів молодших школярів і передбачала пріоритетне використання зразків, алгоритмів, поетапного контролю й корекції, збагачується мультисенсорним підходом, що зумовлює дослідницьку поведінку учнів, сприйняття ними властивостей і якостей предметів, явищ природного та соціального оточення, спрямовуються у сферу пошукової діяльності.

Можливі засоби інтеграції в процесі реалізації програми «Я досліджую світ» передбачають включення учнів в практику виконання різноманітних завдань дослідницького характеру, як-от:

дослідження-розпізнавання (Що це? Яке воно? Обстеження за допомогою органів чуття, опис, порівняння з іншими предметами, явищами; спільне — відмінне, до якого цілого воно належить);

дослідження-спостереження (Як воно діє? Що з ним відбувається? Для чого призначене?);

дослідження-пошук (запитування, передбачення, встановлення часової і логічної послідовності явищ, подій; встановлення причинно — наслідкових зв'язків (Чому? Яким чином? Від чого залежить? З чим пов'язано?), здогадка, висновок-узагальнення.

При цьому застерігаємо, що інтегроване навчання при невмілому поєднанні елементів навчальної програми в початковій школі може негативно позначитися на якості освіти. Зокрема, «радикальна» інтеграція — «усього з усім» (усіх галузей) може призвести до втрати вимог щодо функціональної грамотності учнів (читати, писати, проводити математичні операції). За цієї умови нерідко простежується надлишковість змісту навчання за рахунок залучення інформації з різних галузей. Трапляється випадкове поєднання одиниць змісту без врахування програмових вимог кожної із предметних складових, що інтегруються. Мозаїчний, перелічувальний спосіб реалізації міжпредметного змісту на уроці (читали, писали, розв'язували задачу, грались) без об'єднувальної мети і орієнтації на інтегрований результат теж знецінює ідею системного викладу змісту у взаємозв'язках компонентів. У процесі реалізації завдань інтегрованого курсу «Я досліджую світ» з метою уникнення проблем необхідно враховувати досвід інтегрованого навчання та розуміння того, що найвищим субмеханізмом інтеграції є інтеграція стратегій пізнання або універсальних дій.

Фізична культура

Реалізація завдань реалізується за такими змістовими лініями: «Рухова діяльність», «Ігрова та змагальна діяльність».

Змістова лінія «Рухова діяльність» передбачає формування в дітей уявлення про фізичну культуру як сукупність різноманітних фізичних вправ, способів рухової та ігрової діяльності, спрямованих на фізичний розвиток, зміцнення здоров'я та формування умінь і навичок володіння різними способами рухової діяльності, здатності виконання вправ основної гімнастики, організуючих вправ, елементів акробатики, вправ корегувальної спрямованості та тих, що пов'язані з незвичним положенням тіла у просторі, ходьбою, бігом, танцювальними кроками, способами лазіння та перелізання, навичками володіння м'ячем та стрибками, розвиток фізичних якостей, формування постави й профілактики плоскостопості.

Змістова лінія «Ігрова та змагальна діяльність» передбачає виховання в учнів ініціативності, активності та відповідальності у процесі рухливих і спортивних ігор за спрощеними правилами; усвідомлення важливості співпраці під час ігрових ситуацій; умінь боротися, здобувати чесну перемогу та з гідністю приймати поразку, контролювати свої емоції, організовувати свій час і мобілізувати ресурси, оцінювати власні можливості в процесі ігрової та змагальної діяльності, реалізовувати різні ролі в ігрових ситуаціях, відповідати за власні рішення, користуватися власними перевагами і визнавати недоліки у тактичних діях у різних видах спорту, планувати та реалізовувати спортивні проекти (турніри, змагання тощо); формування в молодших школярів умінь і навичок виконання естафет.

Частина навчального навантаження з фізичної культури (до 1 години на тиждень) може використовуватися на вивчення окремих навчальних предметів, що забезпечують рухову активність учнів (хореографія, ритміка, плавання тощо), за наявності відповідних умов педагогічних кадрів та навчальних програм, що мають гриф Міністерства освіти і науки України.

Організація освітнього процесу в 1 класах за Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Шияна Р. Б.

Особливості Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна, полягають у структуруванні змісту початкової освіти за освітніми галузями та представленні його інтеграції в навчальних предметах, що визначені навчальним планом. Запропонована у програмі інтеграція забезпечує умови для формування в молодших школярів цілісної картини світу, здатності сприймати предмети і явища різнобічно, системно та визначати практичне застосування вивченого.

При складанні календарно-тематичного планування вчителю необхідно самостійно інтегрувати пропонований зміст різних освітніх галузей і вибудовувати послідовність формування очікуваних результатів навчання та відповідних обов'язкових результатів, враховуючи при цьому послідовність розгортання змісту в обраних закладом загальної середньої освіти підручниках.

Програмою передбачено, що освітня галузь «Мовно-літературна» реалізується в навчальних предметах «Українська мова», «Іноземна мова» та інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Вивчення української мови в 1-4-х класах передбачає часовий розподіл програмового матеріалу між предметом «Українська мова» та інтегрованим курсом «Я досліджую світ», відповідно до якого 5 годин на тиждень використовується на вивчення української мови як окремого предмета, 2 години на тиждень включені до інтегрованого курсу «Я досліджую світ». У Класному журналі українська мова фіксується і як окремий навчальний предмет, на який окремо виділяються сторінки «Українська мова», і як частина інтегрованого курсу, на яку також виділяються окремі сторінки «Українська мова в інтегрованому курсі».

Звертаємо увагу на те, що рекомендації щодо поділу класу на групи при вивченні української мови надані в листі МОН України від 22.05.2018 № 1/9-332. У разі поділу класу на групи при вивченні української мови у Класному журналі на запис уроків української мови як окремого предмета і української мови в інтегрованому курсі відводяться окремі сторінки для кожної групи.

При складанні календарно-тематичного планування з української мови рекомендуємо розподіл тем між окремими й інтегрованими уроками здійснювати з урахуванням дидактичної доцільності форм роботи і видів діяльності, якими вони будуть опрацьовуватись. Звертаємо увагу на те, що для вивчення тем змістової лінії «Досліджуємо мовлення», що передбачають опрацювання основних мовних понять, які є підґрунтям мовної грамотності учнів, та тем, що передбачають формування технічних навичок читання і письма, оптимальним є відведення окремих уроків. Більшість тем змістових ліній «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Театралізуємо» органічно включаються в інтегрований курс.

Метою вивчення української мови в 1 класі є формування в учнів елементарних навичок читання і письма, розвиток мовленнєвих умінь, збагачення, уточнення та активізація словникового запасу, удосконалення фонематичного слуху, здійснення граматики-орфографічної пропедевтики. Процес навчання грамоти здійснюється з урахуванням основних позицій класичної методики. Тривалість добуквеного, буквеного і післябуквеного періодів визначається вчителем на основі діагностики готовності учнів до опанування грамотою, спостережень за темпом набуття та якістю набутих навичок звукового й звуко-буквеного аналізів, навичок читання і письма.

Звертаємо увагу на те, що мета добуквеного періоду навчання грамоти полягає в забезпеченні мотивації до навчальної діяльності; розвитку усного мовлення першокласників; формуванні елементарних аналітико-синтетичних умінь в роботі над текстом, реченням, словом, звуками мовлення; підготовці дитини до письма. У добуквений період, окрім освітніх, реалізуються завдання, спрямовані на забезпечення адаптації дітей до школи, шкільного колективу і ознайомлення з правилами поведінки в ньому; формування навчальних умінь учнів (сидіти за

партою, слухати вчителя, виконувати завдання індивідуально, у парах, у групах та ін.). Добуквений період є важливим для формування навички письма. У цей період закладаються основи техніки письма і засвоюються гігієнічні правила (рух пальців і передпліччя упоперек і уздовж рядка, положення ручки в руці, зошита на парті, поставі під час письма). Для навчання письма необхідно використовувати зошити із сіткою для першого класу. Звертаємо увагу, що під час навчання письма до уваги беруться індивідуальні особливості розвитку кожного учня (ліворукість, темперамент, стан здоров'я тощо), від чого має залежати письмове навантаження дитини (обсяг завдання на уроці) та частота і рівень уваги, приділеної вчителем дитині безпосередньо під час письма.

Нагадуємо, що в добуквений період перевага надається ігровим методичним прийомам опрацювання програмового матеріалу з української мови. Окрім дидактичних ігор, доцільно використовувати сюжетно-рольові ігри, що сприятиме мовленнєвому і соціальному розвитку дітей. З метою розширення освітнього середовища частину уроків рекомендуємо проводити поза межами класу.

Протягом буквеного періоду необхідно досягти цілковито сформованої навички читання в першокласників. Для цього при підготовці до уроку вчителю необхідно глибоко продумувати індивідуальну й диференційовану роботу з дітьми, що мають різний рівень сформованості навички читання.

У букварний період навчання письма поряд з графічними формуються й правописні навички — елементарні орфографічні та пунктуаційні. Вправи з графіки письма поєднуються з удосконаленням артикуляційних умінь, роботою над збагаченням словникового запасу дітей. Важливими завданнями тут є засвоєння учнями механізму списування, розвиток умінь зіставляти звуковий і графічний образи літери, контролювати написане за зразком.

Післябуквений період призначений для вдосконалення умінь читати, писати, виконувати елементарні аналітико-синтетичні дії з одиницями різних мовних рівнів, для розвитку усного мовлення і творчих здібностей учнів, виконання завдань і вправ із читання і письма. У цей період діти починають читати літературні тексти і включаються в проектну діяльність, під час якої відбувається систематизація знань, здобутих у період навчання грамоти. У післябуквений період удосконалюються та закріплюються набуті навички письма: писати за зразком, списувати з друкованого шрифту, записувати на слух окремі букви, склади, слова (де звучання не розходиться з написанням), невеликі речення, читати написане. Оскільки розвиток навички письма об'єктивно відстає від навички читання, у післябуквений період доцільно практикувати комбінування видів діяльності, які включають читання і письмо.

Важливим завданням читання в 1-му класі є пробудження у школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно з нею працювати. У 1-му класі на роботу з дитячою книжкою рекомендується відводити до 20 хвилин навчального часу (1 раз на 2 тижні). Якщо учні класу мають достатній рівень

розвитку навички читання, учитель може відводити на заняття з дитячою книжкою цілий урок. У цей період доцільно дітей ознайомити з хрестоматією сучасної української літератури для учнів 1-2 класів (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola-2016-2/xrestomatiya.html>) й використовувати її тексти для формування читацької самостійності учнів, сприяння розвитку інформаційної культури молодших школярів, збагачення світогляду. За умови впровадження тематичної інтеграції доцільно співвідносити тематику літературних творів з темою дня/тижня.

Починаючи з 1 класу, важливо навчити дітей працювати з різними джерелами інформації (графічною, текстовою, аудіо, відео), самостійно відшукувати її за вказаними орієнтирами. Система роботи над реалізацією цього завдання передбачає включення завдань на формування умінь працювати з інформацією в усі навчальні предмети і курси. Цим забезпечується впровадження інтегративного підходу до організації освітнього процесу. Під час опрацювання інформації доцільно використовувати прийоми критичного мислення. Через систему практико орієнтованих завдань вчити виділяти головне і другорядне, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, представляти опрацьовану інформацію у вигляді малюнка, схеми.

Важливе місце в системі роботи над розвитком мовленнєвої діяльності учнів відводиться урокам розвитку усного і писемного зв'язного мовлення, які рекомендується проводити в 1-му класі як фрагмент уроку (протягом 15—20 хвилин) не рідше як один раз на два тижні (17 разів на рік). У разі дидактичної доцільності можна відводити більше навчального часу на розвиток мовленнєвої діяльності учнів. При цьому збільшення навчального часу на розвиток комунікативних умінь не повинно зумовити зниження якості роботи над розвитком інших умінь.

Зважаючи на фізіологічні особливості шестирічних першокласників, неприпустимим є прискорене проходження усіх періодів навчання грамоти, оскільки навіть за умови інтенсивної підготовки дітей до школи, коли вони уже в 1-му класі добре читають, навичка письма потребує тривалого часу для формування: у дошкільному віці вона не формується.

Завдання освітньої галузі «Математична» реалізуються через вивчення окремого навчального предмета «Математика» (3 години на тиждень) та включення програмового змісту з математики в інтегрований курс «Я досліджую світ», де на математику відводиться 1 година на тиждень. При розподілі програмового матеріалу між окремим предметом та інтегрованим курсом пропонуємо для інтегрованого курсу обирати теми, що передбачають виконання практико-орієнтованих завдань на застосування вивченого матеріалу різних змістових ліній. Водночас, звертаємо увагу, що матеріал змістових ліній «Вимірювання величин», «Просторові відношення», «Геометричні фігури» може бути використаний на уроках інтегрованого курсу і як новий з метою ознайомлення дітей.

Враховуючи вікові особливості першокласників та з метою більш усвідомленого сприйняття навчального матеріалу, доцільно передбачити практико-орієнтовані завдання, які передбачають дії з лічильним матеріалом, геометричними фігурами тощо. З цією метою вчитель/учителька може використовувати дидактичні засоби навчання для логіко-математичних видів діяльності.

У дочисловий період вивчення математики в 1 класі рекомендуємо вчити дітей спостерігати за об'єктами і групами об'єктів під час їх порівняння, визначення місця розміщення у просторі, класифікації за різними ознаками (форма, розмір, колір), формуючи при цьому кількісні й просторові уявлення. На початковому етапі вивчення математики особливу увагу необхідно приділяти розвитку математичного мовлення дітей, формуванню їхніх особистісних якостей. Робота з ознайомлення дітей із числами та діями з ними організовується з обов'язковим використанням предметної наочності у процесі проведення дидактичних ігор, практичних робіт, екскурсій тощо. Залежно від характеру завдань на уроці діти можуть вставати з-за парт, підходити до столу вчителя, до книжкових полиць, до полиць із наочністю, іграшками та ін. Значне місце на уроках математики слід відводити дидактичним іграм, дозволяючи дітям час від часу рухатися, забезпечуючи зміну видів діяльності. Для розвитку в першокласників просторових уявлень корисно використовувати різноманітні дидактичні матеріали: будівельні набори, конструктори тощо. Навчання може відбуватися не лише у класі, а й у добре обладнаній ігровій кімнаті, інших прилаштованих до навчання приміщеннях школи. Доцільно за сприятливих погодних умов окремі уроки математики проводити на повітрі. Екскурсії в парк, вулицями міста, на пришкольну ділянку, рухливі ігри з різними завданнями допоможуть першокласникам у засвоєнні просторових уявлень, взаємного розміщення предметів. Під час вивчення матеріалу з порівняння груп предметів за їх кількістю, а також із лічби предметів доцільними будуть екскурсії в парк, у магазин.

Досягнення мети вивчення математики залежить від системи навчальних завдань, яка реалізується на уроці. Вона може включати завдання, що актуалізують навчальний досвід учнів; завдання, які супроводжують дослідницьку, пошукову діяльність учнів і приводять до елементарних теоретичних відомостей, правил; завдання для виконання навчальних дій за зразком або інструкцією вчителя; завдання, які виконують учні в частково змінених умовах. Оскільки уміння учнів виявляються в конкретній навчальній або життєвій проблемній ситуації, важливо створити умови для застосування набутого досвіду математичної діяльності. Для цього доцільно застосовувати компетентісно орієнтовані завдання, комплексні за змістом, структуровані з кількох взаємопов'язаних питань різної тематики, такі, що потребують використання засвоєного матеріалу в наближених до реального життя дитини умовах.

Оскільки навчання математики відіграє особливу роль у розвитку загальнонавчальних умінь, необхідно спонукати учнів знаходити різні способи виконання навчального завдання (пропонувати віднайти інший або найбільш зручний спосіб виконання); встановлювати послідовність виконання навчальних

дій; здійснювати самоконтроль і самооцінювання діяльності (обрати посильне для себе завдання, оцінити свою роботу, поцікавитися, як по-іншому виконали завдання учні в класі, відшукати й виправити помилки в розв'язанні).

При використанні в практичній діяльності інноваційних форм роботи, методичних прийомів, нестандартних видів завдань рекомендуємо дотримуватись основних канонів класичної методики викладання математики, що дозволить забезпечити цілісність, системність і науковість у процесі опрацювання програмового матеріалу з учнями.

Зміст освітніх галузей «Природнича», «Соціальна і здоров'язбережувальна», «Громадянська та історична» «Технологічна» представлений в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Час на його вивчення в 1 класі вчитель komponує самостійно, до прикладу: на природничу освітню галузь відводиться 2 години, на технологічну — 1 година, на соціальну та здоров'язбережну і громадянську та історичну — по 0,5. Звертаємо увагу на те, що визначений цим документом розподіл годин між галузями в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» під час проведення інтегрованих занять може перерозподілятися протягом тижня/місяця залежно від мети і завдань інтегрованих тем та підготовленості класу до опрацювання програмового змісту за умови дотримання сумарної кількості годин з навчального предмета на кінець семестру/навчального року.

Назва інтегрованого курсу зорієнтовує вчителя на організацію дослідницької діяльності першокласників. Для формування дослідницьких навичок важливо учнів ознайомити із способами пізнання довколишнього світу (спостереження, дослідження, опрацювання різних джерел інформації).

Серед методів дослідження, з якими школярі ознайомлюються вже у 1-му класі, особливу значущість має дослід. Він є більш складною формою вивчення природи, оскільки передбачає визначення у штучних умовах особливостей об'єктів; створення спеціально підготовлених умов для їх проведення; формування вміння зіставляти явища і процеси, за якими спостерігають під час досліду, з тим, що відбувається у природних умовах, робити висновки і узагальнення. Але вже на перших етапах навчання першокласникам доцільно пропонувати спостереження за дослідом. Під час демонстраційних дослідів учитель показує, як треба працювати з об'єктами природи під час виконання досліду, вказує, як і для чого слід проводити спостереження, на що варто звернути особливу увагу, як фіксувати результати, послідовність етапів проведення дослідів, як робити висновки. Таку роботу необхідно починати із ознайомлення з інструкцією, у якій дається план дій і пропонується певний спосіб фіксації результатів. Звертаємо увагу, що важливою вимогою до демонстрації дослідів є підготовка необхідного обладнання, його встановлення, щоб кожен учень міг спостерігати за діями вчителя. Важливо створити безпечні умови проведення та спостереження за дослідом. Під час демонстрації дослідів доцільно використовувати запитання практичного характеру. Для повторення і закріплення набутих знань — ставити дітям запитання, відповіді на які потрібно довести дослідом.

Підкреслимо, що реалізація компетентнісного підходу вимагає організації опанування сутністю певних об'єктів, явищ, способів дій у безпосередній практичній діяльності. Пропоновані дитині види діяльності повинні сприяти активізації допитливості, пробудженню радості пізнання. До уроків необхідно добирати такі види завдань, які б сприяли усвідомленню дитиною цілісності природи, взаємозв'язків між її об'єктами та явищами. Важливо через систему завдань формувати відповідальне ставлення до природи зокрема, навколишнього світу в цілому. Щоб сформувати його на рівні внутрішнього прийняття, необхідно пропонувати дітям навчальні ситуації для самостійного прийняття/визначення рішень. Насамперед це стосується правил поведінки серед природи, участі в доступній природоохоронній діяльності, починаючи з 1-го класу (догляд за рослинами й тваринами, виготовлення годівничок для птахів, збирання природного матеріалу для гербарію, виготовлення поробок та ін.). Екскурсії, уроки на свіжому повітрі, окрім дидактичної мети, реалізують завдання соціокультурного розвитку дитини, формування в неї емоційного інтелекту. Такі заняття можна урізноманітнити іграми-змаганнями, конкурсами тощо. У разі проведення нестандартних форм організації навчального процесу (уроків-екскурсій, уроків-імпровізацій, уроків-ігор, уроків-театралізацій тощо) у Класному журналі доцільно вказувати форму проведення уроків.

Практичне спрямування уроків інтегрованого курсу передбачає відпрацювання учнями конкретних здоров'язбережувальних навичок і умінь, належних поведінкових дій, їх мотивацію на здоровий і безпечний спосіб життя, розв'язання конкретних навчальних і життєвих ситуацій. Види діяльності, що спрямовані на формування ціннісного ставлення до життя і здоров'я власного та інших людей, реалізують в інтегрованому курсі завдання освітньої галузі «Соціальна і здоров'язбережувальна». У структурі уроків інтегрованого курсу слід передбачити навчально-пізнавальну та оздоровчо-рухову діяльність учнів.

Практичну зорієнтованість інтегрованого курсу забезпечує виконання завдань освітньої галузі «Технологічна». Інноваційність її завдань полягає в посиленні творчого компоненту завдань предметно-перетворювальної діяльності, навчанні плануванню дій у процесі виготовлення виробу, формуванні навичок сталого розвитку у процесі роботи. Основне спрямування предметно-перетворювальної діяльності в 1-х класах передбачає розширення сенсорного досвіду дітей, розвиток моторики рук, координації рухів, формування пізнавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, мислення та ін.), формування початкових прийомів роботи з ручними інструментами тощо.

Зміст мистецької освітньої галузі може реалізовуватися як через інтегрований курс «Мистецтво», так і через окремі предмети за видами мистецтва: образотворче мистецтво і музичне мистецтво. Вибір здійснюється з урахуванням фахової підготовки кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою. Якщо школою для вивчення обрано другий варіант, то у робочому навчальному плані зазначаються окремі навчальні предмети: «Мистецтво: образотворче мистецтво», «Мистецтво: музичне мистецтво», — на які

відводиться по 1 годині на тиждень. Необхідною умовою реалізації завдань освітньої галузі «Мистецька» є дотримання інтегративного підходу через узгодження програмового змісту предметів мистецької освітньої галузі із змістом інших освітніх галузей (наприклад, сприймання музичного твору, мультфільму тощо на заняттях з вивчення мови).

З першого дня спілкування з мистецтвом дітей слід привчати уважно слухати і споглядати твори мистецтва, виявляти власні враження, шукати зміст, розуміти, яким чином він розкривається. Системно і послідовно дітей потрібно привчати визначати, описувати емоційні стани, викликані почутим, побаченим, формувати культуру емоційного сприймання й реагування на твір мистецтва.

Упродовж навчання в початковій школі в дітей мають системно формуватися виконавські уміння та навички, характерні для кожного окремого виду художньої діяльності: графічні, живописні, декоративні техніки, знайомство з правилами композиції, кольорознавства, ліплення тощо (з образотворчого мистецтва); формування вокальних та хорових навичок (з музичного мистецтва); акторські та елементарні хореографічні уміння під час театралізацій, інсценізацій, рольових ігор та рухів під музику. Водночас, у контексті інтегрованого навчання відбувається формування і поліхудожніх умінь, наприклад: порівняння засобів виразності в різних видах мистецтва, відтворення різних явищ через музичні інтонації, малюнок, рух, жест, слово; пошук звукових асоціацій у творах образотворчого мистецтва; «оживлення» творів образотворчого мистецтва, програмної музики за допомогою пантоміми, міміки, жестів, рухів або розігрування уявних діалогів за сюжетом картини; створення ілюстрацій до казок, мелодій до віршів, інсценізація пісні тощо.

Велике значення для розвитку творчості дітей має активне залучення до імпровізацій, різного роду експериментів (наприклад, з кольорами, звуками), а також підтримки їх ідей та ініціатив у прикрашанні, естетизації навколишнього середовища, що значно розширює можливості дітей у власному творчому вияві — художньому самовираженні. Окрім того, важливо привчати дітей не тільки творити і самовиражатися, але й презентувати результати власної творчості, брати участь у шкільних мистецьких заходах (концертах, виставках, інсценізаціях тощо), а з часом виявляти ініціативу їх створення, спілкуватися з друзями та знайомими про мистецтво.

Освітню галузь «Фізкультурна» реалізує навчальний предмет «Фізична культура». Уроки фізичної культури в 1-х класах рекомендуємо спрямовувати на розвиток і удосконалення рухів дітей. З цією метою радимо включати в урок ігри/рухливі ігри та ігрові ситуації. За сприятливих погодних умов уроки фізичної культури доцільно проводити на свіжому повітрі протягом усього навчального року. При цьому необхідно формувати в дітей уміння робити правильний вибір одягу для занять фізичною культурою у різні пори року, що вимагає узгодження особливостей підготовки учнів до уроків фізкультури з батьками.

Іноземна мова (до двох типових освітніх програм)

Під час навчання іноземної мови першокласників учитель повинен враховувати відсутність попереднього навчального досвіду в учня, а тому — спиратись на досвід, набутий ним у дошкільний період (уміння розглядати й обговорювати зображене на малюнках; навички розмальовувати, вирізати, клеїти, ліпити, співати, танцювати, розповідати вірші, виконувати фізичні рухи, розігрувати короткі сценки тощо).

Гра, як відомо, є природнім середовищем спілкування дітей. Для набуття первинного іншомовного комунікативного досвіду варто застосовувати різноманітні ігрові завдання: ситуативні, змагальні, ритмомузичні та художні, усвідомлюючи їхній потенціал в іншомовному навчанні. Використовуючи гру на уроці, вчителю потрібно чітко розуміти той дидактичний результат, який планується отримати, але цей результат не може бути мотивом для діяльності дитини. Гра повинна змінювати взаєностосунки між дітьми і дорослим вчителем: вчителю бажано шукати можливість брати участь і грати разом з дитиною тому, що атмосфера гри руйнується під оком стороннього спостерігача.

Для ефективного навчання іноземним мовам учнів і для розвитку різноманітних здібностей дитини засобами іноземної мови слід враховувати потреби учнів з різними стилями сприйняття: аудіалів, вербалів, візуалів та кінестетиків. Тому вчителю рекомендується використовувати різноманітні навчальні стратегії та стилі навчання, що допомагають кожному учневі усвідомити свій потенціал і проявити себе.

Навчання через прямий досвід (Total physical response) є адекватним підходом для іншомовного навчання учнів, адже діти в цьому віці не розуміють абстракції. Цей підхід передбачає, що дитина має фактично зробити або зобразити за допомогою пантоміми те, що вона говорить або чує.

Психолінгвісти стверджують, що на рецептивному етапі вивчення іноземної мови «успішність оволодіння іноземною мовою значною мірою залежить від обсягу і якості матеріалу, що пропонується учням для сприйняття на слух». Використання сюжетних історій або коміксів з урахуванням вікових можливостей учнів забезпечує їх достатнім рецептивним досвідом іншомовного спілкування. Метод розповідання історій (Storytelling) надає можливість для «занурення» дітей в іншомовну атмосферу, для ознайомлення зі світом. Робота над історіями в початковій школі виробляє звичку до прослуховування, а потім і до читання і, таким чином, закладає основу для занять на подальших етапах вивчення іноземної мови.

Для кращого засвоєння слів, фраз, усього тексту «історії» пропонується сюжет розмалювати, зобразити на макеті, виготовити з пластиліну, паперу, розіграти за допомогою ляльок. При цьому нічого спеціально не заучується напам'ять. Діти відтворюють стільки, скільки самі зможуть: спочатку з допомогою дорослих, а

потім самостійно. Є багато видів театру для дітей (тіньовий, настільний, пальчиковий, іграшковий тощо) і зазвичай прийоми театру забезпечують можливість розіграти найрізноманітніші елементарні комунікативні ситуації відповідно до віку дитини.

Значення ритміко-пісенного матеріалу у формуванні виразності та емоційності мовлення молодших школярів важко переоцінити. Крім сприяння формуванню фонетичних та інтонаційних іншомовних навичок, ритмічність та наявність близьких до дитячого сприйняття образів розвиває здібність утримувати в пам'яті слова, словосполучення, забезпечує швидке їх запам'ятовування, що, у свою чергу, сприяє розвитку такої психічної функції як пам'ять.

Перед тим, як розпочати читання і письмо, потрібно створити необхідну базу: навчити дитину артикулювати і розпізнавати звуки, щоб було що позначати літерами, навчити певній кількості іноземних слів, щоб було що прочитати і записати. А тому навчання літер та формування первинних навичок письма варто розпочинати після вступного усного курсу.

Варто згадати, як навчаються читати наші діти рідною мовою. Вони вимовляють букву за буквою, потім складають їх у слова. Такий спосіб навчання читанню є близьким для українських дітей. За таким же принципом працює метод фоніксів, який навчає «прочитувати» літери, іншими словами — вимовляти найхарактерніший для тої чи іншої літери звук, який вона продукує. Треба продумати презентацію кожної букви, а також відповідного слова-символу, перший звук якого співпадає зі звуком букви. У такий спосіб діти навчаються звуко-буквеним відповідностям, знання яких їм допоможе у формуванні первинних навичок читання простих односкладових слів вже у першому класі. Ігри з картками-фоніксами, з розрізною абеткою сприятимуть вивченню учнями відповідностей «буква-звук», навчать першокласників вимовляти слова по звуках, а згодом, об'єднуючи їх, прочитувати слова в цілому. Вимовляння слів по звуках сприятиме також фонетично усвідомленому написанню перших слів.

Зауважимо, що діти шести років навчаються читати не за правилами, а за аналогією, тому після вивчення усіх звуків, що позначаються буквами, їм варто пропонувати завдання на читання слів, що римуються. За допомогою попередньо засвоєних в усній та графічній формі слів учні намагатимуться читати елементарні речення, які можна укласти з ними та відтворювати на письмі за зразком.

Мови відповідних корінних народів та національних меншин

У 2018/2019 навчальному році учні початкової школи вивчатимуть мови відповідних корінних народів та національних меншин за такими навчальними програмами:

в 1 класі — за типовими навчальними програмами для закладів загальної середньої освіти з навчанням мовою відповідного корінного народу та національної меншини (наказ МОН України від 21.03.2018 № 268);

у 2-4 класах — за навчальними програмами з мов національних меншин для закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами відповідних корінних народів та національних меншин та закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (Державного стандарту початкової загальної освіти (2011 р.), Типових освітніх програм (наказ МОН України від 20.04.2018 № 407), що розміщені на офіційному сайті МОН України.

Програми розроблено на основі Державного стандарту початкової освіти (мовно-літературна освітня галузь), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87, і згідно з положеннями «Концепції Нової української школи». Навчальні програми з мов відповідних корінних народів та національних меншин використовуються як складова частина Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом Савченко О. Я. для 1-2 класів, та Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом Шияна Р. Б. для 1-2 класів.

Навчання з мов відповідних корінних народів та національних меншин учнів 2-4 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами відповідних корінних народів та національних меншин та українською мовою здійснюватиметься за підручниками 2012-2015 років видання.

Навчання з мов відповідних корінних народів та національних меншин учнів 1 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням мовами відповідних корінних народів та національних меншин та українською мовою Нової української школи здійснюватиметься за підручниками, що будуть видані за результатами проведення конкурсного відбору проектів підручників для 1 класу закладів загальної середньої освіти.

Надзвичайно актуальними є розвиток громадянської освіти й системна цілеспрямована робота з об'єднання країни, розвитку міжрегіональних зв'язків, інтеграційних процесів і співпраці. Відповіддю на ці виклики може бути увага до регіональних особливостей та їхнє широке представлення в загальноукраїнському контексті, а також системний, інтегрований, компетентністний підходи до знайомства з оточуючим середовищем і інклюзія у широкому сенсі цього слова. Формування громадянської та соціальної компетентності дітей є також важливим компонентом розвитку дитини й підготовки її до реалій життя у світі, що швидко змінюється.

Саме для набуття практичних навичок й компетентностей для життя й був розроблений наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства». Зміст курсу є інтегрованим і, таким чином, дозволяє здобувачеві освіти побачити явища навколишнього життя в їх взаємозв'язку і взаємовпливі. Пріоритетність виховних та розвиваючих завдань через активну практичну діяльність сприятиме

формуванню певних навичок і моделей поведінки, у першу чергу, спрямованих на розвиток особистості, її культурної компетентності, громадянської свідомості й повагу до різноманіття.

Повний перелік навчальної літератури для закладів загальної середньої освіти з навчання мовами відповідних корінних народів та національних меншин подано в Переліку навчальних програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України у 2018/2019 навчальному році.

Детальніше щодо особливостей вивчення мов відповідних корінних народів та національних меншин зазначається нижче, у частині про вивчення мов відповідних корінних народів та національних меншин, інтегрованого курсу «Література» у 2-11 класах закладів загальної середньої освіти.

Оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи

Оцінювання першокласників здійснюється вербально.

Оцінювання учнів 2-4 класів здійснюється відповідно до Орієнтовних вимог до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 19.08.2016 № 1009 «Про орієнтовні вимоги до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи».

Створення сприятливих умов навчання першокласників задля безболісної їх адаптації до систематичного шкільного навчання та успішного поступу в розвитку, зняття статичного напруження першокласників за одночасного виконання навчальних програм з усіх предметів забезпечується при складанні розкладу уроків. Необхідно дотримуватись оптимального співвідношення навчального навантаження протягом дня, тижня з урахуванням психофізіологічних та фізичних можливостей першокласників.

Обов'язковим є дотримання Державних санітарних правил і норм влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008-01).

Розклад уроків повинен враховувати оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також правильне чергування протягом дня і тижня навчальних предметів, що потребують різного рівня інтелектуальної напруги в процесі роботи. Крім того, при складанні розкладу уроків необхідно враховувати динаміку розумової працездатності учнів протягом дня та тижня.

Навчальні предмети, що вимагають значного розумового напруження — мови, математику, — доцільно ставити в розкладі другими і третіми уроками. Навчальні предмети, пов'язані з активною руховою діяльністю (фізична культура; фізична

культура (хореографія), а також інтегрований курс «Мистецтво»/«Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» доцільно проводити на першому, четвертому, п'ятому уроках. Інтегрований курс «Я досліджую світ» та введення в навчальний день ранкових зустрічей (як особливої форми роботи, що визначає тематику дня, мотивує на діяльність, забезпечує позитивну атмосферу в учнівському колективі) вносять у розклад уроків в 1-х класах певні особливості. Оскільки ранкові зустрічі входять у часові межі уроку інтегрованого курсу «Я досліджую світ», то цей урок щодня у розкладі є першим; 2 рази на тиждень розклад містить два уроки інтегрованого курсу протягом дня (перший і третій/четвертий/п'ятий).

При складанні розкладу уроків для 1-х класів необхідно враховувати чинні вимоги щодо організації навчального тижня. Зокрема, робочий тиждень передбачає для учнів першого класу протягом навчального року додатковий розвантажувальний день — четвер, у розклад якого не вводяться предмети, що потребують значного розумового напруження (математика, мови).

В умовах впровадження інтегрованого навчання, для якого характерним є змінність видів навчальної діяльності, комплексність вирішуваних завдань, навчальний час на окремі уроки протягом дня з урахуванням перерв може зменшуватись або збільшуватись (наприклад частіше, але меншими за тривалістю роботи перерви), але сумарно, протягом дня/тижня, час, відведений навчальним планом на певний урок/-и, має відповідати навчальному плану. Зміни меж уроку мають бути дидактично обґрунтованими і не зумовлювати зниження якості освітнього процесу.

Для профілактики стомлюваності, порушення статури, зору учнів 1-х класів у процесі навчальної діяльності учнів необхідно через кожні 15 хвилин уроку проводити фізкультхвилинки, що складаються з динамічних, дихальних вправ, вправ для збереження зору, пальчикової гімнастики тощо. Учитель повинен весь час стимулювати учнів дотримуватись правильної постави під час виконання письмових робіт за партою.

Упровадження педагогіки партнерства, компетентнісного й інтегративного підходів в освітній процес передбачає активне включення дітей в організацію навчального дня. З урахуванням вибору дітей щодо змісту роботи, видів діяльності та зважаючи на навчальні можливості і потреби учнів, учитель з урахуванням дидактичної доцільності може вносити корективи в тематику і режим навчального дня, розклад уроків. Важливо, щоб освітній процес у цілому привів до досягнення загальних очікуваних результатів, визначених освітньою програмою закладу освіти.

Концепцією Нової української школи та Державним стандартом початкової освіти передбачено, що в шкільному житті зросте частка групової ігрової, проектної і дослідницької діяльності, мають бути урізноманітнені варіанти упорядкування освітнього середовища. Крім класичних варіантів класних кімнат, доцільно використовувати мобільні робочі місця, які можна легко трансформувати для

групової роботи. У плануванні і дизайні освітнього середовища першорядним має бути спрямування на розвиток дитини і мотивації її до навчання.

https://www.youtube.com/watch?v=_4nnQFEDtiU

<https://www.youtube.com/watch?v=g0r87ozOdYU>

Освітнє середовище в початкових класах має бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними та в безпеці. Вимоги щодо забезпечення належних умов для навчання і виховання учнів, зокрема 1-х класів, у закладах загальної середньої освіти встановлено Державними санітарними правилами і нормами влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008-01).

В освітньому середовищі Нової української школи є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, ініційованими самими дітьми. Таке середовище забезпечує можливості дітям робити власний вибір, можливості для розвитку нових та удосконалення наявних практичних навичок, отримання нових знань, розвитку свого позитивного ставлення до інших. Щоб освітнє середовище заохочувало дітей до самовизначення і сприяло розвитку їхніх спроможностей, необхідно, щоб воно було мобільним, легко трансформувалося для колективної, групової роботи. Крім того, усі навчальні об'єкти, якими безпечно можуть користуватись учні, мають бути доступними дитині, щоб вона мала можливість вільно пересуватися класом для пошуку необхідних навчальних матеріалів. Це забезпечуватиме можливості здійснювати вибір у класі і, відповідно, приймати самостійні рішення щодо навчальної діяльності, усвідомлюючи при цьому наслідки вибору.

Концепцією Нової української школи передбачено створення умов для особистісно орієнтованого навчання. Ефективна індивідуалізація й диференціація навчального процесу може бути забезпечена через організацію навчальних центрів, які відображають навчальні потреби й інтереси дітей. Функціональність навчальних центрів має бути спрямована на створення умов для дослідницької діяльності дітей, розвиток самостійності, організації роботи дітей в парах, у малих групах, а також індивідуально. У навчальних центрах можна проводити різні види навчальної діяльності, тому вони мають містити різні навчальні матеріали.

Важливими навчальними центрами для першого класу є такі: центр читання і письма, природознавства, математичний і мистецький центри. Їх наповнюваність має забезпечити для виконання навчальних програм. Зокрема, центр читання і письма може містити: книги, карти, глобус, плакати, вірші, написані на великих аркушах паперу, письмове приладдя (олівці, маркери, фломастери), папір, клей або скоч (липка стрічка), діркопробивач, мотузки, комп'ютер і навушники — для забезпечення можливості слухати і дивитися історії усім разом або окремим дітям; центр природознавства — камінці, мушлі, інші природні матеріали, магніти, збільшувальне скло, терези, довідкову літературу, журнали з природознавства,

кімнатні рослини; мистецький центр (центр образотворчого мистецтва) — фарби й пензлі, глину (пластилін), старі журнали, папір, приладдя для письма й малювання, мольберт; центр математики — матеріали для лічби (пластикові іграшки, кубики різних розмірів, фабричні або саморобні предмети для лічби), пазли, доміно, лінійки, терези, інші засоби для вимірювання, ігри.

На початку навчального року важливо познайомити дітей з кожним навчальним центром, показати їм, як використовуються різні матеріали, спільно виробити правила роботи в центрах. Коли діти будуть добре орієнтуватися в розміщенні відповідних навчальних матеріалів, учитель може додавати поступово нові навчальні матеріали до наявних навчальних центрів або створювати нові центри залежно від дидактичної доцільності на даному етапі навчання.

Ефективність впровадження нового Державного стандарту початкової освіти в практику діяльності шкіл буде досягнута за умови партнерської взаємодії усіх учасників освітнього процесу, залучення батьків до навчально-виховних заходів, конструктивної взаємодії учителів.

Основна і старша школа

Українська мова

У 2018/2019 навчальному році вивчення української мови здійснюватиметься за такими програмами:

у 5-9 класах за навчальною програмою: Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. ? К.:

Видавничий дім «Освіта», 2013 (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 №804);

у 10 класі — за новими навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407;

в 11 класі — за навчальними програмами, затвердженими наказом МОН України від 28.10.2010 № 1021, крім рівня стандарту; рівень стандарту — зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 14.07.2016 № 826.

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН України за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.

Нові навчальні програми для 10 класу відповідають засадничим положенням Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392), ключовим положенням концепції «Нова українська школа».

Документ розроблено з урахуванням завдань сучасної мовної освіти, модернізаційних процесів в освітньому просторі України, особливостей шкільного предмета «Українська мова» й потреб сучасних школярів.

Змістові компоненти представлені чотирма лініями: мовною, мовленнєвою, діяльнісною й соціокультурною, що дають змогу комплексно реалізувати завдання шкільної мовної освіти. Особливістю програми є її особистісно орієнтоване й компетентнісне спрямування. Відповідно результативну частину презентовано у вигляді елементів, що формують ключові й предметні компетентності, а саме: знаннєвий, діяльнісний, ціннісний, емоційний і поведінковий компоненти.

Зміст мовної лінії, зокрема програми рівня стандарту, визначають теми, знання яких сприяє формуванню мовної культури й мовної грамотності, забезпеченню функційності знань, узагальненню вивченої теорії в 5-9 класах, а саме: лексична, орфоепічна, орфографічна, морфологічна, синтаксична, пунктуаційна і стилістична норми.

У мовленнєвій лінії подано перелік рекомендованих видів роботи, які дають змогу учням реалізувати здобуті знання на практиці. Ці види роботи забезпечують повноцінний мовленнєвий розвиток старшокласників, адже комплексно охоплюють формування всіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння і письма). Системний підхід до розвитку мовлення учнів не передбачає виділення окремих годин на традиційні для 5-9 класів аудіювання, читання мовчки та вголос, перекази, твори тощо, оскільки ці види роботи передбачено на кожному уроці. Учитель може на власний розсуд змінювати запропоновані теми й види роботи, але водночас прагнути протягом року рівною мірою приділяти увагу розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності.

Заміна розділу «Зв'язне мовлення» розділом «Практична риторика» умотивована віковими особливостями й потребами учнів виходити на вищий рівень практичного володіння мовою, що спроможна забезпечити риторика як теорія й практика ефективного мовлення.

Наскрізні змістові лінії, заявлені в програмі, є засобом інтегрування навчального змісту, корелюються з окремими ключовими компетентностями й сприяють формуванню ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях.

Сучасні соціокультурні умови, інтеграція української освіти в європейський контекст зумовлює введення до навчальних програм такого виду письмових робіт, як есе, спрямованого на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, підвищення в них інтересу до навчання предмета, розвиток особистості, критичного мислення, лінгвокреативності.

Есе — самостійна творча письмова робота, прикметною ознакою якої є особистісний характер сприймання проблеми та її осмислення, невеликий обсяг, вільна композиція, невимушеність та емоційність викладу.

Види есе:

Вільне	Формальне
Ознаки:	Ознаки:
- невеликий обсяг (7-10 речень);	- дотримання структури тексту,
- вільна форма і стиль викладу;	- наявність відповідних компонентів (тези, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновки);
- довільна структура;	- обґрунтування (аргументування) тези.
- обов'язкова вимога: наявність позиції автора.	

Вільне есе обмежене в часі (5-10 і 10-15 хв.). До нього доцільно вдаватися на кожному уроці й на різних етапах його: цілевизначення, закріплення, рефлексії тощо.

Для написання формального есе виділяють більше часу: від 20-ти до 45-ти хвилин.

Види формального есе:

інформаційне (есе-розповідь, есе-визначення, есе-опис);

критичне;

есе-дослідження (порівняльне есе, есе-протиставлення, есе причини-наслідку, есе-аналіз).

Вимоги до формального есе

1. Обсяг — 1-2 сторінки тексту (800-1000 слів).
2. Есе повинно сприйматися як цілісний твір, ідея якого зрозуміла й чітка.
3. Кожен абзац есе розкриває одну думку.
4. Необхідно писати стисло і ясно. Есе не повинно містити нічого зайвого, має нести лише інформацію, необхідну для розкриття ідеї есе, власної позиції автора.

5. Есе має відрізнятися чіткою композиційною побудовою, бути логічним за структурою. В есе, як і в будь-якому творі, повинна простежуватися внутрішня логіка, що визначається, з одного боку, авторським підходом до обговорюваного питання, а з іншого — самим питанням. Необхідно уникати різких стрибків від однієї ідеї до іншої, думка має розкриватися послідовно.

6. Есе повинно засвідчити, що його автор знає й осмислено застосовує теоретичні поняття, терміни, узагальнення, ідеї.

7. Есе повинно містити переконливе аргументування порушеної проблеми.

Структура есе

Есе складається з таких частин — вступ, основна частина, висновок.

Вступ — обґрунтування вибору теми есе.

Основна частина — теоретичні основи обраної проблеми й виклад основного питання. Ця частина припускає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, виходячи з наявних даних, інших аргументів і позицій.

Висновок — узагальнення й аргументовані висновки до теми тощо. Підсумовує есе або ще раз вносить пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині.

Розподіл годин між розділами

Зазначаємо, що вказаний у навчальних програмах розподіл годин між розділами вважається орієнтовним. У разі потреби вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин у межах розділу, а також послідовність вивчення розділів.

Кількість фронтальних та індивідуальних видів контрольних робіт з української мови

Звертаємо увагу на кількість фронтальних та індивідуальних видів контрольних робіт з української мови в закладах загальної середньої освіти з українською мовою навчання.

Фронтально оцінюються диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальні чи контрольні види робіт), мовні знання й уміння, запис яких здійснюється на сторінці класного журналу «Зміст уроку».

Індивідуально оцінюються говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку, проте визначають окрему колонку без дати на сторінці класного журналу «Облік навчальних досягнень».

У I семестрі проводять оцінювання двох видів мовленнєвої діяльності (усний переказ, діалог). У II семестрі — оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як усний твір і читання вголос, що здійснюється в 5-9 класах.

Результати оцінювання говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос протягом семестру виставляють у колонку без дати й ураховують у семестрову оцінку.

Повторне оцінювання із зазначених видів мовленнєвої діяльності не проводять.

Перевірка мовних знань і вмінь здійснюється за допомогою завдань, визначених учителем (тести, диктант тощо) залежно від змісту матеріалу, що вивчається.

Тематичні і семестрові оцінки

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольних робіт. До прикладу, під час вивчення теми «Вступ. Повторення та узагальнення вивченого», яка охоплює 10 уроків, учень 7 класу отримав 5 оцінок: 3 поточні (6,7,6), а також оцінки за зошит (8) і контрольну роботу(7). Бали додають і ділять на кількість: $(6+7+6+8+7):5=7$ б.

Семестрову — на основі тематичного оцінювання та результатів оцінювання певного виду діяльності: говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) або читання вголос. Наприклад, учень отримав бали 6, 7, 7 за три тематичні, а також 7 б. за діалог і 6 б. за усний переказ. Виводячи семестровий бал, їх додають і ділять на 5: $(6+7+7+7+6):5=7$ б.

Якщо дитина прохворіла частину семестру, пропустила, наприклад, одну тематичну, не має оцінки за якийсь вид мовленнєвої діяльності, то оцінка за семестр виводиться на розсуд учителя в залежності від динаміки особистих навчальних досягнень учня (учениці), важливості пропущеної теми чи теми, за яку учня (ученицю) атестовано, — (тривалість вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу). За таких умов оцінка за семестр може бути такою, як тематична (якщо вона одна), або знижена на кілька балів (на розсуд учителя) .

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт в 5-9 класах

	5 кл.		6 кл.		7 кл.		8 кл.		9 кл.	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Усього годин	122		122		88		70		70	
Години з РМ	24		23		22		16		19	
Фронтальні види контрольних робіт										
Перевірка мовної теми	4	4	4	4	3	3	2	2	2	2
Письмо: Переказ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Твір	-	-	-	1	-	1	1	1	1	1

Правопис:

диктант 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1

Індивідуальні види контрольних робіт

Говоріння:

діалог 1 - 1 - 1 - 1 - 1 -

усний переказ 1 - 1 - 1 - 1 - 1 -

усний твір - 1 - 1 - 1 - 1 - 1

читання вголос - 1 - 1 - 1 - 1 - 1

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 10 класі

Рівень	Рівень стандарту		Філологічний рівень	
	Фронтальні види контрольних робіт			
Форми контролю	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	2	2	3	3
Письмо:	2	3	1	1
есе				
переказ	-	-	1	1
твір	-	-	1	1

Індивідуальні види контрольних робіт

Говоріння:	1	-	1	-
діалог				
усний переказ	1	-	1	-
усний твір	-	1	-	1

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт в 11 класі

Рівні	рівень стандарту		академічний рівень		філологічний рівень	
	Фронтальні види контрольних робіт					
Семестри	I	II	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	2	2	2	2	3	3
Письмо:						
переказ	1	1	1	1	1	1
твір	1	-	1	-	1	1
Правопис: диктант	1	1	1	1	1	1

Індивідуальні види контрольних робіт

Говоріння:

діалог	1	-	1	-	1	1
усний переказ	1	-	1	-	1	1
усний твір	-	1	-	1	1	1

У таблицях зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт, учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість, залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Оцінка за контрольний твір з української мови та переказ є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи (надпис у колонці «Твір», «Переказ» не робиться).

Акцентуємо увагу, що в разі відсутності учня на одному зі спарених уроків під час написання контрольного твору, переказу рекомендуємо давати йому індивідуальне завдання, визначене вчителем. Зазначене завдання виконується учнем під час уроку.

Кількість робочих зошитів з української мови за класами:

5-9 класи — по два зошити;

10-11 класи — по одному зошиту.

Для контрольних робіт з української мови в усіх класах використовують по одному зошиту.

Ведення зошитів оцінюється від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою, що зараховується до найближчої тематичної. Під час перевірки зошитів ураховується наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи.

У разі відсутності учня на уроці протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: журнали «Дивослово», «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в школах України», газету «Українська мова та література».

Навчальна та методична література з української мови, рекомендована МОН України, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, о розміщений на офіційних сайтах МОН, Інституту модернізації змісту освіти.

Українська література

У 2018/2019 навчальному році вивчення української літератури в 5-9 класах здійснюватиметься за навчальною програмою: Українська література. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. — К.: Освіта, 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 №804;

у 10 класі — за новими навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407;

в 11 класі — за навчальними програмами, затвердженими наказом МОН України від 28.10.2010 № 1021, крім академічного рівня та рівня стандарту, затверджених наказом МОН України від 14.07.2016 № 826.

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН України за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.

Нові програми для 10 класу створено на основі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392), ключовим положенням концепції «Нова українська школа»; структуровано за окремими тематичними розділами й підрозділами.

Зміст навчального матеріалу передбачає текстове вивчення творів, що виділені напівжирним шрифтом, інші ж лише називаються для допомоги вчителю під час вивчення певної теми. Крім того, для осучаснення змістового компонента, актуалізації компетентнісного підходу, надання вчителю методичної допомоги під час вивчення програмових тем запропоновано рекомендаційну рубрику «Мистецький контекст» (МК).

Вивчення української літератури також відбувається із залученням міжпредметних зв'язків — МЗ (українська мова, історія, зарубіжна література, образотворче мистецтво, музика тощо).

Звертаємо особливу увагу на те, що запропонована кількість годин на вивчення кожного розділу чи підрозділу є орієнтовною, учитель може її перерозподіляти на власний розсуд. Резервний час учитель може використовувати також довільно, зокрема для збільшення кількості годин на вивчення окремого твору, для уроків розвитку мовлення, контрольного оцінювання, творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів тощо).

Запроваджено (*) — для творів, які не є обов'язковими, їх можна розглядати додатково, за вибором учителя, наявністю часу або самостійно.

Наприкінці програми для кожного класу подано орієнтовні списки літератури для додаткового (самостійного) читання.

У навчальній програмі профільного рівня передбачено вивчення творів літератури народів України, передовсім кримських татар. Також важливим компонентом програми є «Читацький практикум», спрямований на формулювання практичних навиків усних і письмових роздумів над прочитаним у різних стильових формах.

З метою рівномірного розподілу навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю з української літератури (за класами). Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель-словесник на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури у 5-9 класах

Класи Семестри	5	6	7	8	9
	І	ІІ	І	ІІ	І
Контрольні роботи у формі: контрольного класного твору; виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2 3	3 3	3 3	3 3	3 3
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	- 1	1 1	1 1	1 1	1 1
Уроки позакласного читання	2 2	2 2	2 2	2 2	2 2
Перевірка зошитів	4 5	4 5	4 5	4 5	4 5

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури у 10 класі

Семестри Рівні	І	ІІ	І	ІІ
	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі: контрольного класного твору*; виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	3	3	3	3
Уроки розвитку мовлення** (у+п)	1	1	1	1
Уроки позакласного читання	2	2	2	2
Перевірка зошитів	2	2	2	2
	(у+п)	(у+п)	(у+п)	(у+п)
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 11 класі

Семестри Рівні	І	ІІ	І	ІІ
	стандарту, академічний		профільний	

Контрольні роботи у формі:	3	3	4	4
контрольного класного твору*;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	3	3
Уроки розвитку мовлення**	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)	2 (у+п)
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

*Контрольні класні твори пропонуємо давати у формі есе, міні-творів щодо розкриття певної проблеми чи образу програмового тексту тощо. Це розвиватиме самостійне творче мислення учнів і дасть їм можливість виконати роботу протягом одного уроку.

**У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого — письмового. Умовне позначення в таблиці — (у + п).

Рекомендуємо оцінку за письмовий вид роботи виставляти всім учням, за усний — кількості учнів, які відповідали протягом уроку.

Оцінку за ведення зошита з української літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної. Під час оцінювання зошита з української літератури слід урахувувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог орфографічного режиму). У разі відсутності учня на уроці протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Оцінка за контрольний твір з української літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи. Надпис у журнальній колонці «Твір» не робиться.

Оцінку за читання напам'ять поетичних або прозових творів з української літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: журнали «Дивослово», «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в школах України», «Українська література в загальноосвітній школі», газету «Українська мова та література».

Навчальна та методична література з української мови, рекомендована МОН України, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщений на офіційних сайтах МОН України, Інституту модернізації змісту освіти.

диктант**									
Аудіювання*	-	1	-	1	-	1	-	1	-
Читання мовчки*	1	-	1	-	1	-	1	-	1
Контрольне списування	1	-	-	-	-	-	-	-	-

**Фронтальні види контрольних робіт (10-11класи)
(рівень стандарту, академічний рівень)**

Форми контролю	10		11	
	I	II	I	II
Перевірка мовної теми*	2	2	2	2
Письмо:	1	1	1	1
переказ				
Твір (есе)	1	-	1	-
Правопис:				
диктант**	1	1	1	1
Аудіювання*	-	1	-	1
Читання мовчки*	1	-	1	-

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

У таблиці зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт, учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість, залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Фронтально оцінюються аудіювання, читання мовчки, диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальні чи контрольні види робіт), мовні знання й уміння, запис яких здійснюється на сторінці класного журналу «Зміст уроку».

Індивідуально оцінюються говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос. Для цих видів діяльності не відводять окремого уроку, проте відводять окрему колонку без дати на сторінці класного журналу «Облік навчальних досягнень». У I семестрі проводять оцінювання 2 видів мовленнєвої діяльності (усний переказ, діалог), результати оцінювання виставляють у колонку без дати й ураховують у семестрову оцінку.

У II семестрі проводять оцінювання таких видів мовленнєвої діяльності, як усний твір і читання вголос, яке здійснюється в 5–9 класах. Повторне оцінювання чотирьох видів мовленнєвої діяльності не проводять.

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольних робіт. До прикладу, під час вивчення теми «Повторення вивченого в 5-6 класах», яка охоплює 9 уроків, учень 7 класу отримав 5 оцінок: 3 поточні (6,7,6), а також оцінки за зошит (8) і контрольну роботу(7). Бали додаємо і ділимо на кількість: $(6+7+6+8+7) : 5=7б.$

Оцінку за семестр виставляють на основі тематичного оцінювання та результатів оцінювання певного виду діяльності (діалог, усний переказ, читання мовчки у I семестрі; усний твір, аудіювання і читання вголос у II семестрі). Наприклад, учень отримав бали 6, 7, 7 за три тематичні, а також 7 б. за діалог, 5 б. за читання мовчки і 6 б. за усний переказ. Виводячи семестровий бал, їх додають і ділять на 6: $(6+7+7+7+5+6):6 = 6 б.$

Основними видами письмових робіт з української мови є такі:

- класні й домашні вправи (кількість домашніх вправ — одна або дві (на розсуд учителя), але не більше двох; якщо ж уроки спарені, то для виконання вдома пропонується дві або три вправи);
- словникові диктанти (кількість слів у словниковому диктанті: 12 — у 5 класі, 24 — у 6-8 класах, 36 — у 9-10 класах, 48 — в 11 класі);
- навчальні диктанти, есе, твори й перекази;
- самостійні роботи;
- тестові завдання (як відкритої, так і закритої форми);
- складання таблиць, схем, написання конспектів (у старших класах), робота зі словниками та інші види робіт, передбачені чинними програмами.

Аналіз контрольних письмових творів і переказів, а також контрольних диктантів виконують у робочому зошиті.

Оцінка за контрольний твір з української мови й переказ є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи, надпис у колонці на сторінці журналу «Твір», «Переказ» не робиться.

Оскільки за перекази і твори виставляється одна оцінка, то запис у роботах учнів матиме такий вигляд:

3 – 2 : «10»

МО – 4 – 3 : «7» = 9 балів

Оцінюючи письмові роботи (перекази, твори), беруть до уваги наявність:

1) орфографічних і пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації (перша позиція);

2) лексичних, граматичних і стилістичних (друга позиція).

Під час виведення єдиної оцінки за письмову роботу до кількості балів, набраних за зміст переказу чи твору, додається кількість балів за мовне оформлення, а сума їх ділиться на 2. Якщо частка не є цілим числом, то її округлюють у бік більшого числа (на користь учня):

$$3 - 4 : \langle 7 \rangle$$

$$MO - 3 - 5 : \langle 8 \rangle = 8 \text{ балів}$$

У процесі перевірки контрольних робіт учнів з української мови і літератури помилки на вивчені правила вчитель тільки підкреслює й помічає на берегах, а виправляє їх учень. Помилки на правила, які не вивчались, виправляються вчителем, але не враховуються. Проте помилки, що повторюються в переказі кілька разів (повторювані помилки), вважають однією помилкою; помилки на те саме правило (однотипні помилки), але в різних словах і різних реченнях, вважають різними помилками.

Кількість робочих зошитів з української мови за класами:

5-9 класи — по два зошити;

10-11 класи — по одному зошиту. Для контрольних робіт з української мови в усіх класах використовують по одному зошиту.

Ведення зошитів оцінюється від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру і вважається поточною оцінкою, що зараховується до найближчої тематичної. Під час перевірки зошитів ураховується наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи.

У разі відсутності учня на уроці протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Зарубіжна література

У 2018/2019 навчальному році вивчення зарубіжної літератури в 5-9 класах здійснюватиметься за програмою: Світова література. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів — К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804;

у 10 класі — за новими навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407;

в 11 класі — за програмою, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 28.10.2010 № 1021, крім рівня стандарту та академічного рівня зі змінами 2016 року.

Навчальна та методична література із зарубіжної літератури, рекомендована МОН України, зазначена в Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщений на офіційному сайті МОН України, Інституту модернізації змісту освіти.

Основою для календарно-тематичного планування уроків зарубіжної літератури є чинні програми. Учитель має право самостійно розподіляти години на текстуальне вивчення творів, розвиток мовлення, позакласне читання, урахуваючи визначену кількість годин на опрацювання конкретного розділу. Учитель має змогу вільно і творчо підійти до організації навчальної діяльності на уроках зарубіжної літератури з урахуванням конкретних умов викладання, читацьких інтересів учнів.

Викладання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти здійснюється українською мовою. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчаються в українських перекладах. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійською, німецькою, французькою тощо). За наявності необхідних умов бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовами оригіналів. У такому разі предмет «Зарубіжна література» виконує додаткову функцію вдосконалення володіння учнями іноземними та іншими мовами.

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю в процесі вивчення зарубіжної літератури в кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 5-9 класах

Класи Семестри	5	6	7	8	9
	І	ІІ	І	ІІ	І
Контрольні роботи у формі: контрольного класного твору;	2 3	3 3	3 3	3 3	3 3
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	- 1	1 1	1 1	1 1	1 1
Уроки розвитку мовлення* (у+п)	2 2	2 2	2 2	2 2	2 2
Уроки позакласного читання	2 2	2 2	2 2	2 2	2 2
Перевірка зошитів	4 5	4 5	4 5	4 5	4 5

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури у 10 класі

Семестри	Рівні	I		II	
		стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	2	2		4 4	
контрольного класного твору*;	1	1		1 1	
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	1	1		3 3	
Уроки розвитку мовлення**	2 (1у+1п; у межах текстуального вивчення)	2 (1у+1п; у межах текстуального вивчення)		3 3 (1у+2п) (2у+1п)	
Уроки позакласного читання	1	1		3 3	
Перевірка зошитів	4	5		4 5	

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 11 класі

Семестри	I		II		I		II	
	Рівень стандарту		Академ. рівень		Профільний рівень			
Контрольні роботи у формі:	2	2	3	3	4	4		
контрольного класного твору;	1	1	1	1	1	1		
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	1	1	2	2	3	3		
Уроки розвитку мовлення*	2	2	2	2	3	3		
	(у+п)	(у+п)	(у+п)	(у+п)	1у+2п	2у+1п		
Уроки позакласного читання	1	1	1	1	2	2		
Перевірка зошитів	4	5	4	5	4	5		

У 8-9 класах з поглибленим вивченням зарубіжної літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд учителя визначається кількість і види контрольних робіт).

*У кожному семестрі обов'язковим є проведення двох уроків розвитку мовлення: одного уроку усного розвитку мовлення, а другого — письмового. Умовне позначення в таблиці — (у + п).

Під час оцінювання зошита із зарубіжної літератури слід ураховувати наявність різних видів робіт; грамотність (якість виконання робіт); охайність; уміння правильно оформлювати роботи (дотримання вимог до оформлення орфографічного режиму).

Оцінку за ведення зошита із зарубіжної літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної.

У разі відсутності учня на уроці протягом місяця рекомендуємо в колонці за ведення зошита зазначати н/о (нема оцінки).

Оцінка за контрольний твір із зарубіжної літератури є середнім арифметичним за зміст і грамотність, яку виставляють у колонці з датою написання роботи, надпис у журнальній колонці «Твір» не робиться.

Орієнтовний обсяг письмового твору, складеного учнем

Клас Кількість сторінок

5-й	0,5-1,0
6-й	1,0-1,5
7-й	1,5-2,0
8-й	2,0-2,5
9-й	2,5-3,0

**Орієнтовний обсяг письмового твору
(рівень стандарту, академічний рівень)**

Клас Кількість сторінок

10-й	3,0-3,5
11-й	3,0-3,5

**Орієнтовний обсяг письмового твору
(філологічний напрям: профіль — українська філологія)**

Клас Кількість сторінок

10-й	3,0-3,5
11-й	3,5-4,5

Оцінку за читання напам'ять поетичних або прозових творів із зарубіжної літератури виставляють у колонку без дати з надписом «Напам'ять».

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: журнали «Всесвітня література в школах України», «Зарубіжна література в школах України», газету «Зарубіжна література» тощо.

Мови та літератури в закладах загальної середньої освіти із навчанням або вивченням мов національних меншин

Мовно-літературна освіта у закладах загальної середньої освіти є одним із важливих напрямків сучасної української освіти, яка забезпечує духовний розвиток

учнів, формування гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції.

У процесі навчання мовам та літературам корінних народів та національних меншин в сучасній школі необхідно орієнтуватися на життєві потреби учнів; розвивати в них уміння справлятися з реальними проблемами, що виникають у різних життєвих ситуаціях; допомагати стати більш незалежними в своїх думках і діях, більш відповідальними і готовими до співробітництва з іншими людьми, що є умовою розвитку демократичного суспільства. А через пізнання власної історико-культурної спадщини — здатність пізнати глибинність взаємозв'язків кожного з них з українською нацією, переконатися, що саме українська суверенна держава охороняє національні права всіх її громадян.

У 2018/2019 навчальному році вчителі-словесники закладів загальної середньої освіти з навчанням (вивченням) мов корінних народів або мов національних меншин працюватимуть за Типовими освітніми програмами, затвердженими наказами Міністерства освіти і науки України:

«Про затвердження типової освітньої програми закладів освіти II ступеня» (від 20.04.2018 № 405)

«Про затвердження типової освітньої програми закладів освіти III ступеня» (від 20.04.2018 №№ 406, 408).

Типова освітня програма окреслює підходи до планування й організації навчального процесу в закладі загальної середньої освіти та визначає загальний обсяг навчального навантаження, орієнтовну тривалість і можливі взаємозв'язки окремих предметів, факультативів, курсів за вибором тощо; безпосередньо очікувані результати навчання учнів у рамках навчальних програм, наведених у відповідних переліках; рекомендовані форми організації освітнього процесу та інструменти системи внутрішнього забезпечення якості освіти тощо.

Відповідно до Закону України «Про освіту» розширюються права закладів загальної середньої освіти, які, розробляючи свої робочі освітні програми на основі зазначених вище Типових освітніх програм, можуть самостійно вибудовувати конкретне співвідношення навчального часу та перелік предметів, за якими здійснюватися навчання державною мовою та мовою корінних народів або національних меншин; розподіл навчального навантаження між мовою відповідного корінного народу або національної меншини та іноземною мовою тощо.

У школах (класах) з поглибленим вивченням окремих предметів мовою навчання може бути мова корінного народу, національної меншини чи така мова може вивчатися як окремий предмет. У такому випадку, при розробленні робочих навчальних планів потрібно використовувати два варіанти навчальних планів. Наприклад, для класів з поглибленим вивченням окремих предметів з вивченням

угорської мови — таблиці 8 та 12 (в частині вивчення мови національної меншини); для класів з поглибленим вивченням математики та навчанням польською мовою — таблиці 8 та 4 (в частині вивчення мови національної меншини та «Літератури»).

За рішенням педагогічної ради, зокрема, коли мова національної меншини є офіційною мовою ЄС, ця мова може вивчатися також як іноземна.

Варіативна складова навчального плану визначається закладами загальної середньої освіти самостійно, враховуючи особливості організації освітнього процесу та індивідуальних освітніх потреб учнів, особливості регіону, рівень навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу і відображається в навчальних планах закладів освіти.

Робочі освітні програми закладів загальної середньої освіти не потребують погодження з відповідним органом управління освітою.

У той же час відповідно до статті 33 Закону України «Про освіту» заклади освіти можуть використовувати в роботі інші освітні програми, розроблені ними або науковими установами, іншими суб'єктами освітньої діяльності. Затвердження таких освітніх програм належить до компетенції Державної служби якості освіти.

Новий Закон України «Про освіту» не спрямований на обмеження мовних прав національних меншин, а розширює вивчення навчальних предметів державною мовою в закладах середньої освіти з навчанням мовами національних меншин, яке буде здійснюватися поступово, починаючи з 2020 року.

Відповідно до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про освіту» визначено, що особи, які належать до корінних народів, національних меншин України і розпочали здобуття загальної середньої освіти до 1 вересня 2018 року, до 1 вересня 2020 року продовжують здобувати таку освіту відповідно до правил, які існували до набрання чинності цим Законом, з поступовим збільшенням кількості навчальних предметів, що вивчаються українською мовою.

У 5-9 класах заклади загальної середньої освіти працюють за типовими навчальними програмами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804; у 10-11 класах — за наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Тексти навчальних програм розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

Ці навчальні програми та підручники до них розроблено на основі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, з урахуванням Державного

стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462, та положень концепції «Нова українська школа» (2016 р.).

В 11 класах навчальний процес здійснюється ще за попередніми стандартом, навчальними програмами та підручниками.

Відповідно до концепції «Нова українська школа» (2016 р.) навчальні програми з мов та літератур корінних народів або національних меншин базуються на компетентнісному підході, який передбачає, що учні закладів загальної середньої освіти мають не тільки опанувати зміст певної дисципліни, а передовсім набути необхідні для життя в суспільстві уміння і навички, важливі для всебічного розвитку особистості громадянина України, його подальшого становлення, морального та професійного зростання. Тому головним завданням мають стати досягнення результатів у формуванні ключових і предметних, філологічних (у старших класах на профільному рівні) компетентностей, що дозволить старшокласникам у майбутньому ефективно реалізувати себе в професійній та інших сферах життєдіяльності.

Засобами предметів «Мова та література національних меншин» мають бути сформовані такі ключові компетентності (відповідно до Рекомендацій Європейської Ради):

- 1) спілкування державною мовою;
- 2) спілкування іноземними мовами;
- 3) математична компетентність;
- 4) компетентності в природничих науках і технологіях;
- 5) інформаційно-цифрова компетентність;
- 6) уміння вчитися;
- 7) ініціативність і підприємливість;
- 8) соціальна та громадянська компетентності;
- 9) обізнаність та самовираження у сфері культури;
- 10) екологічна грамотність і здоровий спосіб життя.

Згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти метою навчання (вивчення) мов корінних народів або національних меншин у становленні духовно багатой особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно,

комунікативно доцільно користуватися виражальними засобами мови, її типами, стилями, жанрами, формами в усіх видах мовленнєвої діяльності, орієнтується в постійно зростаючому інформаційному потоці, уміє самостійно навчатися і самовдосконалюватися.

У процесі комунікативно орієнтованого навчання здійснюється підготовка до міжкультурного діалогу, усвідомлюється важливість толерантного спілкування як у своєму близькому оточенні — у своєму класі, школі, регіоні — так і за межами України.

У курсі літератури засобами художнього слова має формуватися особистість та громадянин України, також розвиватися його комунікативні здібності.

Враховуючи жорсткі реалії сьогодення, вивчення курсу літератури в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами корінних народів або національних меншин має бути україноцентричним. Це означає, що знання, які отримують учні, слід спрямувати на формування насамперед молодого громадянина України, патріота своєї держави, який через читання творів різних національних культур пізнає та досліджує реалії своєї країни, традиції рідної культури.

Враховуючи, що цей курс літератури вивчається паралельно з українською літературою, особлива увага має бути приділена увиразненню міжлітературних зв'язків української та інших літератур.

Принцип діалогу культур сьогодні має стати провідним у процесі вивчення літератури у школі. Реалізація цього принципу сприятиме вихованню полікультурної особистості, справжнього громадянина світу, сформованого у просторі діалогу.

Звертаємо увагу, що в 5-9 класах вивчається інтегрований курс «Література» (національної меншини та зарубіжна).

У 10 класі навчальні предмети «Мова національної меншини» та інтегрований курс «Література» (національної меншини та зарубіжна) в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин за новим типовим навчальним планом на рівні стандарту (див. наказ МОН від 20.04 2018 № 408) трансформується в інтегрований курс «Мова та література корінного народу або національної меншини».

Предмет «Зарубіжна література» виокремлюється в окремий курс, який буде вивчатися за типовою навчальною програмою та підручником для закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою. Однак, викладання предмету «Зарубіжна література» здійснюватиметься мовою навчання закладу загальної середньої освіти (угорською, польською та ін.) за підручниками, що будуть перекладені відповідною мовою національної меншини.

На філологічному рівні в 10 класі «Мова національних меншин» та «Література національних меншин вивчаються як окремі предмети (відповідно 3 год. та 2 год. на тиждень). Окреме вивчення зазначених предметів може здійснюватися і на рівні стандарту, але за наявності затвердженої навчальної програми та підручників до неї.

У випадку відсутності підручників з того чи іншого предмета можна використовувати підручники попередніх років, навчальні посібники, додаткові дидактичні матеріали, інформаційні матеріали, які необхідно розміщувати на офіційних сайтах ІІПО.

У 2018-2019 навчальному році в 10 класі необхідно працювати за такими новими навчальними програмами:

1 Болгарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (10-11 класи)	Рівень стандарту
2 Гагаузька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
3 Кримськотатарська література для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою	Рівень стандарту
4 Кримськотатарська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою	Рівень стандарту
5 Мова іврит для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
6 Молдовська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
7 Новогрецька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
8 Польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
9 Ромська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
10 Російська мова (початок вивчення з 1 класу) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
11 Російська мова (початок вивчення з 5 класу) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
12 Румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
13 Словацька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою	Рівень стандарту
14 Молдовська література для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою	Профільний рівень
15 Молдовська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з	Профільний

навчанням молдовською мовою	рівень
16 Молдовська мова та література (інтегрований курс) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою	Рівень стандарту
17 Польська література для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою	Профільний рівень
18 Польська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою	Профільний рівень
19 Польська мова та література (інтегрований курс) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою	Рівень стандарту
20 Польська мова як друга іноземна у спеціалізованих школах із поглибленим вивченням іноземних мов та у закладах загальної середньої освіти	Рівень стандарту
21 Російська література для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою	Профільний рівень
22 Російська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою	Профільний рівень
23 Російська мова та література (інтегрований курс) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою	Рівень стандарту
Румунська література для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою	Профільний рівень
Румунська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою	Профільний рівень
Румунська мова та література (інтегрований курс) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою	Рівень стандарту
Угорська література для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою	Профільний рівень
Угорська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою	Профільний рівень
Угорська мова та література (інтегрований курс) для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою	Рівень стандарту

У 10 класі в закладах загальної середньої освіти з навчанням (вивченням) мов корінних народів або національних меншин необхідно користуватися підручниками, що отримали дозвіл на друк, зокрема:

«Кримськотатарська мова (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням кримськотатарською мовою (Меметов А. М., Алієва Л. А.);

«Кримськотатарська література (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням кримськотатарською мовою (авт. Кокієва А.);

«Польська мова (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням польською мовою (авт. Іванова М. С., Іванова-Хмель Т. М.);

«Польська література (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням польською мовою (авт. Лебедь Р. К.);

«Російська мова та література (інтегрований курс, рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням російською мовою (авт. Давидюк Л. В., Дядечко Л. П., Статівка В. І., Халабаджах І. М.);

«Румунська мова та література (інтегрований курс, рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою (авт. Говорнян Л. С., Доголіч Л. К., Сандулова Л. Ф.);

«Румунська мова (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою (авт. Говорнян Л. С., Єнекюк І. С., Ротару Л. М.);

«Румунська література (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою (авт. Говорнян Л. С., Колесникова Д. О.);

«Угорська мова (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням угорською мовою (авт. Браун Є. Л., Зикань Х.І., Ковач-Буркуш Є. С.);

«Угорська література (профільний рівень)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням угорською мовою (авт. Дебрецені О. О.);

«Болгарська мова (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (авт. Гайдаржи І.С., Проданова О.І., Мілков А.М.);

«Гагаузька мова (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (авт. Великсар Л. Г., Курогло Н. І., Кіор І. Ф., Мілков А. М.);

«Новогрецька мова (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (авт. Добра О.М., Воєвутко Н.Ю., Сніговська О.В., Малахіті А.В.);

«Польська мова (6-й рік навчання, рівень стандарту)» підручник для 10 класу спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов та закладів загальної середньої освіти (авт. Біленька-Свистович Л. В., Ковалевський Є., Ярмолюк М. О.);

«Російська мова (10-й рік навчання, рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (авт. Баландіна Н. Ф., Дегтярьова К. В.);

«Російська мова (6-й рік навчання, рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою (авт. Баландіна Н. Ф., Зима О. В.).

Повний перелік навчальної літератури для закладів загальної середньої освіти з навчанням (вивченням) мовами корінних народів або національних меншин надається в Переліку навчальних програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, якій постійно оновлюються та доступний на офіційному сайті Інституту модернізації змісту освіти.

Оцінювання в 5-9 класах здійснюється відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з мов національних меншин, що розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (лист МОН України від 30.08.2013 № 1/9–592 «Методичні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання російської мови та інших мов національних меншин для використання в загальноосвітніх навчальних закладах, де навчаються рідною мовою або вивчають її»).

Для 10-11 класів критерії оновлюються та будуть розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України.

Іноземні мови

Старт «Нової української школи»

За концепцією Нової української школи, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями.

На сьогодні учні часто спроможні відтворювати лише фрагменти несистематизованих знань, проте часто не вміють застосовувати їх для вирішення життєвих проблем. Матеріал підручників затеоретизований, переобтяжений другорядним фактологічним матеріалом. Дитині недостатньо дати лише знання. Набагато важливіше навчити користуватися ними. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці.

Концепція Нової української школи ґрунтується на «Рекомендаціях Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя».

Ключові компетентності — ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя.

У документі Ради Європи «Компетентності для культури демократії — Живемо разом як рівноправні громадяни в культурно багатоманітному демократичному суспільстві» поняття «компетентність» пояснюється як здатність мобілізувати й застосувати відповідні цінності, ставлення, навички, знання та/або розуміння, щоб ефективно та належним чином відповідати на запити, виклики й виявляти можливості, які з'являються в демократичних і міжкультурних ситуаціях.

Компетентність визначається як динамічний процес, коли особа активно й адаптивно мобілізує та використовує глибинні психологічні ресурси, щоб діяти в нових обставинах. На додаток до глобального та цілісного використання терміну «компетентність» (в однині) терміном «компетентності» (у множині) позначаються конкретні індивідуальні ресурси (наприклад, цінності, ставлення, навички, знання та розуміння), що мобілізуються та використовуються в межах компетентної поведінки. Інакше кажучи, компетентність полягає у виборі, активуванні та організації компетентностей, а також їх добре скоординованому, адаптивному та динамічному застосуванні в конкретних ситуаціях.

Цінності — це загальні переконання людей про цілі, яких потрібно досягти в житті. Вони мотивують і слугують засадничими принципами під час прийняття рішень про те, як діяти. Вони виходять за межі конкретних дій і контекстів, мають усталені, нормативні, якісні характеристики, що визначають кінцеве рішення про те, як потрібно чинити в кожній конкретній ситуації. Вони зумовлюють стандарти та критерії для оцінювання як власних дій, так і дій інших людей; обґрунтування думок, ставлення та поведінки; вибір між альтернативами; планування поведінки; бажання впливати на інших. Цінності передбачають:

Визнання того, що культурна багатоманітність та плюралізм думок, світоглядів і практик є корисними для суспільства й сприяють збагаченню всіх членів суспільства.

Визнання того, що кожна людина має право бути іншою, обирати власні перспективи, погляди, переконання та думки.

Визнання того, що люди повинні поважати бачення, погляди, переконання та думки одне одного, якщо вони не спрямовані на порушення прав і свобод інших людей.

Визнання того, що люди повинні поважати спосіб життя та практики інших, якщо вони не порушують прав і свобод інших.

Визнання того, що люди повинні дослухатися і долучатися до діалогу з тими, хто є інакшим, ніж вони самі.

Ставлення — це така ментальна налаштованість, якої людина набуває щодо іншого (наприклад, людини, групи, інституції, питання, події, символу). Ставлення зазвичай має чотири компоненти: переконання або думки про об'єкт ставлення, емоція або почуття до об'єкта, оцінювання (позитивне або негативне) об'єкта та схильність поводитися в особливий спосіб щодо об'єкта. Основним компонентом ставлення є відкритість. Відкритість — це ставлення до людей, які мають іншу культурну належність або відрізняються світоглядом, переконаннями, цінностями та практиками. Відкритість передбачає:

Чутливість до культурної багатоманітності, світогляду, переконань, цінностей та практик, що відрізняються від власних.

Цікавість та інтерес до відкриття і вивчення інших культурних орієнтацій, іншої культурної належності та інших світоглядів, переконань, цінностей та практик.

Готовність стримувати судження та недовіру до світогляду інших людей, їхніх переконань, цінностей, практик, а також готовність ставити під сумнів «природність» власного світогляду, переконань, цінностей та практик.

Емоційну налаштованість на взаємодію з людьми, що сприймаються як інакші.

Готовність шукати або використовувати можливості долучитися, співпрацювати та взаємодіяти на рівних умовах із тими, хто має іншу культурну належність.

Навичка — це здатність дотримуватися комплексних, добре організованих зразків мислення та поводитися в адаптивній манері для того, щоб досягти кінцевої мети. Оцінювати на основі внутрішньої послідовності й узгодженості з наявними доказами та досвідом.

Лінгвістичні, комунікативні навички та багатомовність необхідні для ефективної та належної комунікації з іншими людьми. Вони включають у себе:

Здатність чітко висловлюватися у різних ситуаціях: висловлювати власні переконання, думки, пояснювати й розтлумачувати ідеї, інтереси та потреби, обстоювати позицію, заохочувати, обґрунтовувати, дискутувати, дебатувати, переконувати та вести переговори.

Здатність відповідати комунікаційним вимогам, що виникають у міжкультурних ситуаціях, користуючись не однією, а кількома мовами або спільною мовою (lingua franca).

Здатність визначати різні форми висловлювання думок і різні комунікаційні умовності (вербальні та невербальні) під час спілкування в різних соціальних групах та з представниками різних культур. Здатність налаштовувати та змінювати свою комунікативну поведінку, тобто використовувати комунікаційні прийоми (вербальні та невербальні), які співрозмовник може зрозуміти відповідно до культурних обставин, які превалюють.

Здатність коректно ставити запитання, коли висловлювання іншої людини є незрозумілим або коли спостерігається невідповідність між вербальними та невербальними повідомленнями.

Здатність долати непорозуміння в спілкуванні, наприклад, через прохання повторити чи переформулювати, переглянути або спростити сказане, що було незрозумілим.

Здатність діяти як мовний посередник під час міжкультурного обміну, мати навички перекладу, інтерпретування та пояснення, а також діяти як міжкультурний посередник, допомагаючи людям зрозуміти та оцінити особливості тих, хто має іншу культурну належність.

Знання — це масив інформації, яким володіє людина, у той час як розуміння — усвідомлення смислів. Термін «критичне розуміння» в цьому контексті використовується для того, щоб підкреслити необхідність усвідомлення та оцінювання значень у контексті демократичних процесів та міжкультурного

діалогу, щоб стимулювати роздуми та критичне оцінювання того, що було

зрозумілим і розтлумаченим (на противагу автоматичному, звичному, не-

рефлексивному тлумаченню). Знання та критичне розуміння мови і комунікації включає:

знання соціально прийнятних вербальних та невербальних принципів, що існують у мові, якою послуговується людина;

розуміння, що люди іншої культурної належності можуть користуватися іншими вербальними чи невербальними принципами, які мають значення для їхнього сприйняття світу навіть тоді, коли вони послуговуються тією самою мовою, що й ми;

розуміння, що люди, які мають іншу культурну належність, можуть сприймати зміст висловлювання, що з'являються під час комунікації, інакше, ніж ми;

розуміння, що є безліч способів спілкування кожною мовою та чимала кількість способів використання тієї самої мови;

розуміння, що використання мови — це культурна практика, а мова є носієм інформації, значень, ідентичностей, поширених у культурі, для якої вона характерна;

розуміння, що мови можуть унікально висловлювати спільні ідеї або висловлювати унікальні ідеї, які важко пояснити іншими мовами;

розуміння соціального впливу різних стилів спілкування та наслідків для інших, зокрема того, як різні стилі спілкування можуть перешкоджати комунікації чи навіть зруйнувати її;

розуміння того, як власні припущення, суб'єктивні судження, сприйняття, переконання та тлумачення пов'язані з конкретною мовою (мовами), якою розмовляє людина.

Оцінювання навчальних досягнень учнів 1-го класу з іноземних мов

Оцінювання навчальних досягнень з іноземних мов учнів 1-х класів здійснюється відповідно до загальних орієнтовних вимог до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. Воно є словесним і не допускає заміни оцінок іншими зовнішніми атрибутами (зірочками, смайликами тощо), оскільки вони лише підміняють бальну форму. Оцінювання має переважно формульальний характер. Такий характер оцінювання можна забезпечити використанням мовного портфоліо, основна суть якого полягає в тому, щоб показати все, на що здібні учні. Через твердження «Я знаю», «Я вмію» акцентуються навчальні досягнення учнів, розвивається здатність до самооцінювання, поступово збільшується відповідальність за власне навчання.

Під час іншомовного навчання в 1 класі вчитель повинен розуміти, що на відміну від більш дорослої аудиторії, молодші школярі потребують оцінки не стільки результату, скільки процесу навчання. Кожен учень має власний стиль і темп навчання. Тому важливо усвідомлювати, що навіть вербальне оцінювання учня вчителем не повинне стати причиною заниженої самооцінки молодшого школяра, що неминуче позначається на його навчальній мотивації й успішності.

Під час організації навчання взагалі і контролю в 1 класі зокрема важливо створювати для учнів ситуацію успіху. Навіть невеличке досягнення надихає дітей. Вчитель, звичайно, завжди може знайти можливість запропонувати таку ситуацію, дати таке завдання, щоб навіть найслабший учень міг вирізнитися з кращого боку; дуже важливо похвалою відмітити навіть ледь помітне просування уперед: «Добре! Твоя буква А зараз набагато краща».

Діти дуже чутливі до оцінювання їх учителем. Молодші школярі мають характерну особливість сприймати оцінку за виконання якогось завдання як оцінювання себе, а тому негативну оцінку вони розуміють як вияв негативного ставлення до себе з боку вчителя.

Враховуючи цю вікову особливість, а також важливу роль початкової школи як «стартового майданчика» для того, щоб задати правильну «траєкторію польоту» не тільки в навчальній діяльності, а й в особистісному розвитку, учителю бажано використовувати систему змістовної оцінки, яка на етапі 1 класу має включати обов'язкових два компоненти:

- 1) доброзичливе ставлення до учня як до особистості;
- 2) позитивне ставлення до зусиль учня, спрямованих на розв'язання задачі (навіть якщо ці зусилля не дали позитивного результату).

Досвід свідчить, що в роботі з молодшими школярами виправдовує себе система, за якою вони одержують тільки позитивну оцінку. Це дає можливість підтримати слабких учнів, запропонувавши їм легше завдання, тобто оцінюються зусилля кожного, враховуючи індивідуальні здібності.

Інші компоненти змістовної оцінки такі як: конкретний аналіз допущених учнем помилок і труднощів, що постали перед ним та конкретні вказівки про те, як покращити досягнутий результат, не є предметом розгляду в 1 класі, але стають актуальними на подальших навчальних етапах у початковій школі.

У процесі засвоєння знань для першокласника важливе значення має становлення елементів рефлексії, спрямованих на спостереження своїх дій та дій однокласників, осмислення своїх суджень, дій, учинків з огляду на їх відповідність меті діяльності, оскільки початкові навички рефлексії як особистісного новоутворення в повному обсязі мають сформуватися тільки наприкінці молодшого шкільного віку.

Слід зазначити, що здатність до персональної (автономної) рефлексії в дітей 6-7 років є достатньо обмеженою, але можливості для її розвитку актуалізуються в груповій формі. Умовою розвитку рефлексії в цьому віці є включення дитини у взаємодію з наступним (ретроспективним) відтворенням фактичних актів дій та комунікацій в контексті особистісного та спільного значення. Таким чином закладаються основи для самоспостереження і спостереження, які виводяться на рефлексивний рівень у майбутньому. Спонукають до рефлексії запитання: «Що нового дізнався на уроці?», «Що привернуло твою увагу?», «Що нового у спілкуванні?», «Що тебе найбільше схвилювало (що нового в емоціях)?»

Отже, будучи другим рівнем цілісності рефлексії (на якому дитина відображає, усвідомлює, розуміє), запитання породжують у дітей перший (відображувальний вичленовувальний) рівень цілісності рефлексування — фіксації, а самі запитання для дітей мають значення як насиченість середовища рефлексивними зразками. При цьому треба уникати запитань «Що сподобалось?», «Що не сподобалось?» без попередньої операціоналізації цього узагальнення. Такі рефлексивні дії здебільшого мають вбиратися дитиною у збагаченому середовищі самостійно, ніж ним треба навчати.

Таким чином, у шестирічному віці рефлексія не може бути автономною, для її розвитку потрібно задіювати форми і процедури групової рефлексії, розподілені між дорослим, групою і дитиною. Доступ до рефлексії (точніше, можливості її розвитку на етапі 1 класу) забезпечують такі чинники як група, учитель, що спрямовують дітей в напрямку порівняння будь-яких дій, досягнень групи аж до можливості порівняння їх зі своїми. Психологи твердять, що такі порівняння не повинні закріплюватися вчителем в лінійній логіці «добро — зло», оскільки фактично двомірні оцінки є забороненими, тому перспективою порівнянь є оцінки з різних позицій, з різних основ (як мінімум з трьох). У такий же спосіб оцінки відбуваються через позиціонування. Придумування відповідей, оцінка дій з учнівської, батьківської, вчительської, директорської має інтенсифікуючий ефект, тобто діти можуть дати неочікувано продуктивну відповідь і стати носієм переживання катарсису від відкриття. Під час навчання в 1 класі дитину орієнтують у другому рівні цілісності рефлексії на рівні феноменологізацій: пам'ятаю, згадую, забув, хвилююсь тощо. Формули вчителя «обнімемо», «погладимо», щоб ніхто не хвилювався, створюють потенціал перетворення феноменологізацій в автономний саморегулятив.

Навчально-методичне забезпечення учнів 1-х класів з іноземних мов

Під час навчання мови першокласників учитель повинен враховувати відсутність попереднього навчального досвіду в маленького учня, а тому — спиратись на досвід, набутий ним у дошкільний період (уміння розглядати й обговорювати зображене на малюнках; навички розмальовувати, вирізати, клеїти, ліпити, співати, танцювати, розповідати вірші, виконувати фізичні рухи, розігрувати короткі сценки тощо).

Гра, як відомо, є природнім середовищем спілкування дітей. Для набуття первинного іншомовного комунікативного досвіду варто застосовувати різноманітні ігрові завдання: ситуативні, змагальні, ритмомузичні та художні, усвідомлюючи їхній потенціал в іншомовному навчанні. Використовуючи гру на уроці, учителю потрібно чітко розуміти той дидактичний результат, який планується отримати. Але цей результат не може бути мотивом для діяльності дитини. Гра повинна змінювати взаємостосунки між дітьми і дорослим вчителем: вчителю бажано шукати можливість приймати участь і грати разом з дитиною тому, що атмосфера гри руйнується під оком стороннього спостерігача.

Для ефективного іншомовного навчання учнів і для розвитку різноманітних здібностей дитини засобами ІМ слід враховувати потреби учнів з різними стилями сприйняття: аудіалів, вербалів, візуалів та кінестетиків. Тому вчителю рекомендується використовувати різноманітні навчальні стратегії та стилі навчання, що допомагають кожному учневі усвідомити свій потенціал і проявити себе.

Навчання через прямий досвід (Total physical response) є адекватним підходом для іншомовного навчання шестиліток, адже діти в цьому віці не розуміють абстракції.

Цей підхід передбачає, що дитина має фактично зробити або зобразити за допомогою пантоміми те, що вона говорить або чує.

Психолінгвісти стверджують, що на рецептивному етапі вивчення ІМ «успішність оволодіння іноземною мовою значною мірою залежить від обсягу і якості матеріалу, що пропонується учням для сприйняття на слух». Використання сюжетних історій або коміксів з урахуванням вікових можливостей учнів забезпечує їх достатнім рецептивним досвідом іншомовного спілкування. Метод розповідання історій (Storytelling) надає можливість для «занурення» дітей в іншомовну атмосферу, для ознайомлення зі світом. Робота над історіями в початковій школі виробляє звичку до прослуховування, а потім і до читання і, таким чином, закладає основу для занять на подальших етапах вивчення ІМ.

Для кращого засвоєння слів, фраз, усього тексту «історії» пропонується сюжет розмалювати, зобразити на макеті, виготовити з пластиліну, паперу, розіграти за допомогою ляльок. При цьому нічого спеціально не заучується напам'ять. Діти відтворюють стільки, скільки самі зможуть: спочатку за допомогою дорослих, а потім самостійно. Є багато видів театру для дітей (тіньовий, настільний, пальчиковий, іграшковий і т.п.) і зазвичай прийоми театру забезпечують можливість розіграти найрізноманітніші елементарні комунікативні ситуації відповідно до віку дитини.

Значення ритміко-пісенного матеріалу у формуванні виразності та емоційності мовлення молодших школярів важко переоцінити. Крім сприяння формуванню фонетичних та інтонаційних іншомовних навичок, ритмічність та наявність близьких до дитячого сприйняття образів розвиває здібність утримувати в пам'яті слова, словосполучення, забезпечує швидке їх запам'ятовування, що, в свою чергу, сприяє розвитку такої психічної функції, як пам'ять.

Перед тим, як розпочати читання і письмо, потрібно створити необхідну базу: навчити дитину артикулювати і розпізнавати звуки, щоб було що позначати літерами, навчити певній кількості англійських слів, щоб було що прочитати і записати. А тому навчання літер та формування первинних навичок письма варто розпочинати після ввідного усного курсу.

Варто згадати, як навчаються читати наші діти рідною мовою. Вони вимовляють букву за буквою, потім складають їх у слова. Такий спосіб навчання читанню є близьким для українських дітей. За таким же принципом працює метод фоніксів, який навчає «прочитувати» літери, іншими словами — вимовляти найхарактерніший для тої чи іншої літери звук, який вона продукує. Потрібно продумати презентацію кожної букви, а також відповідного слова-символу, перший звук якого співпадає зі звуком букви. У такий спосіб діти навчаються звуко-буквеним відповідностям, знання яких їм допоможе у формуванні первинних навичок читання простих односкладових слів вже у першому класі. Ігри з картками-фоніксами, з розрізною абеткою сприятимуть вивченню учнями відповідностей «буква-звук», навчать першокласників вимовляти слова по звуках, а

згодом, об'єднуючи їх, прочитувати слова в цілому. Вимовляння слів по звуках сприятиме також фонетично усвідомленому написанню перших слів.

Зауважимо, що діти шестилітнього віку навчаються читати не за правилами, а за аналогією, тому після вивчення усіх звуків, що позначаються англійськими буквами, їм варто пропонувати завдання на читання слів, що римуються. За допомогою попередньо засвоєних в усній та графічній формі слів учні намагатимуться читати елементарні речення, які можна укласти з ними та відтворювати на письмі за зразком.

Вивчення іноземних мов у 2018-2019 навчальному році буде здійснюватися за декількома Державними стандартами та Типовими освітніми програмами, а саме:

для учнів 1 перших класів за новим Державним стандартом початкової освіти, затвердженого постановою КМУ від 21 лютого 2018 року №87 та Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом О. Я. Савченко» і Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Р. Б. Шияна;

для учнів 2-4 класів за Державним стандартом початкової загальної освіти, затвердженого постановою КМУ від 20 квітня 2011 року № 462 та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти I ступеня (початкова освіта), затвердженою наказом МОН України від 20.04.2018 № 405;

для учнів 5-9 класів за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою КМУ від 23 листопада 2011 року № 1392 та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти II ступеня (базова середня освіта), яка розроблена на виконання Закону України «Про освіту» та затверджена наказом МОН України від 20.04.2018 № 408;

для учнів 10-11 класів за Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти затвердженого Постановою КМУ від 23 листопада 2011 року № 1392 та Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня (профільна середня освіта), яка розроблена на виконання Закону України «Про освіту» і затверджена наказом МОН від 20.04.2018 № 407;

Відповідно до Закону України «Про освіту» Типова освітня програма визначає загальний обсяг навчального навантаження, орієнтовну тривалість і можливі взаємозв'язки окремих предметів, факультативів, курсів за вибором тощо, зокрема їх інтеграції, а також логічної послідовності їх вивчення які натеper подані в рамках навчальних планів.

Навчальний план для класів закладів середньої освіти розроблено відповідно до Державного стандарту, з метою його впровадження в частині повної загальної середньої освіти з 1 вересня 2018 року. Він містить загальний обсяг навчального навантаження та тижневі години на вивчення базових предметів, вибірково-

обов'язкових предметів, профільних предметів і спеціальних курсів, а також передбачає години на факультативи, індивідуальні заняття тощо.

Як і в минулі роки, інваріанта складова навчального плану основної школи (1-11 класи) забезпечує реалізацію змісту іноземної освіти на рівні Державного стандарту.

Предмети та курси за вибором визначаються закладами освіти в межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу.

Звертаємо увагу на те, що як і в попередні роки заклад освіти має право вибору щодо вивчення другої іноземної мови. Рішення про запровадження вивчення другої іноземної мови приймається, залежно від умов для такого вивчення, закладом освіти самостійно.

Залишається чинним наказ Міністерства від 07.08.15 № 855 «Про внесення змін до навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів» згідно з яким збільшено години на вивчення іноземної мови за рахунок варіативної складової. Рішення про збільшення годин на вивчення іноземної мови за рахунок варіативної складової, на всіх ступенях освіти, приймається залежно від наявності умов для такого вивчення, закладом освіти самостійно.

Типові освітні програми з іноземних мов містять низку тем і питань, що безпосередньо пов'язані з проблематикою інтегрованих змістових ліній. Програми не обмежують смислове та лінгвістичне наповнення інтегрованих змістових ліній, а лише пропонують орієнтовні шляхи їх реалізації. Вчителі можуть наповнити новим міжпредметним змістом й інші теми, створювати альтернативні можливості для поєднання різних знань та умінь, а також навчальних методів з метою формування ключових життєвих компетентностей та досягнення цілісності навчальної програми й навчального процесу відповідно до потреб певного класу.

Дозволяється використовувати підручники, що видані в поточному році та в попередні роки, враховуючи при цьому зміни в програмах. Щодо додаткової навчально-методичної літератури, то вчитель вільний у її виборі й може застосовувати таку, що найкраще реалізує його методику навчання та компетентнісний потенціал предмету «Іноземні мови». Програма не обмежує самостійність та творчу ініціативу вчителя, передбачаючи гнучкість у виборі та розподілі навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання.

У закладах загальної середньої освіти може використовуватися лише те навчально-методичне забезпечення, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Перелік рекомендованої літератури затверджується наказом Міністерства освіти і науки України та оприлюднюється через «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України». Із зазначеним переліком можна буде

ознайомитись на сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua та Інституту модернізації змісту освіти www.imzo.gov.ua.

Аналіз та рекомендації до проведення окремих конкурсних випробовувань у рамках Всеукраїнського конкурсу «Учитель року 2018» у номінації «Німецька мова».

Конкурсне випробовування «Урок»

Усі конкурсні випробовування були по-своєму важливі і потрібні для об'єктивної оцінки професіоналізму та глибини особистості вчителя німецької мови, але урок без перебільшення можна назвати найважливішим і найвагомішим конкурсним випробовуванням.

Під час конкурсного випробовування «Урок» учасники розкривали свій професійний потенціал в умовах планування і проведення навчального заняття, проявляли творчий потенціал, самостійність, вміння орієнтуватися в ситуації, знання свого предмета і здатність вийти в навчанні на міжпредметний і метапредметний рівні.

Оцінювання випробовування здійснювалося за 14 критеріями, які включали певний набір показників.

Учасники конкурсу демонстрували свою інформаційну і мовну грамотність, дотримуючись коректності змісту і використання наукової мови, глибину знань, доступність і адекватність інформації за обсягом і складністю, володіння ІКТ і візуалізацією інформації, свою мовну культуру і спрямованість на розвиток культури мовлення учнів, використання різних джерел інформації, структурування інформації в різних форматах (текстовому, графічному, електронному тощо).

Конкурсанти мали змогу показати результативність навчання, тобто ефективно досягнення предметних, метапредметних і особистісних результатів. Вони залучали учнів в дослідну діяльність (висування гіпотез, збір даних, пошук джерел інформації тощо).

Потрібно відмітити методичну майстерність і творчість учасників, різноманітність використовуваних ними методів і прийомів, новизну та оригінальність підходів, їхню нестандартність та індивідуальність.

Конкурсанти приділяли увагу мотивуванню до навчання: використовували різні способи мотивації, створювали доброзичливу атмосферу, застосовували проблемні ситуації з опорою на життєвий досвід та інтереси учнів.

Учасники сприяли ефективній комунікації на уроці під час взаємодії учнів з учителем і учнів між собою, підтримували толерантне ставлення до різних позицій, можливості для висловлювання різних точок зору, використовували питання на розуміння і розвивали вміння учнів формулювати питання.

Конкурсанти демонстрували виховний ефект своєї діяльності на уроці, звертали увагу учнів на ціннісні орієнтири і ціннісні аспекти навчального знання, підтримували толерантне ставлення до культурних особливостей, створювали ситуації для обговорення і прийняття спільних цінностей громадянської спрямованості, звертали увагу на культуру здорового способу життя і безпечної поведінки.

Учасники використовували активні та інтерактивні підходи для розвитку самостійності учнів (робота в групах, формулювання питань тощо), створювали ситуації для вибору і самовизначення, підтримували особистісну і групову відповідальність під час виконання завдань, стимулювали учнів до виконання творчих завдань, надавали можливість для самостійної роботи і створювали ситуації успіху на уроці.

Але разом із в цілому позитивним результатом конкурсу потрібно звернути увагу на деякі недоліки у процесі конкурсного випробовування «Урок»:

1. Не завжди використані учасниками методи і прийоми відповідали цілепокладанню (реалізації мети, вирішенню завдань, досягненню результатів).
2. Деякими конкурсантами не визначалися мета і завдання уроку, а отже, вони не націлювали учнів на кінцевий результат заняття.
3. Часто поставлені учасниками завдання були не чіткими і незрозумілими для учнів.
4. Не всі конкурсанти раціонально використовували освітній простір і засоби навчання (наприклад, роботу з підручником).
5. Під час рефлексії та оцінювання не всі учасники конкурсу могли показати досягнення очікуваних результатів учіння, не відбувалося заохочення учнів до само- та взаємооцінювання, не обґрунтовувалися оцінки, не використовувалися елементи мовного портфоліо.
6. Не завжди були дотримані раціональність та обсяг домашнього завдання, не здійснювалося його пояснення.

Організація проведення «Дискусійного клубу»

Метою практичної роботи в рамках Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» є організація вчителем навчальної дискусії відповідного до наданого типу: мозковий штурм (Brain storming), ток-шоу, дерево рішень, дебати. Спільним для цих чотирьох форматів можна визначити етапи роботи: підготовчий (організаційний), основний та підсумки. На підготовчому етапі важливими були оголошення теми та формату дискусії, створення стійкої мотивації, обґрунтування актуальності проблеми, що буде обговорюватися, розробка та формулювання або просто

презентація правил дискусії а також визначення ролей (поділ на групи, тощо), все те що стосується безпосередньо організації роботи.

На основному етапі проводилась робота відповідно до формату обговорення:

мозковий штурм — збір ідей та думок щодо проблеми та спроба їх аналізу та систематизації;

ток-шоу — висловлення думок, власних позицій відповідно до проблеми, формулювання запитань а також відповіді;

дерево рішень — виявлення причин виникнення проблеми та пошук рішень;

дебати — пошук та формулювання аргументів на захист власної позиції, наведення переконливих контраргументів.

На заключному етапі було підведено підсумки відповідно до формату дискусій: об'єднано ідеї у групи за подібністю та виділено найбільш конструктивні; знайдено спільну позицію щодо проблеми, сформовано «дерево рішень», визначено позицію, яка була найбільш переконливо обґрунтована.

Здатність вчителя організувати роботу учнів у вигляді дискусій, вільного обговорення з дотриманням певних правил, свідчить про рівень педагогічної майстерності вчителя та сприяє розвитку не тільки мовленнєвої компетентності учнів на уроках іноземної мови, а й підвищенню загального рівня культури ведення дискусій.

Конкурсне випробування «Навчальний проект»

Навчальний проект має містити постановку проблеми або проблемного питання, пов'язаних з життєвими ситуаціями, а також називати конкретну мету, завдання та передбачати отримання результатів у вигляді певного продукту. Реалізація проектного завдання має бути спрямована на розвиток життєвих умінь.

Для успішної реалізації проекту важливим є не лише визначення та планування етапів проекту, а також способів та технік, за допомогою яких можливе досягнення мети та отримання конкретного результату. Важливою вимогою часу є планування етапів із визначенням необхідних способів та технік, що здійснюється не лише окремо вчителем, вчителем разом з учнями але й самостійно учнями. Для пошукової діяльності учням мають бути надані інструменти пошуку інформації.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Здійснення контролю забезпечує своєчасне корегування навчального процесу з метою приведення його до рівня, заданого програмою й стандартом, що окреслюють очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Зміст навчання іноземної мови охоплює такі види мовленнєвої діяльності: рецептивні, продуктивні та інтеракційні. Для участі в них необхідні такі уміння: сприймання на слух, говоріння, читання та письмо. Для виявлення рівня володіння кожним умінням розроблені відповідні критерії.

Мовленнєві уміння є основою для реалізації системи контролю над ходом і якістю засвоєння учнями змісту навчання іноземної мови.

Учні з початку навчання повинні знати, яких результатів від них очікують. У цьому полягає й певний стимул до підвищення якості своїх знань і умінь.

Основними видами оцінювання з іноземної мови є поточне (не поурочне), тематичне, семестрове, річне оцінювання та підсумкова державна атестація.

Основною ланкою в системі контролю в закладах загальної середньої освіти є поточний контроль, що проводиться систематично з метою встановлення правильності розуміння навчального матеріалу й рівнів оволодіння ним та здійснення корегування щодо застосовуваних технологій навчання.

Основна функція поточного контролю — навчальна. Питання, завдання, тести спрямовані на закріплення вивченого матеріалу й повторення пройденого, тому індивідуальні форми доцільно поєднувати із фронтальною роботою групи.

Тематичне оцінювання проводиться на основі поточного оцінювання. Окремого оцінювання для виставлення тематичних оцінок не передбачено. Під час виставлення тематичного балу результати перевірки робочих зошитів не враховуються.

Наступною ланкою в системі контролю є семестровий контроль, що проводиться періодично з метою перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу в обсязі навчальних тем, розділів семестру й підтвердження результатів поточних балів, отриманих учнями раніше. Семестровий контроль проводиться двічі на рік.

Завдання для проведення семестрового контролю складаються на основі програми, охоплюють найбільш актуальні розділи й теми вивченого матеріалу, розробляються викладачем з урахуванням рівня навченості, що дозволяє реалізувати диференційований підхід до навчання.

Семестровий контроль проводиться за чотирма уміннями (аудіювання, говоріння, читання, письмо). У журналі робиться, наприклад, такий запис:

5.12.

18.12.

22.12.

25.12.

Контроль аудіювання Контроль говоріння Контроль читання Контроль письма
Звертаємо увагу, що «Контроль» не є контрольною роботою і може бути комплексним та проводитись у формі тестування.

Оцінка за семестр ставиться на основі поточного оцінювання (тематичного) та оцінок контролю з чотирьох умінь.

Ведення шкільної документації

У початковій школі (1-4 класи) зошити перевіряються після кожного уроку у всіх учнів.

У 5-9 класах зошити перевіряються один раз на тиждень.

В 10-11 класах у зошитах перевіряються найбільш значимі роботи, але з таким розрахунком, щоб один раз на місяць перевірялись роботи всіх учнів.

До виправлення помилок у письмових роботах вчителі можуть підходити диференційовано, враховуючи вікові особливості учнів та рівень сформованості відповідного уміння у конкретного учня/учениці: виправляти помилки власноруч; підкреслювати слово/вираз тощо з помилкою; підкреслювати саму помилку з метою самостійного виправлення її учнем/ученицею; позначати рядок, у якому є помилка, на полях з метою самостійного пошуку та виправлення помилки учнями.

Відповідно до загальних вимог до ведення класного журналу «Записи в журналі ведуться державною мовою. З іноземних мов частково допускається запис змісту уроку та завдання додому мовою вивчення предмета». Зошити підписуються мовою, що вивчається.

Організаційні питання

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міносвіти і науки України від 20.02.02 р. № 128. При поглибленому вивченні іноземної мови клас ділиться на групи з 8-10 учнів у кожній (не більше 3 груп); при вивченні іноземної що не є мовою навчання, а вивчається як предмет — клас чисельністю понад 27 учнів ділиться на 2 групи.

З огляду на те, що майже всі стратегічні документи щодо вивчення іноземних мов, зорієнтовані на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, більш детально ознайомитись із основними положеннями цього документа можна на сайті:
<http://www.coe.int>.

Суспільствознавчі дисципліни

У 2018/2019 навчальному році чинними є такі навчальні програми:

для учнів 5-9 класів: «Історія України. Всесвітня історія. 5-9 класи», затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 р. № 804; для учнів 11 класів: «Історія України. Всесвітня історія», затверджені наказом Міністерства від 14.07.2016 р. № 826.

Програми розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України за покликаннями: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>; <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

Учні 10 класів будуть навчатись за новими програмами. Міністерством рекомендовано для вивчення інтегрований курс «Історія: Україна і світ», а також 2 окремі курси «Історія України» та «Всесвітня історія».

Для підвищення результативності навчання пропонуємо синхронізувати вивчення історії України та всесвітньої історії в тих класах, де всесвітня історія та історія України вивчаються паралельно (7-11). Рекомендовану послідовність вивчення історії України та всесвітньої історії за розділами наведено у програмах. Проте вчитель може організувати вивчення учнями програмного матеріалу зазначених курсів як послідовно, так і паралельно. Методичні структури не уповноважені регламентувати розподіл учителем навчальних годин у межах тем.

У системі шкільної історичної освіти, що склалася за роки незалежності, у п'ятому класі традиційно викладається пропедевтичний курс історії.

Пропедевтичний характер курсу 5 класу визначає принципи відбору змісту та стилістичні особливості його викладу відповідно до програми. Його зміст спрямовано на досягнення загальної мети шкільної історичної освіти: формування в учнів самоідентичності та почуття власної гідності на основі осмислення соціального й морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті загального історичного процесу.

Беручи до уваги вікові особливості пізнавальної діяльності дітей 10-11 років, в учнів маємо формувати первинні поняття та уявлення про розвиток, предмет вивчення й суспільну роль історії як науки і як живої пам'яті про життя людей у минулому. Учні мають також опанувати на початковому рівні (уміти оперувати) значною кількістю історичних термінів. Зрозуміло, що успішних результатів у навчанні історії можна досягти за умови опанування учнями вміння й навичок опрацювання навчального історичного матеріалу, тому саме це є предметом спеціального відпрацювання на уроках курсу. Передбачається також ознайомлення дітей з історичними джерелами різних типів — як писемними, так і речовими, включаючи пам'ятки культури, що формують навколишнє історичне середовище.

Принципове значення для організації навчання історії в 5 класі мають активні та інтерактивні методи. Передумовою активного навчання є чергування різних форм діяльності учнів. Наприклад, працюючи з текстом, учні можуть шукати відповідь на запитання, добирати коментарі до ілюстрацій, складати план, порівнювати текст з ілюстраціями та картами, знаходити нові слова та витлумачувати їх за інструкціями підручника.

Основним методом опрацювання змісту є коментоване читання учнів по черзі (ланцюжком), що супроводжується постановкою запитань до тексту та відповідями на них або виділенням у тексті головного (основних думок). Роль учителя — організувати бесіду навколо питань, що вивчаються в контексті теми чи розділу.

Роботу з підручником можна чергувати з коротким викладом (розповіддю) вчителя, роботою із зошитом. З огляду на вікові особливості п'ятикласників розповідь учителя (не більше ніж 5-10 хв.) не повинна бути лекцією, а уроки жодною мірою не повинні зводитися тільки до читання й переказування тексту підручника. Немає потреби переповідати той матеріал, що викладений у підручнику, як і не потрібно ускладнювати виклад додатковою інформацією. Слово вчителя має бути образним та емоційним, воно повинно апелювати до особистісного досвіду п'ятикласників.

З-поміж методів навчання заслуговують на увагу ігрові форми. Під час вивчення курсу може йтися як про створення окремих, епізодичних ігрових ситуацій, так і про застосування ігрових моделей навчання. Варто ширше використовувати урок-екскурсію, наприклад, до місцевого музею чи історичної пам'ятки. Доречними є ігри-подорожі чи ігри-дослідження, які можна сконцентрувати в часі, обмеживши однією темою або й одним уроком.

Інтегрований курс «Історія: Україна і світ»

Програма інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ», що запроваджується в 2018 р. для 10-го класів закладів загальної середньої освіти, спрямована на формування розуміння і вміння інтерпретувати історію України як частину світового культурного, економічного та політичного простору. Змістове наповнення предмета базується на засадах громадянської спрямованості, людиноцентризму, україноцентризму, націєтворення, європейськості. Проблематику історії України (що повинна становити дві третини змістового наповнення) вмонтовано у світовий, насамперед європейський історичний контекст і водночас показано, як вона цей контекст творить. Програма акцентує увагу на взаємодії української та світової історії, а також на складних викликах, які з'явилися перед тогочасними державами, націями і людьми.

Програма охоплює основні події, явища і процеси, які визначали історію України і світу в 1914-1945 рр. Це один з найдраматичніших періодів у світовій історії, адже своєрідним його обрамленням стали дві світові війни. Відповідно до навчальної програми цей період вивчається за такими розділами: «Перша світова війна», «Соціальні й національні революції в Європі. Українська революція», «Облаштування повоєнного світу: між демократією й авторитаризмом», «Тоталітарні режими як виклик людству», «Україна і світ напередодні Другої світової війни. Початок війни», «Друга світова війна: перебіг і результати». Рекомендується, аби роботі з цими широкими темами передували (на початку навчального року) вступні заняття, які сформулюють в учнів/учениць початкові уявлення про ключові явища і процеси історичного періоду, дадуть змогу

розпізнати головні тенденції розвитку українського і європейських суспільств у той час.

Програма орієнтує учасників освітнього процесу на результативну діяльність. Очікувані результати навчально-пізнавальної роботи описані як завдання, виконання яких учні повинні продемонструвати (назвати, описати, охарактеризувати, зробити підбірку, систематизувати тощо). Умовою досягнення результатів, що пов'язані з осмисленням ключових історичних явищ, оцінкою діяльності історичних осіб, є дослідницько-пошукова і творча робота. Програма, зокрема, спонукає школярів до занять біографістикою, творення психологічних портретів історичних особистостей, а відтак до розуміння сутності історії. До кожної теми подано орієнтовну тематику практичних занять, навчальних проектів і/або есе. Проекти й есе можуть виконуватися за вибором як учителя, так і учнів, як у класі, так і вдома, але з обов'язковим обговоренням результатів на уроці. Учитель/вчителька має оцінити, насамперед, уміння учнів виконувати подібні завдання, бо переліки фактів завжди будуть неповними, а судження учнів матимуть різний рівень узагальнення.

Передбачено можливості для вчителя/вчительки самостійно планувати навчальну роботу з учнями: вибудувати власний алгоритм роботи з учнями/ученицями, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, розширювати коло історичних діячів, змінювати послідовність вивчення матеріалу в межах розділів, додавати матеріал з історії рідного краю, доповнювати тематику практичних занять, творчих робіт. Для практичного заняття, проекту, есе учитель/вчителька може обрати іншу тему, розробити пізнавальні завдання, що ґрунтуються на самостійно підібраній джерельній базі. Пропоновані учням/ученицям завдання мають бути аналітичними, зорієнтованими на визначені у відповідному розділі Програми очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності, сприяти освоєнню учнями ключових компетентностей, формувати розуміння зв'язку між вивченим матеріалом і сучасністю.

У програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель/вчителька самостійно визначає час для роботи над кожним розділом програми, дбаючи при тому про досягнення учнями/ученицями повноти завдань, що визначені як очікувані результати учіння. Слід врахувати, що Програма спрямована на те, щоб учні/учениці могли досягати навчальних цілей на основі опрацювання менших обсягів інформації (за рахунок внутрішньої й зовнішньої інтеграції). Плануючи курс, доцільно визначити цілі (очікувані результати учіння) та виділити навчальний час (у межах уроку, окремими уроками) на вивчення історії рідного краю.

У програмах з історії України та всесвітньої історії для 10-11 класів передбачено виконання практичних робіт, навчальних проектів та написання есе. Виконання рекомендованих видів робіт спрямоване на формування предметних компетентностей, розвиток творчо-пошукових умінь і навичок. Для досягнення цієї мети та раціонального використання навчального часу вчитель/вчителька обирає

запропоновані види робіт з розрахунку не більше двох видів робіт під час вивчення навчального розділу. Водночас, учитель/вчителька на власний розсуд можуть обирати/ змінювати/ корегувати/ доповнювати як назви тем цих видів робіт, так і їх кількість.

Під час оцінювання есе варто врахувати дотримання структури цього типу тексту, вміння учня логічно викласти та аргументувати власні думки щодо запропонованої теми, навівши приклади з кількох джерел. Під час оцінювання початкових проектів слід звернути увагу на повноту висвітлення та логічність викладення змісту теми проекту; оформлення результатів дослідження та якість їх представлення, внеску кожного з учасників проекту.

У 2018-2019 роках відзначатимуться 100 — річчя Української революції: зокрема ювілей Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (УД) та Директорії УНР під проводом Симона Петлюри. Важливим для освітніх установ є не протиставляти ці форми українського державного будівництва, а подавати їх як різні варіанти української державності. Попри недоліки державного будівництва у цих роках, ззначені державні утворення, що різнилися методами і соціальною базою підтримки, є рівноважливими формами української державності: консервативної і соціалістичної. У Державі П. Скоропадського соціальною базою була землевласницька дідовична верства та підприємці, в Директорії УНР — середній і дрібний земельний власник — селянин, українське робітництво.

УД та Директорія УНР має протиставлятися т.зв соціалістичній УСРР, яка була маріонетковою (фейковою) державою більшовицької Російської Федерації. Остання, окупувавши території України встановила колоніального типу режим, який цілком був залежний від російської \ більшовицької влади з Москви.

Листопад 2018 р. — сторіччя заснування української держави на західній Україні. Західно — Українська Народна Республіка заснована була після розвалу Австро-Угорської монархії у листопаді 1918 року. У січні 1919 р. сталося об'єднання Східної і Західної України в єдину соборну державу.

У 2018 р. виповнюється 100 років від дня заснування Української академії наук (УАН). Ця дата має не лише важливе культурне, але й громадсько-політичне значення. УАН постала за часів гетьманування Павла Скоропадського, але сама установа стала можливою завдяки багаторічній діяльності видатного історика Михайла Грушевського, який очоливши Наукове товариство ім. Т.Шевченка, фактично почав створення національної академії наук. Проміжною стадією було створення у 1906-1907 роках Українського наукового товариства у Києві (УНТ). Утворення УАН стало свідченням цивілізаційних прагнень українського народу стати частиною європейського світу. УАН ставило за мету не лише розвиток національної науки, але й виховання свідомого українського громадянина.

1918 рік — час постановлення перших національних вищих навчальних закладів на Наддніпрянщині: Українського державного університету в Києві і Кам'янці, а

також історико — філологічного факультету майбутнього Полтавського українського університету.

На межі 1918-1919 років постав за наказом головного отаману Директорії УНР Український національний хор під орудою Олександра Кошиця. Перша закордонна мандрівка українських співаків була здійснена до країн Європи, Північної та Південної Америки. Ця подорож ставила за мету пропаганду культурою ідей української державності. Виконання знаменитого «Щедрику» Миколи Леонтовича призвело до того, що ця пісня стала однією з найпопулярніших мелодій світу, широко використовуваною навіть в голівудських американських фільмах.

Формуючи в учнів історичну свідомість на основі аналізу уроків минулого, важливо звернути увагу на те, що на українських теренах у ХХ столітті відбулись трагічні події, які визнані геноцидами: Голодомор українського народу, Голокост, депортація кримських татар та інших народів Криму.

24 листопада 2018 р. (традиційно — у четверту суботу листопада) в Україні відзначається День пам'яті жертв Голодоморів та політичних репресій в Україні .

Відзначаючи 85-і роковини Голодомору 1932-1933 рр. — геноциду українського народу, особливу увагу слід приділити набуттю учнями/ученицями конкретно-історичних знань та осмисленню обставин виникнення, перебігу та наслідків сталінської політики творення голоду. Необхідно виокремлювати соціально-фізіологічне явище «голод» від поняття і явища «Голодомор». Термін і явище «голод» вказують на кількісне (відсутність наявності їжі протягом певного терміну) і якісне голодування людського організму (нестача білків, жирів, вуглеводів, відтак калорій). Голод і Голодомор стосовно 1932-1933 рр. вирізняються. Вони не є тотожні. Голодомор — це не смерть від голоду, а історична форма застосування терору голодом, тобто штучно організованого голоду в Україні. Він є геноцидом проти цивільного населення у мирний час. Тому маємо завжди використовувати визначення «Голодомор 1932-1933 рр. в Україні», тобто вид злочину, роки та місце його скоєння.

Історично та юридично хибним є застосування поняття «український геноцид», яке у такому лінгвістичному поєднанні вказує на участь українців у його скоєнні. Правильно писати і говорити — «геноцид українців», » геноцид українського народу».

Помилковим є розмежування явищ «голод» і «Голодомор» у їх хронологічних рамках 1932-1933 рр. Голодомор не є вищою фазою голоду, а історичним, меморіальним і юридичним терміном, який відповідає ознакам геноциду. Закон України від 28 листопада 2006 р. зафіксував хронологічні рамки Голодомору в Україні, тому вони не підлягають ревізії. Вони набули сталості в історіографії.

Неологізми «загальносоюзний голод», «спільна трагедія радянського народу» суперечать самому тлумаченню фізіологічного голоду, заперечують Голодомор —

геноцид. Якщо був загальносоюзний голод, то який регіон СРСР став його епіцентром, адже у першій половині 1932 р. голоду на території РСФРР не було.

Неможливо розділяти Голодомор 1932-1933 рр. на «голод у 1932 р.» та «Голодомор 1933 р.», як це інколи трапляється у підручниках та працях окремих істориків. Зазначений поділ не відповідає реальним подіям першої половини 1932 р., коли виникли термін «штучний голод», а ним було охоплено більше третини районів УСРР з виразними ознаками масової смертності, випадками людоїдства.

Викладаючи тему Голодомору, важливо пояснити учням, що його жертвами є померлі та фізично постраждалі. Тому жертвами Голодомору 1932-1933 рр. в Україні були 25,5 млн селян, з яких понад 7 млн померлих та ненароджених. Українські демографи у 1930-х рр. прогнозували збільшення населення в УСРР на січень 1937 р. до 35,6 млн осіб, а перепис зафіксував 27,9 млн осіб, відтак втрати становлять 7,7 млн осіб. Вони є жертвами Голодомору.

Важливим є також поєднання класних та позакласних заходів для активізації потенціалу педагогіки партнерства, поєднання зусиль вчителів-батьків-дітей для кращого осмислення й передачі пам'яті про голод-геноцид з погляду виховання усвідомлення цінності власної держави, демократичних свобод, а також соціальної активності та відповідальності.

Навчальні заклади у 2018/2019 році можуть долучитися до Всеукраїнського конкурсу учнівських робіт імені Лідії Коваленко і Володимира Маняка. Його проводитиме Інститут історії України НАН України у співпраці з Міністерством освіти і науки України, за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету.

29 вересня 2018 р. в Україні відзначатиметься День пам'яті жертв Бабиного Яру, який став символом Голокосту та інших злочинів нацизму на окупованій території України та Східної Європи (за два дні 29 та 30 вересня 1941 р. у Бабиному Ярі, урочищі на північно-західній околиці Києва, розстріляли майже 34 тисячі євреїв. Тут же нацисти розстрілювали ромів, радянських військовополонених, українських націоналістів та інших «ворогів рейху»).

27 січня 2019 р. в Україні та світі, відповідно до Резолюції Генеральної асамблеї ООН 2012 року, відзначається Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту (саме в цей день у 1945 р. війська 1-го Українського фронту увійшли до нацистського табору смерті Аушвіц (у м. Освенцим), який став символом Голокосту та інших нацистських злочинів).

Вивчення історії Голокосту здійснюється, за рекомендаціями Ради Європи та інших міжнародних організацій, як складова української, європейської та світової історії. Це забезпечується на уроках з історії України та всесвітньої історії, а також у позакласній та позашкільній роботі. Зокрема, Міністерством освіти і науки України

затверджені Програми для факультативних, спеціальних курсів, курсів за вибором з історії Голокосту.

У рамках реалізації спільного проекту Яд Вашем та Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума» за підтримки Міністерства освіти і науки України «Вивчення Голокосту для формування атмосфери толерантності» вчителі, методисти, а також учні закладів загальної середньої освіти можуть брати участь у всеукраїнських та міжнародних семінарах з історії Голокосту; пересувних (мобільних) освітньо-музейних виставках; конкурсах творчих робіт «Уроки війни та Голокосту — уроки толерантності»; міжнародних молодіжних проєктах «Ковчег», «Оливкове дерево» та інших. Додаткова інформація щодо зазначених заходів міститься на сайті Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума».

Все більшу популярність набувають освітні програми і конкурси, що реалізуються Міністерством освіти і науки України спільно з Українським науково-дослідним та освітнім центром вивчення Голодомору.

18 травня 2019 р., як і в попередні роки, вшановуватимуть пам'ять жертв депортації кримських татар (18 травня 1944 року розпочалася радянська операція з депортації кримських татар), а також відзначають його як День боротьби за права кримськотатарського народу.

З метою набуття школярами історичної та інших компетентностей, відповідно до державних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів, окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки — практичні заняття. Практичні заняття з історії відрізняються від практичних та лабораторних робіт з природничих предметів. Такі заняття в курсі історії мають подвійну мету: по-перше, вони є способом вивчення нового матеріалу на основі опрацювання історичних джерел; по-друге, — важливим засобом формування предметних умінь і навичок учнів. Кожне із запропонованих практичних занять присвячується певній темі. Урок має описану вище структуру, проте передбачає переважно самостійну роботу учнів — індивідуальну чи групову — над окремими питаннями теми із використанням різноманітних джерел знань (підручників, де вміщені необхідні відповідно до теми історичні джерела різного виду, включаючи як текстові, так і візуальні, довідкові матеріали, запитання і завдання, Інтернет-ресурсів, фондів музеїв, місцевих історичних пам'яток, що оглянуті учнями).

Під час практичного заняття вчитель виступає як консультант у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу відповідно до віку та пізнавальних можливостей. Матеріали до практичних занять та методичні рекомендації з організації пізнавальної діяльності учнів мають бути подані в підручниках. Питання порядку проведення практичних занять та оцінювання їхніх результатів залишається в компетенції вчителя.

Правознавство

У 2018-2019 навчальному році чинними є такі програми: для 9-го класу «Навчальна програма з основ правознавства», для 10-11-х профільних класів — «Правознавство» (профільний рівень). Програми названих предметів розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua, видані окремими брошурами та опубліковані у фахових виданнях.

Програма курсу з правознавства спрямована на отримання знань, навичок, ставлень і ціннісних орієнтацій, необхідних людині для ефективного соціального функціонування, реалізації її життєвих цілей і завдань, забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів та правомірної поведінки учнів.

У процесі вивчення курсу важливим є оволодіння учнями практично значущими для них знаннями та розуміннями, застосування найважливіших понять і термінів, розвиток у школярів/школярок навичок діяти в різноманітних життєвих ситуаціях, уміння аналізувати з правової точки зору явища та ситуації суспільного і повсякденного життя, використовувати правові знання та навички для реалізації та захисту своїх прав та формування активної громадянської позиції.

Під час вивчення правознавства особливу увагу варто приділити правам людини як наскрізному компоненту усіх навчальних дисциплін.

Відповідно до Керівних принципів освіти в галузі прав людини для систем середньої школи, розроблених Бюро демократичних інститутів і прав людини Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ БДІПЛ), основні компетенції в галузі прав людини для учнів середніх шкіл включають такі основні елементи:

знання і розуміння (філософія прав людини, принципи прав людини і прав дитини, міжнародні стандарти, дотримання прав людини);

ставлення і цінності (повага до себе та інших, критичне мислення, толерантність тощо);

навички та поведінка (відстоювання прав людини тощо).

Під час викладання правознавства варто також звернути увагу на рекомендації Координатора проектів ОБСЄ в Україні щодо запровадження підходу, заснованого на правах людини, до загальної середньої освіти в Україні (соціогуманітарний цикл). У результаті посилення освітнього компоненту з прав людини, засвоєння учнями/ученицями знань і розуміння принципів прав людини надасть можливість користуватися своїми правами і реалізовувати їх, а також поважати і відстоювати права інших.

Процес навчання правознавства повинен бути спрямований на ознайомлення учнів/учениць із принципами та нормами права; виконання вправ на застосування принципів та норм права у стандартних ситуаціях (тактичне навчання); згодом розв'язування правових проблемних задач (стратегічне навчання — конструювання методів вирішення проблем); завершуватися навчання повинно рефлексією розв'язків, тобто прищепленням цінностей шляхом засвоєння уроків із розв'язування проблемних задач (усвідомлення важливості тих чи тих ідей).

Окремою структурною складовою програм є практичні заняття (уроки), які включені до програм упродовж вивчення певного правознавчого змісту. Кожне практичне заняття є тематичним і має певне змістове наповнення відповідно до контексту конкретної теми. Програма передбачає також уроки-узагальнення до розділів курсу та підсумкові уроки до курсу. На цих уроках учні/учениці за допомогою вчителя/вчительки мають можливість систематизувати та узагальнити вивчене, відрефлексувати процес навчання, реалізувати міжпредметні зв'язки.

Ураховуючи важливість прав людини як наскрізного компонента усього освітнього процесу, особливу увагу потрібно приділити ознайомленню учнів/учениць із Міжнародним біллем прав людини, що складається із Загальної декларації прав людини (1948), Міжнародного пакта про громадянські і політичні права (1966) і Міжнародного пакта про соціальні, економічні і культурні права (1966). Також важливо передбачити практичні заняття щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) та обов'язковості практики Європейського суду з прав людини в Україні. Окремо варто ознайомити учнів/учениць із Конвенцією ООН про права дитини (1989)

Практичні заняття за методикою проведення можуть бути різноманітними: неімітаційні (дискусії, екскурсії, виїзні заняття), імітаційні неігрові (аналіз конкретних ситуацій або документації), імітаційні ділові, рольові ігри, ігрове проектування тощо.

Одним із різновидів практичної роботи є дослідні практичні роботи. Приміром, складання позову про відшкодування моральної шкоди, стягнення аліментів; складання шлюбного договору або трудового договору, конституційної скарги тощо.

Використання на уроках практичних завдань передбачає не тільки підвищення рівня знань учнів за рахунок активізації їхньої навчально-пізнавальної діяльності, а й сприяє розвитку їхніх творчих здібностей та формуванню практичних компетенцій.

Серед навчальних ресурсів для проведення практичних завдань, зокрема з акцентом на права людини, варто використовувати напрацювання міжнародних організацій, таких як ООН, Рада Європи та ОБСЄ, які містяться у відкритому електронному доступі в мережі Інтернет.

Також слід пам'ятати про законодавчі зміни, що стосуються конституційно-правового та галузевого регулювання суспільних відносин Верховною Радою України було прийнято низку законів, які повинні бути враховані при викладанні правознавства: «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 р. № 2447-VIII, «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 р. № 2275-VIII, «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 р. № 2268-VIII, «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII, «Про освіту» від 05.09.2018 р. № 2145-VIII, зміни до процесуальних кодексів від 3.10.2017 р.

Як показує аналіз проведення Всеукраїнської учнівської олімпіади з правознавства у 2017/2018 навчальному році, завдання олімпіади включають законодавчі новели, прийняті Верховною Радою України за останні дві сесії. Завершення чергової сесії парламенту в січні кожного року є рубежем для визначення кінцевої дати прийняття нових законодавчих актів, що можуть входити до змістової частини програми олімпіади. Цьогорічна олімпіада містила достатньо багато питань, спрямованих на розвиток ціннісних уявлень про право її учасників: історичний розвиток українського права; порядок організації державної влади; права людини та способи їх захисту; європейські стандарти прав людини; протидія домашньому насильству; особливості утримання батьками своїх дітей; участь неповнолітніх у збройних військових конфліктах; працевлаштування неповнолітніх тощо.

Варіативні курси правознавчого й громадянознавчого змісту в основній школі виконують роль пропедевтичних курсів та курсів до профільної підготовки учнів. Це «Живи за правилами» (7-8 кл.); «Вчимося бути громадянами» (8 клас); «Ми — громадяни України» (9 клас).

Варіативні курси правознавчого й громадянознавчого змісту в основній школі виконують роль пропедевтичних курсів та курсів допрофільної підготовки учнів. Це «Живи за правилами» (7-8 кл.); «Вчимося бути громадянами» (8 клас); «Ми — громадяни України» (9 клас).

В умовах війни України з Росією вкрай актуальним є вивчення курсу за вибором «Міжнародне гуманітарне право» (для учнів 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти). Вивчення курсу сприятиме виробленню в учнів стійкої зацікавленості проблемами міжнародного гуманітарного права, формування вміння використовувати гуманістичні цінності, як базові в повсякденному житті і в подальшій професійній діяльності; вести діалог, спілкуватися з носіями різних культур і цінностей; культуру ненасильницьких відносин, здатність аналізувати свої погляди тощо. Також надзвичайно важливим є формування громадсько активних та відповідальних молодих людей, здатних дотримуватися норм гуманітарного права і принципів поваги до життя і людської гідності, захищати і розвивати їх у майбутніх сферах своєї діяльності. Школярі мають розуміти причини появи тимчасово переміщених осіб, біженців, складнощі їхнього життя тощо.

Філософсько-світоглядні дисципліни

Громадянська освіта (рівень стандарту)

З 2018/2019 навчального року в закладах загальної середньої освіти до інваріантної складової Типових навчальних планів введено інтегрований курс «Громадянська освіта».

Зміст громадянської освіти передбачає інтеграцію соціально-гуманітарних знань та орієнтацію на розв'язання практичних проблем. інтегративних громадянознавчих знань.

Запровадження громадянської освіти є забезпечення мінімальної функціональної громадянської освіченості індивіда. Цієї мети можна досягти, лише застосовуючи «багатовекторний» підхід, тобто зосередивши увагу на кількох ключових моментах. Перш за все, учнівську молодь необхідно озброїти компетентностями, необхідними для участі в житті суспільства на всіх рівнях, що передбачає, насамперед, здатність реалізовувати свої права й свободи, поважаючи при цьому права й свободи інших громадян, а також діяти у відповідності до власних переконань і цінностей. Надзвичайно важливо сформувати в молодих громадян України повагу до прав людини, плюралізму та демократії, верховенства закону, виховати в них неприйняття насильства, ксенофобії, расизму, агресії, нетерпимості.

Зокрема, для досягнення мети громадянської освіти слід забезпечити теоретичну й практичну підготовку учнів. Передусім, молоде покоління потрібно ознайомити зі світовими демократичними здобутками та особливостями становлення демократії в Україні. Що стосується практичної площини, то тут важливо сформувати мотивацію та основні вміння, потрібні для відповідальної участі у громадсько-політичних процесах, критично-конструктивне ставлення молоді до життя суспільства, а також створити умови для набуття учнями досвіду громадянських дій, демократичної поведінки та конструктивної взаємодії. Крім того, громадянська освіта має сприяти становленню активної позиції громадян щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії в Україні.

Зміст програми з громадянської освіти не містить уроки узагальнення і тематичного контролю. Тому вчитель на свій розсуд може (за необхідності) планувати такі уроки, оскільки програма не містить розподілу навчального матеріалу за годинами.

Під час розподілу навантаження варто надавати перевагу вчителям історії та правознавства, як викладачам курсу «Громадянська освіта».

У старшій школі чинними залишаються програми для учнів 11 класів «Людина і світ. 11 клас», «Філософія. 10-11 класи».

У контексті російської інформаційної агресії особливе місце в нашому суспільстві посідає медіаграмотність.

З 2015 року відбувається методологічне та кваліфікаційне забезпечення процесу упровадження медіаграмотності та методик критичного мислення до викладання суспільних дисциплін у закладі загальної середньої освіти. Потсібник «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін та електронний посібник для вчителя «Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства» сприятиме набуттю медіаграмотності та навичок критичного мислення старшокласниками під час вивчення курсу «Людина і світ» та інших суспільствознавчих курсів. На базі онлайн-бібліотеки з медіаосвіти АУП з вересня 2013 є портал «Медіаосвіта та медіаграмотність» (<http://www.medialiteracy.org.ua/>), у тому числі з відеоархівом, з метою створення інтерактивної платформи для спілкування медіапедагогів, задля сприяння відкритості та публічності процесів у медіаосвітньому середовищі.

На порталі розміщуються новини медіаосвіти, поповнюється електронна бібліотека, календар подій, плани уроків, презентації тощо).

Аналітичні матеріали, а також дані багатьох сучасних досліджень показують, що в наш час у країні склалася ситуація, коли реально існуюче культурне розмаїття недооцінюється, а іноді сприймається як гальмо на шляху національної консолідації. Незважаючи на фактичне культурне, етнічне та конфесійне розмаїття в країні, більшість населення не бажає приймати світ у всьому його різноманітті. Протягом багатьох десятиліть формувались забобони і стереотипи до різних груп населення. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб із Криму й Сходу країни стала ще одним викликом, що спонукає шукати дієві інструменти для адаптації та соціалізації в регіонах України людей, відмінних своїми мовними, релігійними, культурними та іншими характеристиками. Також надзвичайно актуальними є розвиток громадянської освіти й системна цілеспрямована робота по об'єднанню країни, розвитку міжрегіональних зв'язків, інтеграційних процесів і співпраці. Відповіддю на ці виклики може бути увага до регіональних особливостей й їхнє широке представлення у загальноукраїнському контексті, а також системний, інтегрований, компетентнісний підходи до знайомства з оточуючим середовищем і інклюзія у широкому сенсі цього слова. Формування громадянської та соціальної компетентності дітей є також важливим компонентом розвитку дитини й підготовки її до реалій життя у світі, що швидко змінюється.

Саме для набуття практичних навичок й компетентностей для життя й був розроблений наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства». Його програми успішно пройшли апробацію й схвалені до використання. Зміст курсу є інтегрованим і, таким чином, дозволяє здобувачеві освіти побачити явища навколишнього життя в їх взаємозв'язку і взаємовпливі. Пріоритетність виховних та розвиваючих завдань через активну практичну діяльність сприятиме формуванню певних навичок і моделей поведінки, у першу чергу, спрямованих на

розвиток особистості, її культурної компетентності, громадянської свідомості й повагу до різноманіття.

Зазначені програми дозволяють широко використовувати новітні освітні технології в навчанні, стимулюють введення інноваційних форм роботи, таких як інтерактивні заняття, тренінги, дискусії, ділову гру, кейс-стаді та ін. Курс «Культура добросусідства» може стати важливою складовою частиною сучасної громадянської освіти дітей різного віку, а також їхніх батьків, бо дає змогу широко залучати до освітнього процесу дорослих і громаду, що також сприяє розвиткові інтеграційних процесів у суспільстві.

Навчальний курс «Культура добросусідства» може бути введений, починаючи з будь-якого класу, як спецкурс за рахунок годин варіативної частини навчальних планів (35 годин на рік), за відсутності годин у варіативній частині — як виховна година. Викладання курсу може здійснюватися класними керівниками — вчителями початкових класів і вчителями-предметниками, шкільними психологами, соціальними працівниками, за умови проходження ними відповідної методичної підготовки.

Курси морально-духовного спрямування

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою і вивченням етики чи курсів духовно-морального спрямування (додаток 13 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664) у 2018 -2019 навчальному році в 5-6 класах продовжується вивчення предмета «Етика» або курсів духовно-морального спрямування. Для шкіл, що користуються іншими Типовими планами, ці курси можуть вивчатись за рахунок варіативної складової.

Натепер Міністерством рекомендовано декілька програм, перелік яких буде надіслано напередодні навчального року.

Викладання основ християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в закладах загальної середньої освіти відбувається за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. При цьому просимо враховувати ситуацію, коли не всі діти відвідують зазначені курси. У такому випадку ці заняття повинні бути в розкладі першим або останнім уроком.

Для належного підвищення кваліфікації вчителів етики та інших курсів духовно-морального спрямування, обміну досвідом, підвищення якості викладання можуть бути створені районні (міські) методичні об'єднання вчителів, творчі групи, кабінети тощо.

Зміст курсів духовно-морального спрямування не передбачає катехізацію, неприпустимим є також нав'язування учителем дітям власних поглядів у ставленні

до тих чи інших Церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Предмети духовно-морального спрямування слід викладати в тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість про особливості християнської етики, давати їм можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмета.

Програмами обов'язково передбачено години резервного часу, які вчитель використовуватиме на власний розсуд.

Згідно з Інструкцією з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів (наказ Міністерства освіти і науки №240 від 23.06.2000 р.) календарне планування навчального матеріалу здійснюється учителем безпосередньо в навчальних програмах. Можна користуватись також окремими брошурами, зробленими на основі навчальних програм. На основі календарних планів вчителі розробляють поурочні плани, структура і форма яких визначається ними самостійно. Поурочними планами для вчителів можуть слугувати також методичні посібники, що мають гриф Міністерства освіти і науки України. Під час розроблення календарних планів вчитель може на власний розсуд використовувати резервні години — планувати проведення практичних, контрольних робіт, семінарів, засідань круглих столів тощо.

Крім того, вчитель на свій розсуд може об'єднувати уроки узагальнення і тематичний контроль; зробивши відповідні записи в журналі.

Учнівські зошити з предметів суспільно-гуманітарного циклу переглядаються учителем один раз на семестр і бал за ведення зошита може (за бажанням вчителя) виставлятися в журнал. При виставленні тематичних оцінок вчитель на власний розсуд може враховувати або ні оцінку за ведення зошита.

Підручники, посібники, робочі зошити, атласи та контурні карти, зошити для контролю і корекції навчальних досягнень тощо, що використовуються на уроках, повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.

Економіка

На сьогодні в Україні триває процес реформування освітньої системи, спрямований на розвиток та набуття особистістю якісних здатностей, приведення вітчизняних критеріїв та стандартів освіти у відповідність до європейських вимог. Динамічні зміни життя, оновлення інформації та колосальні темпи її нагромадження, розвиток технологій та організаційні зміни зумовлюють потребу в особистості, здатній гнучко й оперативно адаптуватися до нових вимог, адекватно реагувати на нові виклики, навчатися впродовж усього життя, розвиватися та творити. У сучасному світі формування освітніх цілей відбувається не на рівні держав, а на міждержавному, міжнаціональному рівнях, коли основні пріоритети й цілі освіти проголошуються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічними

орієнтирами міжнародної спільноти. Держави формують освітню політику, спрямовану безпосередньо на її інтеграцію в міжнародні співтовариства. У Законі України «Про освіту» (ст.12) задекларовано завдання формування ключових компетентностей, спрямованих на досягнення загальної освітньої мети, зокрема інноваційність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; підприємливість та фінансова грамотність. Саме ці компетентності можуть бути реалізовані у процесі вивчення предметів економічного спрямування. В умовах компетентнісного підходу акцентується увага на результаті навчання засобами предметів економічного спрямування, пов'язаного з формуванням підприємливості та фінансової грамотності; при цьому як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях, застосовувати досвід успішної діяльності в сфері підприємництва, плануванні власних життєвих подій, бюджету тощо. Аналіз існуючих програм дозволяє зробити висновок про те, що здійснення економічної освіти, окрім економіки, забезпечується вивченням «Громадянської освіти», курсів за вибором економічного спрямування та традиційно географії, адже певний перелік тем програми з географії має економічний зміст, а також іншим предметам, зміст тем у яких дозволяє реалізувати наскрізну змістову лінію підприємливості і фінансової грамотності.

У 2018/2019 навчальному році учні 11 класу вивчають економіку на профільному рівні за програмою, затвердженою наказом МОН України від 14.07.2015 № 826. Зазначена навчальна програма розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства:

(<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>)

У вересні 2018 року учні 10 класу розпочнуть вивчення економіки на профільному рівні (105 годин, 3 годин на тиждень) за новою навчальною програмою, що затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407

(<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>).

Змістом Пояснювальної записки до навчальної програми визначено компетентнісний потенціал предмета, мета і основні завдання курсу економіки у старшій школі.

Економічно зорієнтованою є змістова частина програми нового інтегрованого курсу «Громадянська освіта» розділ 6 «Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту», що затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407

(<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>)

Зміст громадянської освіти передбачає інтеграцію соціально-гуманітарних знань із різних навчальних предметів та орієнтацію на розв'язання практичних проблем. Формування цілісного світогляду учнівської молоді та набуття нею інтегративних

громадянознавчих знань включає економічний напрям, пов'язаний з формуванням знань про економіку в повсякденному житті родини, місцевої громади, українського суспільства та розвиток ключових економічних компетентностей громадянина. Розвиток економічної та фінансової грамотності, дотримання правових норм у економічному житті, участь у творенні громадянського суспільства.

Серед навчальних програм курсів за вибором, перелік яких розміщено у «Списку навчальних програм, підручників та посібників для загальноосвітніх навчальних закладів, яким надано гриф Міністерства освіти і науки України або схвалення для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» (далі-Перелік) на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти за посиланням:

<https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqVM0APKcmo1Rm84dkh0NWc/view> провідним залишається курс «Фінансова грамотність» (35 годин та 105 годин) для учнів 10 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Смовженко Т. С. Кравченко І. С.) (наказ МОН України від 18.09.2014 № 1054), що забезпечує розвиток не тільки економічного мислення, а й фінансових компетенцій і культури. Зазначений курс розрахований на всю освітню вертикаль, починаючи з початкової школи, має повне навчально-методичне забезпечення і забезпечує реалізацію наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність». Саме ця лінія відбиває одну з провідних соціально й особистісно значущу ідею, що послідовно розкривається в навчанні та вихованні учнів є засобом інтеграції навчального змісту, корелюється з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях. У старшому шкільному віці якісно змінюється структура навчальної мотивації особистості: навчальна діяльність стає для неї засобом реалізації життєвих планів майбутнього. Всі програми та навчально-методичне забезпечення з курсу «Фінансова грамотність» можна використовувати як для варіативної складової навчальних планів, так і під час проведення факультативних занять та гурткової роботи. Окрім цього, у всіх закладах освіти, що долучені до дослідно-експериментальної роботи з впровадження курсу «Фінансова грамотність» (наказ МОНмолодьспорту України від 19.07.2012 № 828, наказ МОН від 17.06.2013 № 776, наказ МОН від 24.03.2016 № 324), необхідно включати курс до типових планів та доцільно використовувати навчально-методичне забезпечення, зазначене в Переліку. Окрім цього, програми курсів за вибором і факультативів для учнів основної та старшої школи розміщені у фахових періодичних виданнях та навчально-методичному посібнику «Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів. Частина 1. Частина 2. (уклад. В.В. Радченко, Ю.В. Бицюра), якому відповідно до листа ДНУ «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти» від 27.01.2014 № 14.1//12-Г-56 комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України надано висновок «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах», що надрукований видавництвом «Аксіома» (Кам'янець-Подільський).

Споживча освіта сприяє формуванню раціональної та свідомої споживчої поведінки і є актуальною в сучасній системі освіти в Україні, тому продовження впровадження в навчальний процес курсу за вибором «Основи споживчих знань» та програм, що реалізуються в рамках проекту «Здоров'я дитини — здорове харчування» (авт. програм «Здоров'я дитини — здорове харчування» для учнів 3–4 та 5–7 класів А. І. Довгань, О. В. Овчарук, Л. М. Пужайчерета), забезпечать реалізацію наскрізної змістової лінії «Здоров'я і безпека» засобами зазначених курсів.

Реалізацію наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» забезпечать програма курсу за вибором «Основи енергопостачання та енергоспоживання» (авт. Сафіуліна К. Р.) та програма факультативного курсу «Абетка з основ житлово-комунального управління» (авт. Сафіуліна К. Р. та інш.). Вивчення курсів сприяє формуванню в учнів нових ментальних установок, активної життєвої позиції, лідерських якостей. Засоби навчальних програм дозволяють учням планувати та впроваджувати інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності щодо енергозбереження та ощадливого ставлення до енергоресурсів серед учителів, батьків, мешканців мікрорайону, вивчати проблеми вичерпності енергетичних ресурсів, ощадного ставлення до них. Зазначені курси були створені в рамках Проекту ДТЕК «Енергоефективні школи: нова генерація», у 2017/2018 н.р. розпочалася п'ята хвиля Проекту. Долучитися до команди «Енергоощадна школа» можуть всі зацікавлені заклади загальної середньої освіти України, враховуючи, що за підтримки МОН України (лист від 13.04.2018 №1/9-231) планується проведення круглих столів для публічного обговорення питань актуальності варіативних навчальних курсів з основ енергозбереження та житлово-комунального управління в рамках проекту «Енергоефективні школи: нова генерація» з метою підвищення обізнаності учнів, батьків із зазначених питань та формування активної громадської позиції і відчуття особистої відповідальності за свій будинок, населений пункт, країну.

Відтак завдання предметів і курсів економічного спрямування забезпечать створення умов для соціального і професійного самовизначення, отримання соціального досвіду, що сприяє активній життєвій та громадянській позиції випускника школи. Під час роботи за зазначеними вище навчальними програмами вчитель має право коригувати кількість годин залежно від можливостей навчального закладу.

Пропоновані курси за вибором можуть викладатися за рахунок варіативного компонента змісту освіти для забезпечення пізнавальних і освітніх потреб старшокласників та використовуватись незалежно від обраного профілю навчання й стати актуальними для учнів основної школи.

Тим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, яка надає учням можливість обрати індивідуальну освітню програму. З метою підтримки талановитої молоді та, плекаючи переможний дух молодих людей, у 2018/2019

навчальному році за підтримки Міністерства освіти і науки України організовуються і поводяться:

черговий Всеукраїнський турнір юних економістів, питання якого друкуються в періодичних виданнях

Всеукраїнський турнір юних знавців курсу «Фінансова грамотність», умови проведення розміщені на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти. Анонси проведення інших подій і заходів з економічної просвіти та фінансової грамотності відслідковуюте на сайті МОН.

Важливу роль у підвищенні фахової обізнаності відіграють хмарні технології. Основні компанії: Google, Microsoft, IBM, намагаються удосконалити хмарні технології для їх впровадження у освітній процес. Сучасні веб-сервіси у хмарі є важливою системою, завдяки якій створюються певні навчальні середовища для підвищення кваліфікації вчителів та розвитку їх професіоналізму та можливість залучити до освітнього процесу учнів та їх батьків через використання досягнень Інтернет-технологій, електронних додатків для освіти.

Суттєву допомогу для підвищення свого фахового рівня та в підготовці до уроків з економіки вчителям надають науково-методичний журнал «Географія та економіка в рідній школі» Міністерства освіти і науки України та науково-методичний журнал «Економіка в школах України», Інтернет-ресурси (наприклад, «Портал споживача» — www.consumerinfo.org.ua, «Державна служба статистики України» — www.ukrstat.gov.ua, «Національний банк України» — www.bank.gov.ua), авторські творчі майстерні учителів.

Література та інші джерела

1. Овсюк Н. Формування економічної компетентності у процесі вивчення географії та основ економіки / Н. Овсюк // Географія та основи економіки в школі. — 2011. — № 1. — С. 37–41.
2. Пометун О. І. Компетентнісний підхід — найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. І. Пометун // Рідна школа. — 2005. — № 1. — С. 65 — 69.
3. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування (Н. Бібік «Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи: б-ка з освітньої політики / Н. А. Бібік, Л. С. Вашуленко, О. І. Локшина та ін.; під заг. ред. О. В. Овчарук. — ?, 2004. — с. 47–52.
3. Часнікова О. В. Компетентнісний підхід в освіті як основа її реформування. [Електронний ресурс] Часнікова О. В. — Режим доступу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2607

4.Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [Електронний ресурс] / Химинець В. — Режим доступу : <http://zakinppro.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>

5.Литвинова С. Г. (за заг. ред.). Досвід учителів України з використання хмарних сервісів у системі загальної середньої освіти. Збірник наукових праць. 2011. Київ. ТОВ ЦПІ «КОМПРИНТ»

6.Ковтун Г. І. До питання формування економічної компетентності / Г. І. Ковтун, О. В. Мартиненко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — 2013. — № 4. — С. 135–144.

Освітня галузь «Природознавство»

Законом України «Про освіту», прийнятим 5 вересня 2017 року, визначено мету повної загальної середньої освіти — це всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності серед яких компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічна компетентність, компетентності, пов'язані з ідеями здорового способу життя.

Ця мета в загальній середній освіті найбільш ефективно може бути реалізована навчальними предметами освітньої галузі «Природознавство», оскільки метою цієї галузі є формування в учнів природничо-наукової компетентності як базової та відповідних предметних компетентностей як обов'язкової складової загальної культури особистості і розвитку її творчого потенціалу. Загальними змістовими лініями галузі є: закони і закономірності природи; методи наукового пізнання, специфічні для кожної з природничих наук; екологічні основи ставлення до природокористування; екологічна етика; значення природничо-наукових знань у житті людини та їх роль у суспільному розвитку.

У 2018 році Україна вперше брала участь у Програмі міжнародного оцінювання учнів PISA, одним із аспектів якого є оцінка природничо-наукової грамотності, яка передбачає уміння пояснювати наукові явища, робити обґрунтовані висновки про них, усвідомлювати вплив науки і технологій на зміну матеріального, інтелектуального й культурного середовищ.

Виконуючи завдання дослідження PISA учні мають продемонструвати свої компетенції у певному аспекті, а саме:

пояснювати природні явища з наукової точки зору, застосовувати методи природничо-наукових досліджень, інтерпретувати дані та використовувати наукові докази для отримання висновків;

розуміти основні факти, ідеї та теорії (знання про природу і технології); знати про методи отримання наукових знань (знання процедур), розуміти обґрунтованість цих методів та їх використання (методологічні знання);

проявляти інтерес до науки і технологій; розуміти цінність наукового пізнання; бути обізнаними щодо проблем довкілля та усвідомлювати важливість їх вирішення; усвідомлювати, як наука і технології змінюють наше матеріальне, інтелектуальне та культурне середовище; прагнути залучитися до галузей, пов'язаних з наукою (ставлення до науки).

Завдання, які використовуються в дослідженні PISA, засновані на оцінюванні спроможності учнів застосовувати набуті знання в незвичному контексті та використовувати знання й уміння, отримані в школі, для вирішення можливих життєвих ситуацій.

Детальну інформацію про PISA — рамкові матеріали, зразки завдань попередніх циклів тощо — розміщено на офіційному сайті Програми в Україні: pisa.testportal.gov.ua.

Рекомендуємо опрацювати Програму міжнародного оцінювання учнів PISA: вимірювання природничої грамотності, посібник «PISA: природничо-наукова грамотність», які розміщено на порталі в рубриці «Матеріали/Публікації».

Реформування загальної середньої освіти передбачає модернізацію змісту освіти, що має ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно орієнтованому підходах до навчання, а найголовніше — орієнтуватися на здобуття учнями умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації у професійній діяльності, особистому житті, громадській активності. Особливого значення набуває формування компетентностей особистості, її здатності до творчого нестандартного мислення, вміння конструктивно вирішувати життєві ситуації, що визначає конкурентоспроможність особистості у сучасних економічних умовах. Тому створення умов для розвитку STEM-освіти є пріоритетним напрямком модернізації освітньої галузі.

Акронім STEM (від англ. Science — наука, Technology — технології, Engineering — інженерія, Mathematics — математика) визначає характерні риси відповідної дидактики, сутність якої виявляється в поєднанні міждисциплінарних практик орієнтованих підходів до вивчення природничо-математичних дисциплін.

Головна мета STEM-освіти полягає в реалізації державної політики з урахуванням нових вимог Закону України «Про освіту», Нової української школи щодо посилення розвитку науково-технічного напрямку в навчально-методичній

діяльності на всіх освітніх рівнях; створенні науково-методичної бази для підвищення творчого потенціалу молоді та професійної компетентності науково-педагогічних працівників.

Особливою формою STEM-навчання є інтегровані уроки/заняття, що спрямовані на встановлення міжпредметних зв'язків, які сприяють формуванню в учнів цілісного, системного світогляду, актуалізації особистісного ставлення до питань, що розглядаються на уроці.

Одним із ефективних засобів формування компетентностей є дослідно-проектна діяльність. Виконання освітніх проектів передбачає інтегровану дослідницьку, творчу діяльність учнів, спрямовану на отримання самостійних результатів під керівництвом учителя. У процесі вивчення різних тем окремі діти або групи упродовж певного часу розробляють навчальні проекти. Учитель здійснює управління такою діяльністю і спонукає до пошукової діяльності вихованців, допомагає у визначенні мети, завдань навчального проекту, орієнтовних методів/приймів дослідницької діяльності та пошуку інформації для розв'язання окремих навчально-пізнавальних завдань. Учні самостійно або разом із учителем обирають форму презентації, захисту отриманих результатів. Оцінювання проектної діяльності здійснюється індивідуально, за довільною системою.

Для якісного та ефективного проведення інтегрованих уроків, навчальних досліджень, проектних робіт педагога та їх вихованці можуть скористатися ресурсною базою міжпредметного лабораторного комплексу Національного центру «Мала академія наук України» «МАНЛаб» [<http://manlab.inhost.com.ua>; <http://stemua.science>].

Потужним засобом заохочувального відбору молоді, яка згодом зможе реалізувати себе в науково-технічній сфері, є участь у заходах за підтримки Міністерства освіти і науки України, наприклад: змаганнях з робототехніки «DRON», «Robotika», «Роботрафік», з моделювання «розумних» пристроїв «STEAM-House», Всеукраїнські інтерактивні конкурси «МАН-Юніор Дослідник» і «МАН-Юніор Ерудит», науково-технічна виставка-конкурс молодіжних інноваційних проектів «Майбутнє України», міжнародний науково-пізнавальний марафон «День комети», Всеукраїнська конференція-конкурс науково-дослідних робіт школярів «Зоряний шлях» тощо. Більш детальну інформацію про порядок, терміни проведення заходів можна дізнатися на веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua), ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (www.imzo.gov.ua) та безпосередньо на однойменних сайтах заходів.

Розвитку професійної компетентності педагогічних працівників буде сприяти участь у різнопланових заходах регіонального, всеукраїнського, міжнародного рівнів: науково-практичні конференції, семінари, вебінари, STEM-фестивали, конкурси, дистанційне та очне навчання у STEM-школі тощо.

Інформацію про події з питань організації навчання за напрямками та проблематикою STEM-освіти, які проводить Міністерство освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», безпосередньо відділ STEM-освіти у 2018/2019 навчальному році педагогічні працівники можуть отримувати з офіційних сайтів установ.

З метою підвищення фахової ерудованості педагога мають можливість взяти участь у Всеукраїнських конкурсах/змаганнях: Інтернет — конкурси: «Геліантус — учитель», «Учитель року» за версією науково-популярного природничого журналу «Колосок», «Наука на сцені», у конкурсі на здобуття премії «GlobalTeacherPrizeUkraine» та інших.

Зміст освітньої галузі «Природознавство» структурно представлений в таких компонентах: загально-природничий, астрономічний, біологічний, географічний, фізичний, хімічний, екологічний. У таблиці показано, як реалізується зміст освітньої галузі «Природознавство» за навчальними предметами у 2018/2019 навчальному році.

Клас

Навчальні предмети.

(кількість годин на тиждень відповідно до навчальних планів до типових освітніх програм)

5	Природознавство			
6		Біологія	Географія	
7		Біологія	Географія	Фізика
8		Біологія	Географія	Фізика
9		Біологія	Географія	Фізика
10	Природничі науки (експериментальний екологія інтегрований курс)	Біологія	Географія	Фізика і астрономія
11		Біологія	Географія	Фізика
			Хімія	Екологія
				Астрономія

Зміст освіти і вимоги до його засвоєння у старшій школі диференціюються

у 10 класі за двома рівнями: стандарту і профільному; в 11 класі — за трьома рівнями: стандарту, академічному, профільному.

Оновлення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення має забезпечуватися за рахунок змін у цілях, змісті, структурі та організації навчального процесу, різноманітності вимог до навчальних результатів учнів, урізноманітненні форм і методів профільного навчання. За цим принципом розроблено новий типовий навчальний план для 10-11 класів закладів освіти. Ним визначено механізм складання власного навчального плану для закладів загальної середньої освіти шляхом вибору профільних предметів, а також спеціальних курсів, факультативів, індивідуальних занять, що разом з базовими і

вибірково-обов'язковими предметами визначає профіль навчання. Ефективність організації профільного навчання залежить від наявності умов для вільного вибору предметів навчання та рівнів оволодіння ними. Тому навчальний план окрім переліку традиційних предметів і курсів містить нові — інтегровані курси, які мають статус експериментальних. Серед них — інтегрований курс «Природничі науки», який призначений для тих учнів, для яких природничі предмети не є профільними.

Навчальним планом до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 408, на вивчення цього курсу передбачено 4 години на тиждень. Викладати курс «Природничі науки» можуть вчителі, які викладають предмети «Фізика», «Біологія», «Хімія», «Географія». Передбачається, що весь курс викладає один вчитель.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407 «Про надання грифу МОН навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти» заплановано експериментальне впровадження в закладах загальної середньої освіти інтегрованого курсу «Природничі науки». До експериментального впровадження підготовлено 4 проекти навчальних програм інтегрованого курсу «Природничі науки»:

проект 1 — «Природничі науки» для 10-11 класів гуманітарного профілю загальноосвітніх навчальних закладів. Інтегрований курс (авт. Дьоміна І. О., Задоянний В. А., Костик С. І.);

проект 2 — «Природничі науки» 10-11 клас. Інтегрований курс (авт. Засекіна Т. М., Буняк М. М., Бухтіяров В. К., Григорович О. В., Капіруліна С. Л., Козленко О. Г., Ньюкало Т. Г., Семененко І. Б., Сокол Т. К., Шабанов Д. А., Шагієва Р. Р.);

проект 3 — «Природничі науки. Минуле, сучасне та можливе майбутнє людства і біосфери» для 10-11 класів (авт. Шабанов Д. А., Козленко О. Г.);

проект 4 — «Природознавство» 10-11 класи (авт. Ільченко В. Р., Булава Л. М., Гринюк О. С., Гуз К. Ж., Ільченко О. Г., Коваленко В. С., Ляшенко А. Х.).

Кожна програма по-своєму реалізує змістові лінії Державного стандарту, об'єднуючи питання окремих компонентів галузі (загальноприродничого, біологічного, екологічного, астрономічного, фізичного, хімічного та географічного) в розділи і теми. Таким чином реалізуються різні підходи щодо інтеграції, наприклад: особливості пояснення природних явищ та технологічних процесів з позицій кожної з природничих наук (проекти № 1 і 2), причинно-наслідкові зв'язки, що зумовили сучасний спосіб життя людства та їх вплив на можливе майбутнє (проект № 3), модульний підхід (проект № 4), у якому компоненти освітньої галузі «Природознавство» (модулі) інтегруються в природничо-наукову картину світу на основі загальних закономірностей природи та природничих ідей. У той же час усі

програми інтегрованого курсу «Природничі науки» визначають природничу освіту як елемент культури кожної людини, сприяють усвідомленню практичного застосування досягнень природничих наук, їх роль у розвитку цивілізації. Вивчення курсу базується на знаннях і компетентностях, набутих учнями в основній школі і спрямоване на подальше формування їхнього світогляду, розширення розуміння широкого спектру наукових ідей астрономії, біології, географії, екології, фізики і хімії в цілісному пізнанні природи, розвиток розумово-пізнавальних і творчих якостей, рівень яких визначає конкурентну спроможність на сучасному ринку праці: здатність і готовність до розв'язання комплексних задач (проблем), критичного мислення, творчості, когнітивної гнучкості, співпраці, управління, здійснення інноваційної діяльності.

Експериментальне впровадження інтегрованого курсу буде здійснюватись на базі закладів загальної середньої освіти, які подали заявку на участь в експерименті, Інституту педагогіки НАПН України, обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Під час експериментального впровадження заплановано проектування і розроблення навчально-методичного забезпечення інтегрованого курсу «Природничі науки»; підготовка вчителів до впровадження курсу в освітню практику; здійснення експериментального навчання; забезпечення наставницької підтримки вчителів експериментальних закладів освіти; моніторинг ефективності результатів експерименту.

Біологія. Екологія

У 2018/2019 навчальному році навчання біології та екології в закладах загальної середньої освіти здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

6-9 класи — Програма з біології для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства [<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/navchalni-programi-5-9-klas2017.html>];

8-9 класи з поглибленим вивченням біології — Програма з біології для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням біології, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України [<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/biologiya1.pdf>];

10 клас:

Програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої середньої освіти: рівень стандарту, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407;

Програма з біології і екології для 10-11 класів закладів загальної середньої середньої освіти: профільний рівень, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407.

Програми розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки [<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>];

11 клас:

Програми з біології для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. — Тернопіль: Мандрівець, 2011. — 128 с. Звертаємо увагу, що у Програму з біології для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, рівень стандарту, внесено зміни, затверджені наказом МОН України від 14.07.2016 № 826;

Екологія. Навчальна програма для учнів 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень;

Екологія 10-11 клас. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Профільний рівень.

Програми розміщені на офіційному веб-сайті МОН України [<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>].

Чинні програми позбавлені жорсткого поурочного поділу і дають право вчителю творчо підходити до реалізації їх змісту, самостійно обирати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах одного навчального року, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу, змінювати орієнтовну кількість годин, передбачених програмами для вивчення тем або розділів, та час проведення шкільних екскурсій, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики, добирати об'єкти для вивчення та включати в зміст освіти приклади зі свого регіону. Резервні години можуть бути використані для повторення, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, контролю та оцінювання результатів навчання учнів.

Програми факультативів та курсів за вибором з біології та екології, рекомендовані Міністерством для використання в закладах загальної середньої освіти:

7-11 класи — Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів з біології для допрофільної підготовки та профільного навчання. — Кам'янець-

Подільський: Аксіома, 2009, 2014. — 246 с. Звертаємо увагу, що у 2014 році дію грифа на зазначений збірник програм було продовжено без внесення змін у перелік і зміст програм. Тому в навчальному процесі може використовуватись як збірник програм 2014 року, так і збірник програм 2009 року видання. Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, у якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним.

5-9 класи — Збірник навчальних програм екологічного напрямку (І частина) для організації допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Ураховуючи кількість годин, виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази закладу освіти, окремі розділи запропонованих у збірнику програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

Організація навчання

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 405, у всіх закладах загальної середньої освіти (таблиці 1-3, 5-13) біологія в 6-9 класах вивчається 2 години на тиждень, за винятком спеціалізованих шкіл з навчанням мовою корінного народу, національної меншини і поглибленим вивченням іноземних мов (таблиця 4), в яких у 7 класі на вивчення біології передбачено 1,5 години на тиждень. У 8-9 класах з поглибленим вивченням біології предмет вивчається 4 години на тиждень.

У класах з вечірньою формою здобуття освіти з очною формою навчання (таблиці 14, 15) біологія вивчається в 6 і 7 класах — 1 годину на тиждень, у 8 і 9 класах — 1,5 години на тиждень. У класах з вечірньою формою здобуття освіти із заочною формою навчання (таблиці 16, 17) у 6-9 класах біологія вивчається 1 годину на тиждень.

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 408, предмет «Біологія і екологія» у 10 класі вивчається:

на рівні стандарту — 2 години на тиждень;

на профільному рівні — 5 годин на тиждень.

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 406, в 11 класі вивчаються два окремі предмети: «Біологія» та «Екологія».

Біологія в 11 класі вивчається:

на рівні стандарту — 1,5 години на тиждень;

на академічному рівні — 1,5 години на тиждень;

на профільному рівні — 5 годин на тиждень.

Екологія в 11 класі вивчається:

на рівні стандарту — 0,5 години на тиждень;

на академічному рівні — 0,5 години на тиждень;

на профільному рівні — 2 години на тиждень.

Звертаємо увагу на необхідність узгодженого вивчення біології та екології в 11 класі. Зміст навчального матеріалу з біології враховує, що учні 11 класів, які навчаються біології на академічному рівні та рівні стандарту, вивчатимуть окремий предмет «Екологія». Водночас зміст програми з екології базується на принципах неперервності і наступності шкільної екологічної освіти, її інтеграції з іншими природничими дисциплінами на основі внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків. З метою реалізації зазначеного принципу, враховуючи зміст і структуру навчальних програм з природничих дисциплін, зокрема біології та хімії, рекомендуємо запланувати вивчення екології у другому семестрі (1 година тижневого навантаження). На вивчення біології рекомендуємо виділити у I семестрі 2 години, а у II семестрі — 1 годину на тиждень.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до орієнтовних вимог до оцінювання, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти».

Тематична оцінка виставляється з урахуванням поточних оцінок за різні види навчальних робіт, у тому числі лабораторні (практичні) роботи. З огляду на це, у кожного учня має бути оцінка за виконання, як мінімум, однієї з лабораторних (практичних) робіт, передбачених програмою у змісті певної теми.

З метою об'єктивного семестрового оцінювання, що здійснюється на підставі тематичного оцінювання, доцільно використовувати різні форми для проведення перевірки навчальних досягнень з різних тем: усне опитування, виконання самостійних робіт, тестування (письмове, усне, комп'ютерне), тематична контрольна робота. Для запобігання перевантаженню учнів не рекомендується проведення тематичної контрольної роботи з біології в кінці семестру. Проведення семестрової контрольної роботи програмами з біології не передбачено.

Зміст завдань для перевірки навчальних досягнень з теми має відповідати очікуваним результатам навчання учнів, визначеним програмою, та критеріям оцінювання. Завдання для перевірки навчальних досягнень мають спиратися не тільки на базові знання учнів, а й на вміння їх застосовувати. Обов'язковим елементом тематичної контрольної роботи мають бути завдання з короткою та розгорнутою відповіддю.

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф МОН України або схвалена відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Перелік цієї навчальної літератури постійно оновлюється, його розміщено за посиланням: <https://goo.gl/TnGiJX>.

У 2018/2019 навчальному році набирають чинності нові навчальні програми, що відповідають Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», за якими будуть навчатись учні 10 класів.

Сьогодні формування освітніх цілей відбувається не на рівні держав, а на міждержавному, міжнаціональному рівнях, коли основні пріоритети освіти й цілі проголошуються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічними орієнтирами міжнародної спільноти. Держави формують освітню політику, спрямовану безпосередньо на їх інтеграцію в міжнародні співтовариства. Орієнтація України на входження в європейські інституції зумовлює потребу реформування вітчизняної системи освіти і приведення її у відповідність до світового стандарту. Розв'язання актуальних нині соціальних, економічних, екологічних, морально-етичних проблем, як от збереження довкілля, здоров'я людей, життя на Землі, здійснюється на основі біологічних знань. Біологічна освіта наділена значним потенціалом у формуванні світогляду людини нового тисячоліття, зокрема завдяки відкриттям у пізнанні живого.

Сучасне суспільство змінює свій погляд на зміст біологічної освіти, висуваючи нове завдання — сформуванню в учнів природничо-наукову компетентність шляхом:

засвоєння системи інтегрованих знань про закономірності функціонування живих систем, їх розвиток і взаємодію, взаємозв'язок із довкіллям;

розуміння біологічної картини світу та цінності таких категорій, як життя, природа, здоров'я;

формування свідомого ставлення до природи як універсальної, унікальної цінності;

уміння застосовувати знання з біології та екології у повсякденному житті, оцінювати їх роль для сталого (збалансованого) розвитку людства, науки та технологій.

Досягнення цієї мети забезпечується під час реалізації нового змісту навчання, організації освітнього процесу на засадах компетентнісного, діяльнісного підходів, реалізації наскрізних змістових ліній. Цей підхід відображено в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.), Концепції Нової української школи (2016 р.), Концепції екологічної освіти України (2001 р.) й конкретизовано в навчальних програмах для старшої школи.

Відповідно до Рекомендації Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» і положень «Концепції Нової української школи» реалізація освітніх стандартів та програм повинна забезпечувати формування у випускника школи 10 ключових компетентностей. Біологія разом з іншими предметами робить свій внесок у цей процес. Компетентнісний потенціал предмета «Біологія і екологія» відображено у пояснювальній записці до програм.

Наскрізнi змістові лінії є засобом інтеграції навчального змісту, корелюються з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях.

Компетентнісний підхід спрямований на діяльнісний характер освіти та орієнтацію навчального процесу на практичний результат, здатність застосовувати знання як в стандартній, так і в новій ситуації.

Навчальний матеріал у програмі 10 класу розподілено за темами: «Вступ», «Біорізноманіття», «Обмін речовин і перетворення енергії», «Спадковість і мінливість», «Репродукція та розвиток». У змісті всіх тем реалізовано два компоненти змісту, важливі для формування ключових компетентностей:

екологічній розкриває роль факторів зовнішнього середовища, взаємозв'язок живого зі своїм довкіллям, наслідки порушення умов довкілля для функціонування різних ієрархічних рівнів життя, визначення діяльнісних аспектів подолання екологічних проблем та досягнення сталого (збалансованого) розвитку;

здоров'язбережувальний — ознаки та критерії здоров'я, визначає роль ендогенних та екзогенних чинників, забезпечує набуття навичок безпечної поведінки, спрямованих на збереження власного здоров'я та здоров'я інших людей.

Зміст курсу є логічним продовженням навчальних курсів основної школи у формуванні природничо-наукової компетентності учнів і спрямований на задоволення освітніх потреб школяра відповідно до обраного ним рівня освіти: стандарту або профільного. Спільним у меті навчання на різних рівнях є формування системи знань про основні властивості живих систем, формування предметної та методологічної компетентностей. І на профільному рівні і на рівні стандарту вивчаються однакові теми. Але на профільному рівні предмет вивчається поглиблено і передбачає більш повне опанування понять, законів, теорій;

використання інноваційних технологій навчання; організації практичної, дослідницької та проектної діяльності учнів; забезпечує також прикладне спрямування навчання за рахунок інтеграції знань і методів пізнання та застосування їх у різних сферах діяльності, у тому числі і професійну орієнтацію учнів на майбутню діяльність, яка користується попитом на ринку праці. У класах небіологічного профілю необхідно приділити більшій увазі розділам, що пов'язані із життям, а не суто основам біологічних знань. Важливо пам'ятати, що старшокласники і старшокласниці є молодими громадянами, які невдовзі підуть в доросле і самостійне життя. Тому вивчення біології має бути максимально прив'язане до потреби умінь, навичок, ціннісних ставлень і знань у цьому житті. З іншого боку, переважна більшість із них ставатимуть через кілька років батьками, тому варто приділяти увагу питанням, що пов'язані із батьківством.

Вивчення курсу «Біологія і екологія» в 10 класі розпочинається з поглиблення знань про основні ієрархічні рівні організації життя на Землі на основі розширення понятійного апарату, міждисциплінарні зв'язки біології та екології. На профільному рівні приділяється увага формуванню поняття про науковий метод пізнання.

Дидактична мета теми «Біорізноманіття» — показати, що різноманіття є однією зі специфічних властивостей життя і наслідком еволюції. Потрібно ознайомити учнів з сучасними принципами наукової систематики, уточнити, що її основною задачею є встановлення філогенетичних зв'язків, які відображають еволюційні зв'язки між організмами. При вивченні теми варто зосередитися на систематиці на рівні вищих таксонів. Увести поняття про три домени живої природи: Бактерії, Археї, Еукаріоти. Домен еукаріотів потрібно розглянути з позицій п'яти супергруп на прикладах найбільш важливих і знайомих учням з попередніх курсів біології представників кожної з супергруп. Зробити огляд царств Рослини, Гриби і Тварини. При вивченні прокариотів (бактерій і археїв) докладно зупинитися на значенні цих організмів у функціонуванні біосфери і житті людини. Розглянути роль вірусів в еволюції.

Для розуміння сучасного стану систематики як науки та складника шкільного курсу біології усім учителям біології, незалежно від того, у яких класах вони працюють, рекомендуємо опрацювати навчальний посібник «Система органічного світу. Історія та сучасність» (автор Леонтьєв Д. В., доктор біологічних наук, завідувач кафедри ботаніки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди [<http://journal.osnova.com.ua/article/67474>]). У навчальному посібнику розглядаються основні етапи становлення системи органічного світу від найдавніших часів до сьогодення. Описується становлення, розквіт та занепад класичної «шкільної» систематики, обґрунтовується неминучість переходу від неї до сучасних філогенетичних систем, які відображають відношення спорідненості між групами організмів.

Тема «Обмін речовин і перетворення енергії» має бути орієнтована на формування здоров'язбережувальної компетентності учнів. Тому особливу увагу варто

приділити хворобам метаболізму, їхній профілактиці, раціональному харчуванню, критеріям якості питної води і харчових продуктів. Важливо не забувати про діяльнісний і ціннісний компоненти очікуваних результатів навчальної діяльності: тут потрібно сформулювати в учнів чіткі уявлення про вплив на здоров'я людини різних речовин, причому як корисних, так і шкідливих.

Під час вивчення теми «Спадковість і мінливість» поглиблюються знання учнів про основні поняття генетики, закономірності спадковості, отримані ними в 9 класі. У цій темі потрібно зосередитися здебільшого на генетиці людини, генетичних хворобах і дефектах, їхній профілактиці, значення генетичних знань для благополуччя існування людства; зорієнтувати учнів на урозуміння важливості медико-генетичного консультування та молекулярних методів діагностики, профілактики спадкових хвороб людини задля народження здорових дітей. Окремою темою має проходити формування ставлення до шкідливих звичок, як мутагенних чинників. Причому не варто обмежуватися в цій темі лише впливом нікотину та етанолу.

Розвиток понять про репродукцію як механізм забезпечення безперервності існування видів реалізується в процесі вивчення теми «Репродукція та розвиток». Доцільність структурування навчального матеріалу обґрунтовується тим, що опанування поняттями попередньої теми забезпечує бачення учнями причин порушення клітинного циклу та їхніх наслідків, порушення процесів запліднення у людини.

Тема «Репродукція та розвиток» також має стати не суто біологічною, а нести ціннісний характер. Важливо розказати учням про репродуктивне здоров'я та важливість його збереження, безпліддя й способи його усунення, успіхи сучасної репродуктивної медицини, проблеми індивідуального розвитку, старіння; розглянути вплив різних чинників (знову ж таки як позитивних, так і негативних) на розвиток людського організму.

Окремою складовою цієї теми мають стати теми про регенерацію, трансплантацію, рак, профілактику онкологічних захворювань, дотримання правил біологічної етики.

Розкриваючи зміст теми, учителю важливо акцентувати увагу школярів на особливостях репродукції людини у зв'язку з її біосоціальною сутністю, можливостях використання набутих знань для відповідального ставлення до планування родини.

Освітній процес рекомендується базувати на компетентнісно орієнтованих завданнях з використанням сучасних освітніх технологій. Основну увагу слід зосередити на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації випускника школи в суспільстві. Вони є умовою реалізації особистісних прагнень учня в освітній, професійній та суспільній діяльності.

Програма із біології і екології в 10 класі розрахована на 70 годин (2 години на тиждень). Кількість годин на вивчення тем в програмі орієнтовна і може бути змінена вчителем під час календарно-тематичного планування. У межах кожної теми потрібно передбачити години на повторення і корекцію знань, отриманих в основній школі, та узагальнення навчального матеріалу. Також доцільно передбачити навчальні години для проведення семінарів, колоквиумів, захистів проектів тощо.

Практична частина програми спрямована поглиблення, розширення і узагальнення знань, отриманих учнями в процесі самостійного навчання і дослідницької діяльності.

У процесі вивчення біології в 10 класі важливо продовжувати розвивати пізнавальний інтерес у школярів, пропонуючи самостійну роботу з різними джерелами інформації: науково-популярною літературою, відеоматеріалами, ресурсами Інтернету тощо. Позитивно мотивують навчальну діяльність школярів і методи навчання, як-от: розв'язання проблемних завдань, створення дослідницьких проектів. Формуванню інформаційної компетентності слугують також семінарські заняття, які є доцільною формою роботи у старшій школі.

Система вправ і завдань повинна бути дидактично доцільна та спрямована на вдосконалення різних практичних умінь і навичок, формування та розвиток досвіду предметної, міжпредметної та загальнонавчальної діяльності учнів, стимулювати в них уміння користуватися усіма видами мовленнєвої діяльності для спілкування і пізнання, уміння взаємодіяти з іншими людьми, виконувати різні соціальні ролі в групі та колективі.

Чинними залишаються методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу з біології, екології у 6-х — 9-х та 11-х класах закладів загальної середньої освіти, які містяться в листах Міністерства щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін за 2012-2017 роки.

Географія

Спрямування цивілізаційного вектора України на інтеграцію в єдиний європейський освітній простір вплинула на модернізацію змісту освіти, що розпочалась із впровадження нових підходів до формування освітніх та навчальних програм, пов'язаних з компетентісно орієнтованим навчанням, оскільки воно має результативно-цільову спрямованість. Відповідно до мети й завдань географічної освіти, предметна географічна компетентність учнів визначається як здатність до застосування здобутих географічних знань, умінь і навичок, ціннісних установок та специфічного географічного мислення, сформованих на підґрунті здібностей і життєвого досвіду учнів, які необхідні для оптимальної діяльності в навколишньому середовищі та успішної самореалізації в соціумі, передбачення наслідків такої діяльності та розв'язання власних життєвих завдань і проблем, облаштування особистого життя, формуванням в учнів потреби у неперервній

освіті. Предметна географічна компетентність учнів включає змістовий, діяльнісний, ціннісний та світоглядний компоненти, які закладено в очікуваних результатах навчально-пізнавальної діяльності учнів оновлених та нових навчальних програм.

Так, у 2018/2019 навчальному році учні 6-9-их класів вивчатимуть географію за оновленою навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 № 804 та з використанням методичних рекомендацій, підготовлених МОН України спільно з НАПН України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (лист МОН України 09.08.2017 № 1/9-436). Учні 11 класу вивчають географію на профільному рівні за програмою, затвердженою наказом МОН України від 14.07.2015 № 826. Зазначені навчальні програми розміщено на офіційному веб-сайті МОН України (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>).

У вересні 2018 року учні 10 класу розпочнуть вивчення географії на рівні стандарту (52 години, 1,5 години на тиждень) та профільному (175 годин, 5 годин на тиждень) за новими навчальними програмами, що затверджені наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407 (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>). Змістом Пояснювальної записки до навчальних програм визначено компетентнісний потенціал предмета, мета і основні завдання курсу географії у старшій школі.

Курс географії в 10 класі «Географія: регіони та країни» спрямований на формування в учнів знань про особливості населення й просторової організації господарської діяльності в регіонах світу та окремих країнах, умінь орієнтуватися у світових і регіональних соціально-економічних, суспільно-політичних, екологічних процесах. На рівні профілю у програмі курсу поглиблюється географічна і економіко-соціальна освіта випускників закладу загальної середньої освіти через вивчення глобальних, територіально-диференційованих, господарських, соціокультурних і соціоекологічних проблем, розкриття ролі окремих держав і народів у світовій економіці й політиці, процесів економічної і політичної інтеграції країн і народів. Оскільки зміст навчального матеріалу з географії визначено з огляду на корисність, потрібність його за межами школи, навчальна програма розроблена таким чином, щоб основні компетентності пронизували увесь зміст географічної освіти і робили його прикладним до життя, формуючи спільні для всіх компетентностей вміння: уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Структура програми 10 класу на рівні стандарту представлена вступом і шістьма розділами. У Вступі окреслюються завдання курсу, особливості сучасної політичної карти світу, аналізуються ключові проблеми і тенденції світового господарського процесу.

Розділи I-V програми спрямовані на ознайомлення з соціально-економічними особливостями регіонів світу та регіональних диспропорцій у розвитку окремих країн. На профільному рівні — це 7 розділів, де розділи I-VI спрямовані на розкриття глобальних та регіональних явищ і процесів, що відбуваються як у світі в цілому, так і в окремих субрегіонах, країнах і їх регіонах.

Завершується вивчення курсу на рівні стандарту розділом VI «Україна в міжнародному просторі», завданнями якого є розкрити геопросторову структуру світу, визначити місце України на геополітичній карті світу, окреслити основні вектори сучасної української геополітики, міжнародні економічні зв'язки з регіонами та країнами світу, участь України в процесах європейської економічної інтеграції та реалізації стратегії сталого розвитку. На профільному рівні — розділом VII «Сучасні проблеми і стратегії розвитку світу та України на XXI століття», що розкриває прояв глобалізаційних викликів на території України, стратегічні цілі сталого (збалансованого) розвитку України та роль України у сучасному політичному та економічному просторі.

Наведений у програмі перелік країн для вивчення є орієнтовним. Учителю надається право додавати для детальнішого ознайомлення інші країни, які відповідають інтересам навчального закладу з огляду на його можливі міжнародні зв'язки, а також пріоритетам зовнішньої політики України з урахуванням сучасної політико-економічної ситуації у світі.

Удосконалення організації освітнього процесу з позицій компетентнісного підходу полягає в забезпеченні особистісної спрямованості процесу навчання, яка реалізується через різноманітні форми проведення уроків, мотивацію та диференціацію процесу навчання та дає змогу розробити алгоритми формування елементів предметно-географічних компетентностей учнів, зокрема географічних фактів, номенклатури, уявлень, понять, причинно-наслідкових зв'язків, прикладних і картографічних умінь тощо. Учителю географії необхідно вирішити важливе методичне завдання — реалізувати на практиці компетентнісний підхід, сформувати в учнів готовність використовувати отримані знання, вміння та навички в реальному житті для розв'язання практичних завдань та життєво важливих ситуацій. Розв'язати таку проблему можна, використовуючи на уроках географії активні методи навчання, технології, які розвивають передусім пізнавальну, комунікативну і особистісну активність сьогodнішніх учнів. Такі базові технології та методи, як проблемне навчання, проектне навчання, розвиток критичного мислення, когнітивного навчання, навчання у глобальному інформаційному суспільстві, особистісно орієнтоване навчання, диференційоване навчання, модульна технологія підтримують компетентнісно-орієнтовану підготовку учнів, а їх реалізація здійснюється за допомогою різноманітного сполучення методичних прийомів, застосування педагогічних засобів та форм навчання, які є конкретними способами організації навчальних дій учнів.

Компетентнісний підхід до навчання географії підкреслює діяльнісний складник результатів освіти та їхню практичну значущість у процесі набуття школярами

досвіду виконання практично-зорієнтованих завдань. Оскільки практична робота учнів як форма проведення занять з географії є необхідним засобом пізнання й певним етапом формування географічного мислення школярів, курс географії у старшій школі має чітко визначену практичну спрямованість, яка реалізується під час виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень, спрямованих на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації, розв'язання географічних, екологічних й соціально-економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, проведення міні-досліджень, дискусій, семінарів, презентацій, експертиз, круглих столів, ділових ігор, творчих робіт, індивідуальних і колективних проєктів. Мета використання таких форм і прийомів навчання може бути різною: контролюючою, навчальною, стимулюючо-мотиваційною, розвивальною, виховною тощо.

Програмою в 10 класі на рівні стандарту передбачено виконання 7 практичних робіт. Обов'язковими для оцінювання в кожному семестрі є дві практичні роботи на вибір учителя. У 10 класі профільного рівня передбачено виконання 25 практичних робіт, що є обов'язковими для всіх учнів класу. Учитель обов'язково оцінює п'ять практичних робіт на вибір у кожному семестрі.

До більшості розділів курсу запропоновано орієнтовні теми творчого характеру для проведення досліджень. Тематика варіативних досліджень може бути змінена вчителем у рамках вивчення відповідної теми. Із запропонованої тематики досліджень учень за бажанням вибирає 1-2 дослідження (упродовж року) та виконує його індивідуально або у групі.

Учитель оцінює таку роботу під час її захисту чи презентації.

Сучасному вчителю необхідно урізноманітнювати форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії в різних режимах (традиційний, інтерактивний та самостійна робота) та використовувати традиційні й нетрадиційні види уроку географії, практичної й дослідницької, творчої роботи з географії та позакласного й профільного географічного навчання, що сприятиме формуванню не лише предметних (географічних), а й ключових компетентностей (інформаційно-цифрової, соціальної і громадянської, підприємливості та фінансової грамотності, загальнокультурної та екологічної грамотності тощо).

У досягненні педагогічних цілей компетентнісного підготовки з географії домінуюче місце серед засобів навчання посідають картографічні та картографічно-геоінформаційні. Модернізація сучасної географічної освіти пов'язана із застосуванням геоінформаційних засобів — комплексу різноманітних картографічних моделей, що створюються за допомогою комп'ютеризованих просторово-аналітичних програмно-спеціалізованих засобів навчання (передусім ГІС-інструментарію). Тому до основних рівнів вмінь роботи учнів з картами належать розуміння, читання й знання карти, а ознайомлення учнів з основами створення й можливостями використання геоінформаційних технологій у цілому сприяє розвитку системного просторового мислення старшокласників, усталенню

їхнього географічного бачення світу (як однієї з предметних географічних компетенцій), набуванню ними досвіду застосовування інформаційних технологій, способів візуалізації просторових об'єктів, сучасних програмних засобів просторового аналізу і забезпеченню їхніх особистих потреб у підготовці до можливої майбутньої професійної діяльності.

Водночас, як і раніше, у системі засобів навчання особливу роль відіграє компетентісно-спрямований підручник з географії, який з навчальної проєкції нормативного наукового знання перетворився в дієвий інструмент оновлення освіти, що ґрунтується передусім на реалізації індивідуального, діяльнісного та компетентісного підходів до навчання. Кожен з підручників, за якими будуть працювати десятикласники, реалізує компетентісний підхід засобами, що вибрані і розроблені авторами. Зокрема:

1. Географія (рівень стандарту) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Г. Д. Довгань, О. Г. Стадник) як комплексна інформаційно-діяльнісна модель освітнього процесу на уроках географії має структуру, мову й форму викладу навчального матеріалу, систему завдань і вправ, що підпорядковані завданням компетентісного розвитку учнів. До активної діяльності кожного учня спонукає також система завдань самостійної роботи, що формує вміння застосувати здобуті знання на практиці, колективній діяльності та самоосвіті. Це завдання під рубриками «Працюємо в групах», «Дослідження», «Практичні завдання», що відповідають дослідницькому рівню діяльності. На цьому етапі аналізуються, порівнюються, зіставляються декілька компонентів підручника (текст, карти, діаграми, графіки, таблиці) або інших джерел географічної інформації з метою виявлення закономірностей, встановлення прямих та зворотних зв'язків. Рубрики «Поміркуйте», «Набуваємо практичних навичок», «Працюємо самостійно» перетворюють навчання на дійсно творчий процес, дають можливість застосовувати знання й вміння в різних життєвих ситуаціях, допомагають побачити суспільно-географічні закономірності навколо себе. До підручника розроблений електронний ресурс interactive.ranok.com.ua, який містить додаткову корисну інформацію; посилання на міжнародні сайти, що постійно оновлюють статистичні дані; тестові завдання для підготовки до контрольних та самостійних робіт, які виконуються в режимі онлайн тощо.

2. Географія (рівень стандарту) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Гільберг Т. Г., Савчук І. Г., Совенко В. В.) у повній мірі реалізує компетентісний підхід не тільки через змістове наповнення, а й через ілюстративний матеріал (авторські карти, схем, таблиці, малюнки) та комплекс додаткових інструктивних матеріалів, систему компетентісно-зорієнтованих завдань, питань та вправ, словник та додатки, які розкривають суть головних процесів і явищ, що мають місце у світовій економіці та забезпечують діяльнісний і оцінний компоненти очікуваних результатів. Формування суто географічних компетентностей і насамперед — просторової компетентності, пов'язано з завданнями рубрики «Працюю з картою», за якими учні встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між певними економічними явищами та чинниками їх

виникнення. Пошук напрямків подолання проблем, які є актуальними для України, за умови використання позитивного досвіду інших країн, формує в учнів вміння формулювати і висловлювати власну думку, обґрунтовувати свою позицію, проявляти творчість та ініціативність. Окремі завдання дають можливість учням оцінити ризики від прийняття певних, вказаних у тексті завдання, рішень та висловити власну обґрунтовану позицію з цього питання. У різнорівневих завданнях (особливо в рубриці «Генерую ідею») інтегруються знання з математики, природничих наук та обізнаність учнів із сучасними технологіями. Значна частина змістового матеріалу є інноваційною, в основному тексті та у завданнях до нього формуються екологічна компетентність учнів та інформаційно-комунікаційна. Учні не лише знаходять відповідну інформацію у всесвітній мережі Інтернет, а й спільно виконують завдання у групах. У такий спосіб формуються потреба в навчанні впродовж життя та навички соціальної взаємодії. Окремі завдання спрямовані на формування підприємливості та фінансової грамотності учнів та інших наскрізних змістових ліній.

3. Географія (рівень стандарту) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. П. О. Масляк, С. Л. Капіруліна, О. Г. Бродовська) забезпечує формування загальнопредметних компетентностей учнів через змістову частину й систему вправ та завдань, які пропонуються на початку та в кінці кожного параграфа, а також в кінці кожної теми та розділу відповідно до програми з географії.

Формування комунікативної компетенції, загальнокультурної, проектно-технологічної компетентностей (здатність учнів застосовувати знання, уміння та особистий досвід у предметно-перетворювальній діяльності) реалізуються через перенесення акценту з інформаційно-накопичувальної спрямованості підручника для навчання на формування і розвиток здатності самостійно здобувати знання у процесі предметно-перетворювальної, пошуково-дослідницької практичної діяльності, застосовувати його як в навчальних, так і нестандартних творчих ситуаціях, які обіграватимуться на практиці під час організації та проведення уроків учителем.

Соціальна компетентність (здатність особистості продуктивно співпрацювати з партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі та функції у колективі), саморозвиток і самоосвіта старшокласників реалізується в підручнику через залучення їх до обговорення поданого теоретичного його змісту та орієнтацію на пошук додаткової інформації або застосування вже отриманих учнями з попередніх курсів географії знань. Пропонуються завдання, що можливо виконати через роботу в команді, яку можуть організувати як учитель (наприклад, під час виконання програмових практичних робіт), так і самі учні (наприклад, під час роботи над тематикою досліджень, які пропонує підручник відповідно до змісту державної програми з географії). Додаткові джерела інформації подано в підручнику у вигляді значної кількості посилань на матеріали мережі Інтернет.

4. Географія (рівень стандарту) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р.)

Концепція підручника акцентує увагу на провідній ролі географії в розв'язуванні економічних, соціальних та екологічних проблем людства, обґрунтовує доцільність наукового підходу до природокористування.

Авторська модель підручника спрямована на формування в молоді як предметних географічних, так і ключових компетентностей, зокрема: соціальної та громадянської підприємницької, загальнокультурної, інформаційно-цифрової.

5. Географія (рівень стандарту) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори В. В. Безуглий, Г. О. Лисичарова) забезпечує реалізацію компетентнісного освітнього підходу і у повній мірі розкриває теми курсу географії 10 класу — «Географія: регіони та країни. Автори намагалися якнайповніше відобразити пізнавальну та конструктивну роль курсу, щоб підручник став орієнтиром у сучасному інформаційному полі. Для розвитку самостійності учнів та забезпечення умов реалізації інформаційної компетенції запропоновано перелік літературних джерел, що будуть корисними для роботи за рубрикою «Орієнтовні теми для досліджень».

6. Географія (рівень стандарту) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (Пестушко В. Ю., Уварова Г. Ш., Довгань А. І.) Зміст та методичний апарат підручника акцентує увагу учнів не тільки на розуміння сучасних соціальних та економічних процесів в різних регіонах і країнах світу, а й на використання отриманих знань та перетворення їх на особистісний досвід учня, здатного до осмислення і розв'язання географічних проблем та прийняття нестандартних рішень. Ілюстративний матеріал є наочною основою організації навчально-пізнавальної діяльності старшокласників, що підсилює географічну компетентність. Для самореалізації та особистісного розвитку учнів, формуванню в них спроможності здійснювати рефлексію щодо своєї діяльності, ефективно управляти часом та інформацією, працювати з іншими учнями в конструктивний спосіб (особистісна, соціальна і навчальна компетентності) сприяють запитання і завдання в кінці параграфів, виконання зазначених у підручнику практичних робіт, виконання завдань рубрики «Географічний інтерактив».

Цифрова компетентність формується за рахунок використання учнями посилань на сайти, офіційних міжнародних та регіональних організацій вміщених у підручнику, на допомогу учням задля аналізу і порівняння статистичних даних по країнам світу, проведення програмних досліджень, створення презентаційних матеріалів. Використання цифрових технологій допоможе старшокласникам не тільки використовувати «готові дані», а й оцінювати, створювати й фільтрувати цифровий контент, порівнювати дані з різних сайтів мережі Інтернет.

Підприємницька компетентність є дуже важливою при вивчення географії у 10-му класі і доповнює інші ключові та географічну компетентності. Особливе значення

для її формування є розробка різноманітних соціально-економічних проектів, що включені як в практичні роботи, так і в підсумкові завдання в параграфах підручника. Формування підприємницьких навичок у старшокласників ґрунтуються на креативності (критичному мисленні та вмінні розв'язувати проблеми), ініціативності, відповідальності. Виконання запропонованих завдань допоможуть учням усвідомити важливість економічних знань, сформуують стійкі уявлення про економіку різних країн світу, їхні соціальні й економічні можливості. Крім того, окремі завдання в параграфах (наприклад, підготовка есе, тез, аргументація тенденцій розвитку економіки в країнах світу) спрямовані на розвиток в учнів вмінь усно і письмово спілкуватися в різних комунікативних ситуаціях, вести діалог з актуальних проблем соціально-економічної географії, розуміти і використовувати рідну та іноземні мови в позитивний спосіб. Підручник насичений інформацією як в параграфах, так і в додаткових рубриках («Реалії сьогодення», «Історія географії», «Національні надбання»), яка спроможна формувати громадянську компетентність і розуміння соціально-економічних аспектів країн і того, який внесок національна ідентичність вносить у європейську ідентичність

7.Географія (рівень стандарту) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (Бойко В. М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П). Набуттю компетентності у природничих науках і технологіях підпорядковані усі структурні блоки підручника. Його основні навчальні тексти й додаткові, що винесені в окремі рубрики, система різнорідних запитань і завдань, інші текстові й позатекстові компоненти виступають інструментами засвоєння країнознавчих знань та формування умінь пояснювати суспільно-географічні явища; самостійно чи в групі досліджувати їх соціальні й економічні аспекти; порівнювати статистичну інформацію, закладену в структурних схемах і таблицях; визначати й аналізувати проблеми регіонів світу і країн; оцінювати значення географії для сталого розвитку суспільства. У підручнику знайшли відображення наскрізні змістові лінії, які реалізуються різними засобами. Формуванню ініціативності й підприємливості сприяє виконання програмових досліджень (за вибором учня), які в підручнику виокремлено в рубрику «Проведіть дослідження». Така робота розвиває уміння генерувати ідеї, здійснювати проектну діяльність, прогнозувати вплив географічних процесів і закономірностей на розвиток підприємництва.

Вироблення соціальної компетентності спирається на формування власних суджень на основі текстів підручника і становлення соціальних цінностей (та через рубрику «Світ у просторі і часі», яка пропонує цікаві факти, що стимулюють бажання зрозуміти унікальність країни, подорожувати, спілкуватися з її громадянами та наскрізну рубрику «Попрацюйте в групі».

В умовах глобалізації не зменшується, а навпаки актуалізується громадянська компетентність, зокрема через останній розділ підручника «Україна в міжнародному просторі», який згідно з навчальною програмою повністю присвячено Україні. Він містить виклад нової для учнів теми «Україна в геополітичному вимірі». Екологічна грамотність і здорове життя як наскрізна

змістова лінія пронизує зміст тем по всіх регіонах світу. У кожному розділі наголошується на імперативі виживання в обмеженому просторі, необхідності нівелювати ризики і використовувати можливості для створення цінностей для себе та інших у довкіллі. Цій компетентності слугує вироблення уміння застосовувати набутий досвід задля збереження власного здоров'я та здоров'я інших, ціннісного ставлення до навколишнього середовища як до потенційного джерела здоров'я, добробуту та безпеки людини і спільноти, усвідомлення важливості ошадного природокористування.

8. Географія (профільний рівень) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Г. Д. Довгань, О. Г. Стадник, П. О. Масляк, С. Л. Куртей, О. Г. Бродовська). Зміст підручника скеровано на переосмислення ролі знань і переорієтацію учнів на можливості застосовувати їх у нових умовах. Орієнтирів навчальної діяльності (у запропонованому авторським колективом підручника) зміщено зі знаннєвого на практичний компонент, що реалізується через систему змістового, ілюстративного та методичного апарата підручника.

Орієнтованість процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його компетентностей спрямувало авторів до висвітлення у підручнику теоретичного матеріалу програми з географії через залучення старшокласників до активного самостійного пошуку додаткової інформації, яка в сучасному світі та географічній науці швидко змінюється й зростає.

Автори підручника реалізовували компетентнісну освіту засобами підручника через:

1. Виділення системоутворюючих ідей, практичних вправ, проблемних завдань, що реалізують внесок географії у формування світогляду, готовності до самореалізації.
2. Системну інтеграцію навчальної діяльності.
3. Укрупнення дидактичних одиниць вивчення з поглибленням внутрішньосистемних зв'язків (з курсами географії, які вже учні засвоїли в попередні роки вивчення географії та основ інших шкільних предметів).
4. Посилення і розширення комплексної практики застосування різноманітних знань і умінь в різних навчальних і життєвих ситуаціях.
5. Більш широке використання проектних методик навчання, що вимагають від учнів високого рівня ініціативи та самостійності, проблемних ситуацій розвиваючих ініціативу, пошукові вміння та здібності через використання практичної складової програми з географії.
6. Поєднання традиційних і нових інформаційно-комунікативних технологій, особистісного та дистанційного спілкування, алгоритмізованих і творчо-

пошукових методів у навчанні та вихованні через наповнення та надання можливості застосування сайту Інтернет- підтримки видавництва «Ранок».

7. Розробку елементарного змісту діагностики результатів педагогічного процесу через систему компетентнісно-зорієнтованих запитань, вправ та тестових завдань (сайт Інтернет- підтримки видавництва «Ранок»).

9. Географія (профільний рівень) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори В. В. Безуглий, Г. О. Лисичарова).

Критерієм компетентнісної орієнтації підручника є співвідношення інформаційного, діяльнісного, продуктивного та репродуктивного компонентів, що визначають його головну дидактичну мету — посилення практичної спрямованості навчання, зв'язок шкільної освіти з життям.

Завдання курсу реалізуються шляхом формування ключових компетентностей та через всі компоненти підручника, зокрема оптимально підібраними включеннями і рубриками: принципи наступності і міжпредметних зв'язків реалізуються через рубрику «Пригадайте»; для розвитку самостійності учнів та забезпечення умов реалізації інформаційної компетенції запропоновано роботи за рубриками «Запитання і завдання для самоконтролю» та «Дослідження».

Досягнення очікуваних результатів компетентнісного навчання неможливе без ефективно спроектованої та реалізованої системи перевірки й оцінювання навчальних результатів, яку вчитель формує опираючись на можливості та інтелектуальний потенціал учнів, використовуючи місцевий, в тому числі, краєзнавчий матеріал. Одним із засобів формування, перевірки та оцінювання рівня сформованості предметних географічних компетенцій є застосування компетентнісно-орієнтованих завдань (англ. Programme for International Student Assessment). У міжнародних дослідженнях PISA, які визначають рівень якості освіти, у тому числі й природничо-наукову грамотність учнів, такі завдання використовуються для визначення здатності учнів використовувати природничо-наукові знання у ситуаціях, що близькі до реальних та пов'язані з різноманітними аспектами навколишньої дійсності: життя школи, суспільства, особистого життя учнів тощо. На основі аналізу сучасних методів, видів, способів і прийомів контролю навчальних досягнень учнів з географії було розроблено алгоритми проектування і застосування компетентнісно-орієнтованих завдань з географії, які komponуються у дидактичні тести, і є системою запитань і поступово ускладнених завдань специфічної форми, що вможлиблює якісну, ефективну та об'єктивну оцінку структури й вимірювання рівня сформованості предметно-географічних компетентностей учнів. Дидактичний тест з географії характеризується структурою, цілісністю, якістю результатів, предметною й логічною визначеністю змісту, науковою вірогідністю, репрезентативністю та формою подавання матеріалу. Компетентнісно-орієнтовані завдання орієнтовані на знаходження учнем способів їх розв'язання з обов'язковим використанням географічних знань, умінь та сформованих раніше науково-ціннісних установок. Застосування

компетентнісно-орієнтованих завдань дає змогу вчителю географії досягати кількох дидактичних цілей одночасно: виявляти рівень сформованості та розвитку предметних географічних компетенцій, оцінювати їхню спроможність самостійно здобувати знання та обирати способи діяльності, формувати інтерес до географії та досвід творчої діяльності у процесі її вивчення. За рівнем складності такі завдання поділяються :

завдання першого рівня ? передбачають застосування базових географічних знань у знайомих чітко сформульованих ситуаціях. Це можуть бути закриті тестові завдання, однокрокові задачі, інтерпретації стандартних географічних позначень та даних, завдання на розпізнавання географічних об'єктів на картах тощо;

завдання другого рівня складності передбачають встановлення зв'язків та інтеграцію географічних знань, вмінь і навичок та науково-ціннісних установок різного тематичного спрямування. Для вирішення завдань цього рівня учням потрібно упорядковувати й застосовувати географічні знання та вміння у нестандартних ситуаціях, розв'язувати багатокрокові географічні задачі, читати карту тощо;

третій рівень складності — це рівень міркувань. Завдання цього рівня ґрунтуються на здійсненні узагальнень, розв'язуванні проблем та обґрунтуванні висновків.

Через компетентнісно-орієнтовані завдання можлива також реалізація наскрізних змістових ліній, які є засобом інтеграції ключових та загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів. Наскрізні змістові лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність» у курсі географії 10 класу реалізується перш за все з огляду на зміст наскрізної теми, до якої добирається відповідна трактовка в окремих розділах і темах географії, приклади, використовуються методи і засоби навчання та здійснюються проекти і дослідження. Роль компетентнісно-орієнтованих завдань по наскрізним темам різна і залежить від змісту курсу і від того, наскільки він пов'язаний з конкретною наскрізною темою. Систематичне застосування компетентнісно-орієнтованих завдань під час виконання тематичного та підсумкового компетентнісного контролю сприятиме підвищенню ефективності процесу вивчення географії.

Можливості реалізації предметної географічної компетентності підсилено навчальними програмами курсів за вибором та факультативами, які є засобом задоволення пізнавальних і освітніх потреб старшокласників і можуть використовуватись незалежно від обраного профілю навчання. Перелік навчальних програм, які можуть бути використані при вивченні географії, розміщений у «Списку навчальних програм, підручників та посібників для загальноосвітніх навчальних закладів, яким надано гриф Міністерства освіти і науки України або схвалення для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» за посиланням на сайті ІМЗО (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>), та систематично оновлюється.

Враховуючи зміни вимог суспільства до якості надання освітніх послуг, освітнє середовище навчального закладу повинне забезпечувати ефективність впровадження вже названих підходів і напрямів діяльності, а також вдало використовувати інформаційно-освітнє навчальне середовище, пов'язане з хмарними технологіями, які набувають все більшого значення у професійній діяльності вчителів закладів загальної середньої освіти, забезпечуючи нові, динамічні і актуальні можливості, що базуються на Інтернет-технологіях, електронних додатках для освіти. Приклади використання хмарних технологій у школі:

використання Office Web Apps-додатків (Office 365);

електронні журнали і щоденники (<http://shodennik.ua/>);

онлайн сервіси для навчального процесу, спілкування, тестування;

системи дистанційного навчання, бібліотека, медіатека;

сховища файлів, спільний доступ (Dropbox, SkyDrive);

спільна робота;

відеоконференції;

електронна пошта з доменом закладу;

сервіси Google Apps;

Основні компанії, а саме: Google, Microsoft, IBM — намагаються удосконалити хмарні технології для їх впровадження в освітній процес, тому сучасні веб-сервіси у хмарі є важливою системою, завдяки якій створюються певні навчальні середовища для підвищення кваліфікації вчителів та розвитку їх професіоналізму. Актуальним стає дистанційне навчання як навчання у хмарі, яке не тільки забезпечить розвиток пізнавальної і творчої активності учнів в освітньому процесі, мобільність і актуальність освітніх ресурсів, дозволить без додаткових витрат використовувати сучасну комп'ютерну інфраструктуру, програмні засоби та послуги. Хмарні технології дають можливість залучити до освітнього процесу особисті комп'ютерні пристрої педагогічних працівників, учнів та їх батьків.

Науково-методичний журнал «Географія та економіка у рідній школі» Міністерства освіти і науки України, журнал «Географія. Книжковий додаток» науково-популярний журнал з природничих дисциплін «Колосок», а також газета «Краєзнавство. Географія. Туризм», відображають розвиток і трансформацію ідей в галузі географічної освіти. На їх сторінках висвітлюють тенденції, ідеї та найкращий досвід педагогічних працівників за всіма напрямками розвитку технологій, методик навчання та переосмислення ідей в ракурсі сьогочасної науки.

Вебінари, майстер-класи, семінари, консультації для педагогічних працівників, з розкладом яких можна ознайомитися на сторінках офіційних сайтів видавництва, стануть теж важливим навігатором у світі нових педагогічних ідей.

Пропоновані методичні рекомендації носять загальний характер і не прив'язані до жодного з підручників.

Список використаних джерел.

1. Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі: монографія / Л. П. Вішнікіна. — Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. — 407 с.
2. Топузов О. М. Педагогічні технології як основа творчої діяльності вчителя географії / О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна // Педагогічний альманах: Збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. — Херсон: РПО, 2011. — Випуск 10. — С. 52–57. 5.
3. Самойленко В. М. Створення та застосування тестів у навчанні географії / В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна // Педагогіка вищої та середньої школи: Збірник наукових праць. Випуск 32. — Кривий Ріг. — 2011. — С. 15–29. 8.
4. Самойленко В.М., Топузов О.М., Вішнікіна Л.П., Діброва І.О. Дидактика географії: монографія (електронна версія) / — К.: Ніка-Центр, 2013
5. Вішнікіна Л. П. Психодидактичні засади формування предметної географічної компетентності учнів / Л. П. Вішнікіна, О. М. Топузов // Український педагогічний журнал. — 2016. — № 2. — С. 65–74.
6. Вішнікіна Л. П. Підручник географії як універсальний інтегрований засіб формування предметної географічної компетентності учнів / Л. П. Вішнікіна, О. М. Топузов // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. — О. М. Топузов].— К. : Педагогічна думка, 2016. — Вип. 17. — С. 60–68. 13.
7. Вішнікіна Л. П. Компетентнісно-формувальний урок географії / Л. П. Вішнікіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»: Збірник наукових праць. — Випуск № 5 / 2016 р. — С. 83–88. 14.
8. Вішнікіна Л. П. Компетентнісно-орієнтовані завдання з географії / Л. П. Вішнікіна, І. О. Діброва // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (32), Issue: 63. Budapest, 2015.
9. Овсюк Н. В. Формування основ економічної компетентності старшокласників у процесі навчання географії та економіки. Автореферат. Київ — 2011. С. 257

10. Овсяк Н.В. Підручник як засіб формування економічної компетентності учнів // Проблеми сучасного підручника: [зб. наук. пр.] / Ін-т педагогіки НАПН України. — К., 2010. — Вип. № 1 (10). — С. 68 — 72.

11. Гільберг Т. Г. Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії. Журнал «Географія та основи економіки в школі» — №4, 2009.

12. Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. — С. 16-25.

Джерела Інтернету

1. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (закон);

<http://mgov.ua/activity/education/reforma-osviti/klyuchovi-noveli-zakonu-ukrayini-pro-osvitu.html> (презентація)

2. Концепція нової української школи.

<https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

Фізика і астрономія

Навчання фізики і астрономії (у старших класах) у закладах загальної середньої освіти в 2018/2019 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

7-9 класи — Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Фізика. 7-9 класи» (програма затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804, розміщена на офіційному сайті МОН України —

[<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>];

8 -9 класи з поглибленим вивченням фізики — Навчальна програма з фізики для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням фізики, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства [<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/fizika1.pdf>];

10 класи — за новими навчальними програмами:

З 1 вересня 2018 року чинними навчальними програмами з фізики та астрономії для 10 класів закладів загальної середньої освіти стануть одразу декілька програм, затверджених Міністерством освіти і науки України наказом № 1539 від 24.11.2017 року:

«Фізика і Астрономія 10-11» (рівень стандарту та профільний рівень), авторського колективу Національної академії педагогічних наук під керівництвом Ляшенка О. І.;

«Фізика 10-11» (рівень стандарту та профільний рівень), авторського колективу Національної академії наук України під керівництвом Локтева В. М. має рівень стандарту та профільний рівень;

«Астрономія» (рівень стандарту та профільний рівень), авторського колективу Національної академії наук України під керівництвом Яцківа Я. Я.

Програма «Фізика і Астрономія 10-11», авторського колективу Національної академії педагогічних наук під керівництвом Ляшенка О. І. поєднує фізичний і астрономічний компоненти, не втрачаючи при цьому своєрідності кожного з цих складників, з огляду на те, що в старшій школі ці компоненти освітньої галузі «Природознавство» мають споріднений предмет навчання, методи дослідження і, як правило, спільний внесок у формування наукової картини світу. Враховуючи це, фізичний та астрономічний складники за вибором учителя можуть викладатися інтегровано або як відносно самостійні модулі.

За обрання програми «Фізика 10-11», авторського колективу Національної академії наук України під керівництвом Локтева В. М., навчання астрономії здійснюється за програмою «Астрономія» авторського колективу Національної академії наук України під керівництвом Яцківа Я. Я.

Вибір навчальних програм з фізики та астрономії з двох запропонованих варіантів здійснюється вчителем та затверджується рішенням педагогічної ради навчального закладу.

Тексти навчальних програм розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства [<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv/>];

11 класи — за навчальними програмами:

«Фізика. 10-11 класи» для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту, академічний, профільний) (зі змінами 2016 року);

«Астрономія. 11 клас» (рівень стандарту, академічний, профільний).

Програми розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства
[<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi---dlya-10-11-klasiv/>].

Звертаємо увагу, що у 2016 році до навчальних програм з фізики для 10-11 класів внесено зміни, викликані потребою розвантаження навчального матеріалу. У програмах академічного і профільного рівнів питання, що наведено в дужках, вилучаються із їх змісту. Питання релятивістської механіки, які вивчалися окремим розділом на рівні стандарту, перенесені частково в розділи «Динаміка» (у частині змісту: основні положення спеціальної теорії відносності; у частині державних вимог: наводить приклади, які підтверджують справедливість спеціальної теорії відносності; формулює основні положення спеціальної теорії відносності; обґрунтовує історичний характер виникнення й становлення теорії відносності; пояснює значення теорії відносності в сучасній науці й техніці; робить висновки про зв'язок фізичних характеристик тіл і явищ із властивостями простору й часу) та «Атомна і ядерна фізика» (у частині змісту: взаємозв'язок маси та енергії; у частині державних вимог: може розв'язувати задачі, застосовуючи формулу взаємозв'язку маси та енергії).

Оновлені програми для 7-9 класів та нові навчальні програми для 10-11 класів (рівень стандарту, профільний рівень) не містять фіксованого розподілу годин між розділами і темами курсу. У програмах наводиться лише тижнева і загальна кількість годин на вивчення предмету. Розподіл кількості годин, що відводиться на вивчення окремих розділів/тем, визначається учителем. За необхідності й виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, учитель має право самостійно визначати порядок вивчення тем та місце проведення лабораторних практикумів і практикумів з розв'язування задач — у кінці розділу або під час його вивчення.

Головним у оновлених програмах є те, що на перше місце в структурі програми поставлено очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учня. За такого підходу чітко видно, якими компетентностями має оволодіти школяр при вивченні теми. Змістова частина програми в цьому випадку і стає похідною результативної частини. Така структура концентрує увагу не на змісті матеріалу: «що вивчати», а на тому «для чого це потрібно вивчати», що по суті і є основою компетентнісного підходу. У навчальних програмах прописані ключові компетентності і складники предметної компетентності, якими має оволодіти учень, і під ці компетентності організується їхня навчально-пізнавальна діяльність.

«Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів» структуровано за трьома компонентами компетентності: знанневим, діяльнісним і ціннісним. Виявлення сформованості знаннєвого компонента компетентності можливе через уміння оперувати термінами та поняттями; формулювати визначення понять; називати ті чи інші явища, процеси тощо; характеризувати їх за певними ознаками; пояснювати механізми процесів тощо. Сформованість діяльнісного компонента тісно поєднана з виконанням практичної частини навчальної програми і в

результатах навчання та відображена в уміннях розв'язувати фізичні задачі, виконувати експериментальні дослідження тощо. Прояв ціннісного компонента виражений через ставлення учнів у висловлених судженнях, їх обґрунтуванні, оцінці, висновках.

Експериментальну частину програм осучаснено завдяки рекомендаціям щодо використання цифрових вимірювальних комплексів, застосування комп'ютерних програм для обробки результатів тощо.

Надано більшу свободу вчителю щодо вибору тем і форм виконання навчальних проєктів, лабораторних робіт. Зазначений у навчальній програмі розподіл годин між розділами є орієнтовним. За необхідності і, виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, учитель має право самостійно змінювати обсяг годин, відведених програмою на вивчення окремого розділу, в тому числі змінювати порядок вивчення розділів.

Під час оновлення програм здійснено перегляд змісту з метою його розвантаження чи уточнення, усунення зайвої деталізації фактичного матеріалу, уточнення формулювань, загального редагування тексту.

Відповідно до початкових планів до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 405, (таблиці 1 — 3, 5 — 8, 10-13) у всіх закладах загальної середньої освіти фізика вивчається:

у 7 класі — 2 години на тиждень,

у 8 класі — 2 години на тиждень,

у 9 класі — 3 години на тиждень.

Винятком є спеціалізовані школи з навчанням мовою корінного народу, національної меншини і поглибленим вивченням іноземних мов (таблиця 4) і білінгвальні класи в закладах з українською мовою навчання (таблиця 9), у яких у 9 класі фізика вивчається 2,5 години на тиждень.

У класах з вечірньою формою здобуття освіти з очною формою навчання (таблиці 14-15) фізика вивчається в 7 класах — 1 годину на тиждень, а у 8 і 9 — 1,5 години на тиждень. У класах з вечірньою формою здобуття освіти із заочною формою навчання (таблиці 16-17) у 7 — 9 класах фізика вивчається 1 годину на тиждень.

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 408, фізика і астрономія в 10 класі вивчається:

на рівні стандарту — 3 години на тиждень;

на профільному рівні — 6 годин на тиждень.

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 406, фізика в 11 класі вивчається:

на рівні стандарту — 2 години на тиждень;

на академічному рівні — 3 години на тиждень;

на профільному рівні — 6 годин на тиждень;

астрономія в 11 класі вивчається:

на рівні стандарту — 0,5 години на тиждень;

на академічному рівні — 0,5 години на тиждень;

на профільному рівні — 1 годину на тиждень;

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф МОН України або схвалена відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Перелік цієї навчальної літератури постійно оновлюється, його розміщено за посиланням <https://goo.gl/TnGiJX>

Шкільний курс фізики має двоконцентричну структуру, що узгоджено із структурою закладу загальної середньої освіти. У 7, 8, 9 класах вивчається логічно завершений базовий курс фізики, який закладає основи фізичного знання на явищному (феноменологічному) рівні. У 10, 11 класах навчання фізики здійснюється відповідно до обраного рівня навчання.

У 2018/2019 навчальному році в 10 класі запроваджуються нові навчальні програми, які відповідають Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа».

У нових програмах змінено структуру і наповнення пояснювальної записки. Визначено завдання предмета в досягненні мети середньої освіти, спрогнозовано портрет випускника основної школи. Таким чином змінено акценти в навчанні: від суто предметного до цілісного й системного здобуття загальної середньої освіти учнем як основним суб'єктом навчально-пізнавальної діяльності.

Удосконалено застосування компетентнісного підходу до навчання фізики. Зважаючи на те, що кожен навчальний предмет, окрім формування предметних компетентностей, робить свій внесок у формуванні ключових, у пояснювальній

записці упорядковано таблицю, в якій кожен ключову компетентність скорельовано з предметним змістом і навчальними ресурсами для її формування.

Визначено особливості запровадження наскрізних змістовних ліній «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність», які відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання й виховання.

Вивчення «Фізики і астрономії» в 10 класі на рівні стандарту

Типовою освітньою програмою закладів загальної середньої освіти III ступеня для предмету «Фізика і астрономія» на рівні стандарту визначено такий розподіл навчального часу: 3 години на тиждень в 10 класі і 4 години на тиждень в 11 класі. Зважаючи, що цей предмет викладається модульно, зазначаємо, що 10 класі на рівні стандарту вивчається тільки фізичний складник (як за програмою з фізики авторського колективу під керівництвом О. І. Ляшенка, так і за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом В. М. Локтева) з розрахунку 3 год. на тиждень.

Навчання здійснюється за відповідними підручниками рівня стандарту:

Фізика (рівень стандарту, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом О. І. Ляшенка). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори Головка М.В., Мельник Ю.С., Непорожня Л.В., Сіпій В.В.), КП «Видавництво «Педагогічна думка», 2018.

Фізика (рівень стандарту, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом О. І. Ляшенка). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автор Сиротюк В.Д.), ТОВ «Видавництво «Генеза» 2018.

Фізика (рівень стандарту, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом О. І. Ляшенка). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори Засекіна Т.М., Засекін Д.О.), ТОВ «Український освітянський центр «Оріон», 2018.

Фізика (рівень стандарту, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом В. М. Локтева). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори Бар'яхтар В.Г., Довгий С.О., Божинова Ф.Я., Кірюхіна О.А.), ТОВ «Видавництво «Ранок», 2018.

Вивчення фізики і астрономії в 10 класі на профільному рівні.

На профільному рівні в 10 класі вивчаються і фізичний і астрономічний складники.

Звертаємо увагу, що в освітній програмі визначено на профільний предмет «Фізика і астрономія» орієнтовно 6 годин на тиждень і в 10 і в 11 класах. Проте навчальними програмами з фізики і астрономії сумарно передбачено 7 годин на тиждень і в 10 і в 11 класах. Заклади освіти формуючи власні освітні програми можуть додавати необхідну годину із додаткових годин навчального плану або залишати на вивчення двох складників 6 годин. Складаючи календарно-тематичне планування, учителі можуть самостійно розподілити час на навчальний матеріал у межах 6 годин (приміром, 5 годин фізичного складника і 1 година астрономічного або 5,5 годин фізичного складника і 0,5 години астрономічного). Допускається і такий варіант: в 10 класі вивчати тільки фізичний складник в обсязі 6 годин на тиждень, а в 11 класі обидва складники: фізичний — 6 годин на тиждень і астрономічний 2 або 1 година на тиждень.

Вивчення предмета «Фізика і астрономія» в 10 класі на профільному рівні можливе у двох варіантах: послідовне або паралельне вивчення фізичного і астрономічного складників. У разі послідовного вивчення астрономічний складник вивчається після вивчення фізичного як окремий розділ, за який виставляється одна або кілька тематичних оцінок (за рішенням вчителя). У класному журналі зміст уроків записують на одній сторінці «Фізика і астрономія». Семестрові оцінки є середнім арифметичним оцінок за всі теми, що вивчаються у відповідному семестрі в 10 класі. Річна оцінка виставляється на підставі семестрових.

У разі паралельного вивчення впродовж навчального року окремо вивчаються фізичний і астрономічний складники. У класному журналі записують зміст уроків на окремих сторінках для кожного складника: «Фізика і астрономія: фізичний складник», «Фізика і астрономія: астрономічний складник». Семестрова оцінка виставляється на сторінці «Фізика і астрономія: фізичний складник». При виставленні семестрової оцінки враховуються тематичні оцінки і за фізичний і за астрономічний складник. Кількість тематичних оцінок певного складника має співвідноситись з кількістю годин, виділених на його вивчення. Річна оцінка виставляється на підставі семестрових на сторінці «Фізика і астрономія: фізичний складник».

Навчання здійснюється за відповідними підручниками профільного рівня:

Фізика і астрономія (профільний рівень, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом О. І. Ляшенка). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори Засекіна Т.М., Засекін Д.О.), ТОВ «Український освітянський центр «Оріон», 2018.

Фізика (профільний рівень, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом В. М. Локтева). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти (автори Гельфгат І.М.), ТОВ «Видавництво «Ранок», 2018.

Фізика (профільний рівень, за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом В. М. Локтева). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої

освіти (автори Засекіна Т.М., Засекін Д.О.), ТОВ «Український освітянський центр «Оріон», 2018.

Зважаючи, що в цьому році ще не підготовлено підручника з астрономії за навчальною програмою авторського колективу під керівництвом Я. С. Яцківа для 10 класу закладів загальної середньої освіти, використовувати можна чинні підручники з астрономії для 11 класу.

Зміст і структуру програми вивчення фізичного складника на профільному рівні сформовано таким чином, що головною її відмінністю від програми рівня «стандарт» є переважно не тематика теоретичного матеріалу, а глибина його вивчення. Це досягається за рахунок розширення міжпредметних зв'язків та використання знань інших предметів, зокрема математики, збільшення кількості та поглиблення змістового наповнення експериментальних робіт, а також за рахунок збільшення кількості, різноманітності та підвищення складності фізичних задач, які розв'язують учні.

Важливим засобом формування предметної та ключових компетентностей під час вивчення фізики і астрономії в старшій школі є навчальний фізичний експеримент.

У програмах старшої школи «Фізика» (авторський колектив під керівництвом Локтева В. М.) та «Фізика і астрономія» (авторський колектив під керівництвом Ляшенко О. І.) наведено орієнтовний перелік демонстрацій та лабораторних робіт, що можуть реалізовуватися у формі практикуму або окремих фронтальних робіт. Учитель самостійно обирає форму проведення експериментальних робіт і визначає необхідний для цього час.

Мінімальна кількість експериментальних робіт з фізики (лабораторного практикуму, фронтальних лабораторних, практичних), яку повинні виконати учні, подано в таблиці. У цю кількість входять і роботи, що виконані в рамках навчальних проєктів, які передбачали експериментальне дослідження, домашні досліді і спостереження.

Рівень стандарту	1 семестр	2 семестр
10 клас	4	4
11 клас	4	4
Профільний рівень		
10 клас	7	7
11 клас	7	7

За необхідності й, виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, учитель має право самостійно визначати:

конкретну тематику лабораторних робіт (замінювати окремі роботи або демонстраційні досліді рівноцінними, а також пропонувати іншу тематику робіт);

форму їх реалізації, послідовність й місце в навчальному процесі (фронтально чи у вигляді лабораторного практикуму, навчального проекту експериментального характеру);

кількість годин на їх виконання (одно- чи двогодинні роботи);

доповнювати перелік лабораторних робіт додатковими дослідями, короткочасними експериментальними завданнями.

Оскільки в основній школі в учнів загалом сформовані базові експериментальні уміння й навички, то у старшій школі основною метою навчального експерименту є розвиток самостійності у плануванні досліджень, доборі адекватних методів і засобів дослідження, проведенні експерименту, обробці його результатів та формуванні висновків. Експериментальні роботи повинні мати пошуковий характер, завдяки чому учні збагачуються новими фактами, узагальнюють їх і роблять висновки.

Необхідно розширювати самостійний експеримент учнів з використанням найпростішого обладнання, саморобних приладів та побутового обладнання, а також сучасних вимірювальних пристроїв, зокрема датчиків, що містяться в смартфонах і планшетах.

Ефективним засобом, що забезпечує формування предметної та ключових компетентностей учнів, є розв'язування фізичних задач, про що наголошено в обох варіантах програм. У навчальній програмі «Фізика і астрономія» (авторський колектив під керівництвом О.І. Ляшенка як самостійний вид діяльності включено практикум із розв'язування фізичних задач. Розв'язуючи під час практикумів компетентісно орієнтовані фізичні задачі, — від найпростіших, які потребують елементарних пізнавальних зусиль учня, до дослідницьких, розв'язання яких вимагає значних інтелектуальних зусиль та багато часу, учні будуть розвивати вміння застосовувати теоретичні знання на практиці. Тому таку форму організації навчальних занять доцільно здійснювати не залежно від обраної навчальної програми як в основній, так і в старшій школі.

Дидактичні вимоги до змісту та способів розв'язування компетентісно орієнтованої системи задач полягають в тому, що:

завдання мають бути тісно пов'язані зі змістом навчального матеріалу курсу фізики, доповнювати його конкретними прикладами та відомостями, спрямованими на ознайомлення учнів з об'єктивними науковими фактами, методами пізнання природи;

потрібно здійснювати дослідження конкретних об'єктів і явищ, дотримуватися однозначності вхідних і кінцевих величин, запитань та відповідей;

інформація, що міститься в умові задачі, а також процес її розв'язування мають ґрунтуватися на засвоєних раніше знаннях і відповідати розумовим здібностям учнів певної вікової групи;

кількість компетентнісно орієнтованих завдань має бути достатньою для організації самостійної роботи школярів і охоплювати основні розділи курсу фізики, під час їх добору мають враховуватися індивідуальні особливості учнів, матеріальна база фізичного кабінету тощо;

у процесі складання компетентнісно орієнтованих фізичних завдань мають розкриватися зв'язки в системах «природа — людина», «природа — техніка», «людина — техніка»;

система задач має містити завдання, спрямовані на набуття учнями вмінь моделювати різноманітні виробничі й життєві ситуації;

розв'язування різними методами із застосуванням математичного апарату і прийомів науково-дослідницької роботи компетентнісно орієнтованих завдань, має сприяти формуванню обчислювальних, експериментальних, творчих та дослідницьких компетенцій.

За необхідності й, виходячи із наявних умов навчання фізики, учитель має право:

організовувати навчальну діяльність учнів у формі розв'язування спеціальної системи навчально-пізнавальних задач різного рівня складності;

визначати сукупність конкретних задач для розв'язування (використовувати вправи та практикуми із підручників, а також самостійно підбирати систему задач);

визначати кількість годин на виконання практикуму;

визначати послідовність й місце практикуму у навчальному процесі (після вивчення розділу, певної теми або конкретного параграфа).

Ефективним засобом формування предметної й ключових компетентностей учнів у процесі навчання фізики й астрономії є навчальні проекти. Рекомендації щодо організації проектної діяльності однакові для 7-9 і 10-11 класів і детально описані в пояснювальних записках до навчальних програм. Кількість годин, що відводиться на виконання навчальних проектів, а також їх послідовність визначається учителем. Один учень може виконувати різні проекти особисто або у складі окремих груп. Кількість учнів у групі, що працює над проектом, визначається з урахуванням тематики, об'єму та складності роботи, а також бажання учнів виконувати проект. Кількість проектів, виконаних кожним учнем, може бути довільною, але не меншою, ніж один за навчальний рік. Оцінювання здійснюється індивідуально, за самостійно виконане учнем завдання. Окрім оцінювання продукту проектної діяльності, необхідно врахувати психолого-педагогічний

ефект: формування особистісних якостей, самооцінки, уміння робити усвідомлений вибір й осмислювати його наслідки. У зв'язку з цим оцінки за навчальні проекти і творчі роботи виконують накопичувальну функцію, можуть фіксуватися в портфоліо і враховуються при виставленні тематичної оцінки. Проекти також можуть мати міжпредметну тематику, у такому разі їх виконання може супроводжуватися і оцінюватися вчителями різних предметів.

Тематика навчальних проектів з фізики і астрономії визначається вчителем і може ініціюватися учнями. При формулюванні тем проектів доцільно враховувати їх актуальність, наявну матеріально-технічну базу, регіональні, географічні, кліматичні та інші особливості розташування школи та пізнавальні інтереси учнів.

З урахуванням реалізації програми поповнення матеріальної бази кабінетів природничого циклу в заклади освіти почали надходити нові сучасні навчальні засоби: цифрові вимірювальні комплекси, цифрові мікроскопи тощо. Нові навчальні засоби надходять у школи за умови їх методичної підтримки у вигляді електронних методичних посібників, які включені до поставок та безкоштовного навчання учителів їх використанню. Ці елементи, які наявні в більшості шкіл світу, потребують уваги з боку вчителя, як інноваційні інструменти для додаткової мотивації учнів до здійснення дослідницької діяльності на формування вмінь опрацьовувати отриману інформацію у вигляді графіків та таблиць. Зазначені засоби дають можливість доповнити більшість шкільних демонстрацій аналітичним матеріалом та удосконалити їх методику використання. Активне використання зазначених засобів учнями під час проведення лабораторних робіт дозволяє значно економити час, затрачений на проведення робіт та підвищує точність більшості вимірів. Наявність цих засобів надає можливість застосовувати технології STEM орієнтованої освіти, тобто навчання через власні дослідження учнів. Особливістю зазначеної технології є формування уміння учня використовувати набуті знання не тільки у галузі фізики, а й у інших споріднених предметах, що є необхідним фактором для формування важливих життєвих компетентностей. Для підтримки напрямку навчальних досліджень учнів створено окремий україномовний ресурс Міжпредметного лабораторного комплексу Національного центру «Мала академія наук України» «МАНЛаб» <http://manlab.inhost.com.ua>. Ресурс містить значну кількість методичних розробок, відеозаписів експериментів, лекцій та пропозицій для співпраці у плані безкоштовної допомоги зі здійснення учнівських досліджень.

З 21 по 28 квітня 2018 року в м. Івано-Франківськ відбувся третій (заклучний) тур всеукраїнського конкурсу «Учитель року — 2018» у номінації «Фізика». Конкурсні випробування проходили на базі навчально-виховного комплексу «Загально-освітня школа-ліцей № 23» та «Українська гімназія № 1» м. Івано-Франківськ. Оснащення та технічну підтримку конкурсного випробування «Практична робота» на волонтерських засадах забезпечило публічне акціонерне товариство «Електровимірювач» м. Житомир.

У складі фахового журі конкурсу працювали доктор педагогічних наук, два кандидати фізико-математичних наук, чотири кандидати педагогічних наук, три Заслужених учителя України, переможець всеукраїнського конкурсу «Учитель року — 2005», лауреат всеукраїнського конкурсу «Учитель року — 1996», лауреат всеукраїнського конкурсу «Учитель року — 2005».

На відбірковому етапі (21-23 квітня) 25 учителів з усіх областей України і м. Києва проходили конкурсні випробування: «Методичний практикум», «Гестування з фахової майстерності», «Практична робота». За результатами цих конкурсних випробувань журі визначило 12 учасників, які продовжили змагання у фінальному етапі (24-27 квітня) і взяли участь у випробуваннях: «Навчальний проект» та «Урок».

Конкурсне випробування «Методичний практикум» мало за мету перевірку дидактико-методичних знань і умінь конкурсантів аналізувати зміст навчальної програми, текст підручника тощо та конструювати етапи формування фізичних знань учнів під час організації навчання фізики.

За вибраною в ході жеребкування темою «Закон всесвітнього тяжіння» конкурсантам слід було:

- 1) виділити структурні елементи знань — фізичне явище, фізична величина, фізичний закон тощо, які необхідно сформулювати в учнів під час занять різних видів;
- 2) запропонувати шляхи, прийоми, способи та здійснити підбір засобів з метою формування цих елементів знань з дотриманням дидактико-психологічних вимог до даної вікової групи;
- 3) сконструювати (розробити) та презентувати фрагмент уроку пояснення нового матеріалу (на основі пунктів 1 і 2) від мотивації до закріплення навчального матеріалу.

Під час конкурсного випробування «Методичний практикум» оцінювалась професійна компетентність учасників: знання структури змісту навчального матеріалу, методична грамотність (володіння методами навчання, методичними прийомами, дидактичними засобами), уміння моделювати фрагмент уроку, проектувати власну діяльність і навчально-пізнавальну діяльність учнів на уроці, а також елементи інформаційної компетентності: уміння пошуку, відбору, здобування навчальної інформації, в тому числі в мережі Інтернет тощо.

Оцінка результатів конкурсного випробування здійснювалась на основі критеріїв, розроблених журі, а саме: повнота визначених структурних елементів фізичних знань, відповідність та інноваційність обраних форм, методів, засобів, методичних прийомів дидактичній меті; обґрунтованість послідовності формування структурних елементів фізичного знання; відповідність запропонованих методів, прийомів, засобів, форм організації навчально-

пізнавальної діяльності учнів психолого-фізіологічним особливостям учнів даної вікової групи і врахування когнітивних стилів сприйняття інформації тощо.

Конкурсне випробовування у формі «Методичний практикум» виявилось складним для конкурсантів. Очевидно, що вчителі не практикують такий вид діяльності під час підготовки до проведення уроків фізики. Слід зазначити, що уміння встановлювати структурні елементи фізичних знань та розробляти технологічну карту формування знань в учнів під час навчання фізики створює можливості підбору всебічної, максимально повної і водночас стиснутої (концентрованої) за змістом та обсягом інформації з різних джерел. Це один із прийомів використання сучасних підходів до конструювання уроків у компетентнісному полі Нової української школи. Счасному учителю слід готуватись до такого виду проєктувальної діяльності і до роботи з такими учнями, які володітимуть різноманітними джерелами інформації і будуть вимагати як глибини розуміння проблеми так і швидкого темпу її засвоєння.

Кращих результатів за оцінками журі у цьому випробуванні досягли: Куленко І. В. (Полтавська область), Швидка Т. М. (Харківська область), Бондарчук Т. В. (Дніпропетровська область), Пентій В. М. (Хмельницька область).

Під час конкурсного випробування «Тестування з фахової майстерності» здійснювалася комплексна оцінка фахової компетентності конкурсантів в галузі психології, педагогіки, методики викладання фізики, знання сутнісного змісту контенту та уміння розв'язувати фізичні задачі.

Комп'ютерне тестування, яке обмежувалось завданнями з вибором однієї правильної відповіді із запропонованих, доповнювалось трьома розрахунковими задачами, які дали можливість оцінити одне із фундаментальних професійних умінь учителя фізики.

Кращих результатів у тестуванні з фахової майстерності досягли: Сиротенко В. М. (Київська область), Главач Р. А. (Івано-Франківська область), Оранський О. В. (Кіровоградська область), Цуркіна Т. В. (Миколаївська область).

Якщо аналізувати результати цього випробування відокремлено за двома складниками (тестування і розв'язування задач), то слід відзначити, що лише два конкурсанти набрали понад 50% балів за розгорнутий розв'язок задач: Главач Р. А. (Івано-Франківська область) та Никитюк В. М. (Волинська область).

Отже, очевидною є зміна акценту роботи учителя у бік використання тестування. Проте здебільшого тести зорієнтовані на репродукцію навчального матеріалу, в той час — розв'язування фізичних задач розвиває структурне мислення учня, яке знадобиться особистості для трудової діяльності у різних сферах і галузях. Тому вчителям і методистам слід зосередити увагу на ролі діяльнісного складника компетентнісної підготовки як учителя, так і учня.

Конкурсне випробування «Практична робота» ставило за мету перевірити такі уміння конкурсантів:

здійснювати постановку завдання дослідження фізичних властивостей речовини, самостійно обираючи необхідні матеріали та обладнання для їх виконання;

укладати інструктивні (методичні, теоретичні) відомості для проведення лабораторної роботи;

виконувати лабораторну роботу та представляти результати дослідження у вигляді таблиць, графіків тощо.

Кожен конкурсант для виконання практичної роботи отримав типове обладнання (міні-кабінет фізики) від виробника ПАТ «Електровимірювач» м. Житомир, яке складалось з п'яти комплектів лабораторного обладнання: «Механіка», «Молекулярна фізика», «Електрика», «Магнетизм», «Оптика». Представники виробника (інженер-механіки) надавали конкурсантам посильну технічну допомогу під час проведення вимірювань та монтажу устаткування.

Під час оцінювання до уваги бралися такі критерії: визначення мети, постановка гіпотези та завдань лабораторного дослідження; розробка теоретичних відомостей лабораторного дослідження; пропозиції щодо подання результатів дослідження та їх представлення; система запитань для рефлексії; якість проведення учасником лабораторного дослідження та представлення його журі; відповіді на запитання членів журі.

Це конкурсне випробування показало, що вчителі, у переважній більшості, мають досить обмежені можливості щодо використання лабораторного обладнання і не можуть приділяти належну увагу навчальному фізичному експерименту під час проведення уроків фізики.

Кращими у цьому випробуванні були: Рейкало Д. П. (Чернівецька область), Семенчук Н. М. (Житомирська область), Бондарчук Т. В. (Дніпропетровська область), Никитюк В. М. (Волинська область), Шутяк В. С. (Одеська область).

У процесі конкурсного випробування «Навчальний проект» оцінювалось уміння конкурсантів проектувати навчально-дослідницьку, пошукову, практичну діяльність учнів, спрямовану на виконання і презентацію навчального проекту.

Конкурсне випробування передбачало розробку технологічної карти проекту з використання мережі Інтернет, презентацію проекту та відповіді на запитання журі. Всім учасникам проекту була запропонована однакова тема: «Вимірювальні прилади від старовини до наших днів», з урахуванням її актуальності і значущості.

В основу оцінювання результатів роботи конкурсантів були покладені такі критерії: відповідність між проблемою і темою, метою, завданнями проекту;

логічність визначення завдань, структури розроблення проекту, очікуваних продуктів і результатів відповідно до мети; доцільність використання методів і засобів; відповідність змісту, очікуваних продуктів і результатів навчального проекту віковим особливостям учнів-учасників проекту; педагогічна цінність навчального проекту (спрямованість на формування ключових і предметних компетентностей, цілісності знань учнів, цінностей та ставлень); практична значущість для учнів очікуваних продукту та результатів навчального проекту.

Переважає більшість учасників виявила вміння працювати за методом проектів, чітко формулювати тему, мету та завдання, планувати організацію групової роботи учнів, передбачати результати їхньої діяльності. Конкурсанти під час випробовування виявили належний рівень методологічної і методичної підготовки. Однак багатьом презентованим навчальним проектам не вистачало конкретного змістового наповнення.

Кращі результати в цьому випробовуванні показали Никитюк В.М. (Волинська область), Сидорчик К. М. (Рівненська область), Бондарчук Т. В. (Дніпропетровська область).

Під час конкурсного випробування «Урок» здійснювалась комплексна оцінка фахової майстерності учасників — оцінка безпосередньої активної професійної діяльності в ході уроку. Оцінювання уроків здійснювалося за такими критеріями: професійні знання предмета і методики його викладання; доцільність обраної структури і обладнання теми, типу уроку, а обраних методів і прийомів — меті і завданням уроку; досягнення мети уроку; дотримання архітектури уроку (чіткість і конкретність формулювання мети, завдань уроку; структурованість, логічність і завершеність окремих етапів та уроку в цілому; урахування фізіологічних і психологічних особливостей учнів; активізація пізнавального інтересу учнів, стимулювання їхньої самостійності; професійні якості вчителя (здатність до творчості, імпровізації, винахідливості, артистизму, відчуття міри, володіння державною мовою, інформаційно-комунікаційними технологіями; реалізація міжпредметних зв'язків, формування цілісності знань та предметних компетентностей; оригінальність і об'єктивність оцінювання діяльності учнів.

Фіналістам були запропоновані теми конкурсних уроків у 8-х, 9-х, 10-х класах: «Перший закон термодинаміки», «Застосування законів збереження енергії та імпульсу в механічних явищах», «Електричний струм в рідинах», «Робота термодинамічного процесу», «Електричний струм в металах». Вибір класу і розподіл тем здійснювались шляхом жеребкування.

Практично усі конкурсанти під час уроку використали технології, заявлені в їхніх інформаційних картках, показали вміння формувати ключові та предметні компетентності.

Кращі оцінки за проведений урок отримали: Никитюк В.М. (Волинська область), Сиротенко В. М. (Київська область), Цуркіна Т. В. (Миколаївська область).

За результатами випробувань фінального етапу переможцем конкурсу «Учитель року — 2018» у номінації «Фізика» став Никитюк Віктор Миколайович, вчитель фізики, заступник директора з навчально-виховної роботи опорного навчального закладу «Навчально-виховний комплекс «Локачинська загальноосвітня школа I-III ступенів — гімназія» Волинської області.

Лауреатами конкурсу «Учитель року — 2018» у номінації «Фізика» стали:

Сиротенко Володимир Миколайович, учитель фізики та астрономії Богуславської спеціалізована школа № 1 — загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів Богуславської районної ради Київської області.

Сидорчик Катерина Михайлівна, вчитель фізики, заступник директора з навчальної роботи Вараської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 Вараської міської ради Рівненської області.

З матеріалами конкурсу можна ознайомитись на веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти [<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/konkurs-uchitel-roku/uchitel-roku-2018/shodennik-konkursu/fizika-2018/>]

Хімія

Навчання хімії у закладах загальної середньої освіти у 2018/2019 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

7-9 класи — Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-9 класи, затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/GDh9gC>).

8-9 класи з поглибленим вивченням хімії — Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії, затверджена наказом МОН України від 17.07.2015 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/GDh9gC>).

У 2018/2019 навчальному році у старшій школі починається перехід на навчальні програми, розроблені відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392. Тому 10 та 11 класи навчатимуться за різними програмами:

10 клас:

Програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/fwh2BR>);

Програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Профільний рівень (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/fwh2BR>).

11 клас:

Програма з хімії для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 14.07.2016 № 826). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/fwh2BR>);

Програма з хімії для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Академічний рівень (затверджена наказом МОН України від 28.10.2010 № 1021). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/fwh2BR>);

Програма з хімії для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень (затверджена наказом МОН України від 28.10.2010 № 1021). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/fwh2BR>);

Програма з хімії для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Поглиблене вивчення (затверджена наказом МОН України від 28.10.2010 № 1021). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства (<https://goo.gl/fwh2BR>).

Програми позбавлені поурочного поділу. Вчитель може самостійно розподіляти навчальні години і визначати послідовність розкриття навчального матеріалу в межах окремої теми, але так, щоб не порушувалась логіка його викладу.

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 405, (таблиці 1 — 13) у всіх закладах загальної середньої освіти хімія вивчається:

у 7 класі — 1,5 години на тиждень,

у 8 класі — 2 години на тиждень,

у 9 класі — 2 години на тиждень.

У класах з вечірньою формою здобуття освіти з очною формою навчання (таблиці 14, 15) хімія вивчається у 7 класах — 1 годину на тиждень, а у 8 і 9 класах — 1,5 години на тиждень. У класах з вечірньою формою здобуття освіти із заочною формою навчання (таблиці 16, 17) у 7 — 9 класах хімія вивчається 1 годину на тиждень.

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 408, хімія вивчається:

на рівні стандарту в 10 класі 1,5 години на тиждень;

на профільному рівні в 10 класі 4 годин на тиждень.

Відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 406, хімія вивчається:

на рівні стандарту в 11 класі 1 годину на тиждень;

на академічному рівні в 11 класі 2 години на тиждень;

на профільному рівні в 11 класі 6 годин на тиждень.

Варіативна складова навчальних планів до типових освітніх програм може використовуватись на підсилення предметів інваріантної складової. У такому разі розподіл годин на вивчення тієї чи іншої теми навчальної програми здійснюється вчителем самостійно і фіксується у календарно-тематичному плані, який погоджується керівником навчального закладу чи його заступником. Вчитель записує проведені уроки на сторінках класного журналу, відведених для навчального предмета, на підсилення якого використано зазначені години.

За рахунок збільшення годин, окремі предмети в 11 класі можуть вивчатися за програмами академічного рівня, а не рівня стандарту, як це передбачено Типовою освітньою програмою.

Одним із шляхів диференціації та індивідуалізації навчання є впровадження в шкільну практику системи курсів за вибором та факультативів, які реалізуються за рахунок варіативного компонента змісту освіти і доповнюють та поглиблюють зміст навчального предмета.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин та клас, у якому пропонується їх вивчення, є орієнтовним. Учителі можуть творчо підходити до реалізації змісту цих програм, урахувавши кількість годин виділених на вивчення курсу за вибором (факультативу), інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази закладу освіти. Окремі розділи запропонованих у збірниках програм можуть вивчатися як самостійні курси за вибором. Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором.

В освітньому процесі заклади загальної середньої освіти можуть використовувати лише навчальну літературу, що має гриф МОН України або схвалена відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. Перелік цієї навчальної літератури постійно оновлюється, його розміщено за посиланням <https://goo.gl/TnGiJX>

Починаючи з 2018/2019 навчального року, навчання хімії в 10 класі закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за новими, розробленими на компетентнісних засадах, навчальними програмами, які відповідають Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа».

Аналіз навчальних програм з хімії рівня стандарту і профільного рівня засвідчує, що оновлення змісту спрямовувалось на виявлення його резервів щодо впровадження в хімічну освіту компетентнісного підходу. З цією метою доопрацьовано теоретичне обґрунтування змісту хімічної освіти (мета, завдання, провідні наукові ідеї, рекомендації щодо їх реалізації) згідно з тенденціями, визначеними концепцією Нової української школи; виокремлено очікувані результати навчальної діяльності учнів за складниками предметної компетентності: знанневим, діяльнісним і ціннісним; розкрито компетентнісний потенціал навчального предмета за ключовими компетентностями. Такий підхід спрямовує на формування в учнів ціннісних установок, світоглядних орієнтацій і набуття досвіду їх застосування у власній діяльності.

Навчання хімії у старшій школі на обох рівнях (профільному рівні і рівні стандарту) забезпечує формування у випускників наукового світогляду, хімічної культури як складника загальної культури сучасної людини і розвитку їхнього творчого потенціалу задля успішної соціалізації в сучасному суспільстві.

Нові навчальні програми надають вчителю більшої автономії в питаннях розподілу навчального часу на вивчення тем і окремих питань у межах тем. Учитель має скористатися цим задля реалізації діяльнісного складника результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, виокремлення часу на формування практичних умінь та оцінних ставлень, мотивації, самооцінки учнів. Перевага надається проблемному навчанню, що спрямовує на послідовне розв'язування проблеми через її формулювання, усвідомлення, засвоєння необхідних знань і умінь, вироблення ставлень і формування нового знання. Посилюється увага до інтерактивних методів, виконання навчальних проектів. Змінюються акценти в діяльності вчителя. Учитель виконує роль супроводу, консультує, підтримує активність, створює умови для збільшення самостійності учнів у навчальній діяльності.

Навчальні програми містять перелік очікуваних результатів навчання — це орієнтир вчителя на досягнення мети освітнього процесу на відповідному змісті зазначених тем програми. Така структура навчальної програми полегшить планування цілей і завдань уроків, дасть змогу виробити адекватні методичні підходи до проведення навчальних занять, поточного й тематичного оцінювання.

Отже, основним завданням кожного уроку має стати досягнення певного результату навчання, тобто набуття, формування чи розвиток учнем визначених навчальною програмою умінь, навичок, ставлень, цінностей, зазначених у відповідному структурному складнику програми. А відтак мають змінитися

підходи до конструювання і проведення навчальних занять. Від трансляції готових знань учитель має перейти до методик, які дозволять учням самостійно добувати знання під час навчальної діяльності; формувати вміння їх застосовувати в різних ситуаціях, генерувати і продукувати ідеї або нові знання; висловлювати власну точку зору щодо певних процесів чи явищ тощо.

Компетентнісний підхід у навчанні, на відміну від предметно зорієнтованого, передбачає інтеграцію ресурсів змісту курсу хімії та інших предметів на основі провідних соціально й особистісно значущих ідей, що втілюються в сучасній освіті: вміння вчитися, екологічна грамотність і здоровий спосіб життя, соціальна та громадянська відповідальність, ініціативність і підприємливість.

Реалізація цих змістових ліній не передбачає будь-якого розширення чи поглиблення навчального матеріалу, але потребує посилення уваги до певних його аспектів. Провідні ідеї, на яких ґрунтуються наскрізні змістові лінії, втілюються в навчанні хімії як у теоретичному змісті курсу, так і в експериментальній діяльності учнів, під час розв'язування задач і завдань із реальними даними (виробничого і побутового характеру); виконання міжпредметних навчальних проектів, роботи з різними джерелами інформації; у позаурочний час вони реалізуються під час тематичних тижнів, участі в регіональних, всеукраїнських і міжнародних конкурсах (у тому числі дистанційних).

За новою навчальною програмою з хімії в 10-му класі вивчатимуться органічні речовини, в 11-му — неорганічні речовини й тема з узагальнення знань. Така послідовність вивчення розділів забезпечить логічний зв'язок змісту курсів основної і старшої школи.

Рівень стандарту. Зміст цієї програми базується на знаннях і компетентностях, набутих учнями в основній школі, і є другим — вищим концентром вивчення хімії. Саме тому в 10 класі завершується вивчення хімії органічних сполук.

У першій темі розглядається теорія будови органічних сполук як вища форма наукових знань та ізомерія як явище. Класи органічних сполук вивчаються в темах «Вуглеводні», «Оксигеновмісні органічні сполуки», «Нітрогеновмісні органічні сполуки». Окремі теми присвячені синтетичним високомолекулярним речовинам і багатоманітності та взаємозв'язку органічних речовин. Належну увагу приділено будові молекул органічних сполук, розкриттю взаємного впливу атомів, причинно-наслідковим зв'язкам між будовою, властивостями, застосуванням органічних речовин.

Зважаючи на те, що навчальним планом відведено мінімальний час на вивчення хімії, укладачам довелося добирати навчальний зміст, аби зберегти цілісність і системність навчального предмета. Курс звільнено від надмірної деталізації, складного наукового матеріалу, для відпрацювання якого потрібно чимало часу. Посилено увагу до матеріалу, пов'язаного із повсякденним життям людини та з

майбутньою професійною діяльністю випускника, яка не матиме яскраво вираженого зв'язку з хімією.

Звертаємо увагу, що відповідно до Програми з хімії для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407) у 10 класі рівнем стандарту не передбачено розгляд питань щодо гібридизації електронних орбіталей атомів Карбону, sp , sp^2 та ароматичного зв'язків.

Про особливості цієї навчальної програми та загальні методичні підходи щодо її реалізації вичерпно зазначено укладачами в пояснювальній записці. Проте, необхідно наголосити на деяких моментах.

1. Завдання хімічної освіти на рівні стандарту — формування засобами навчального предмета не лише предметної, а й ключових компетентностей, які означено в компетентнісному потенціалі предмета.
2. Основним меседжем організації навчання в старшій школі має стати гасло, яким послуговувалися укладачі програми: «Встановлюємо закономірності, а не запам'ятовуємо окремі факти».
3. В основі організації освітнього процесу мають бути компетентнісний, діяльнісний і особистісно зорієнтований підходи, задекларовані в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти. Лише тоді можна говорити про розвиток особистості, яка не тільки володіє знаннями, а й здатна нестандартно й самостійно діяти у різноманітних життєвих ситуаціях, застосовуючи власні знання й досвід. Саме тому сучасний вчитель має володіти проблемно-пошуковими, евристичними, інтерактивними методи навчання, активно використовувати навчальне проектування і моделювання, які дозволяють активізувати процес пізнання й осмислення нового, набувати учнями комунікативних навичок та здатності співпрацювати у групах, виконуючи різні соціальні ролі; розширювати коло спілкування дітей, формувати уміння толерантного сприйняття різних точок зору на одну проблему та способи її вирішення; користуватися дослідницькими прийомами, самостійно добувати нові знання, критично оцінюючи інформацію, отриману з різних джерел, зокрема й хімічну.
4. Формування предметної і ключових компетентностей неможливе без створення банку компетентісно орієнтованих навчальних завдань — це завдання інтегрованого змісту, які моделюють певну практичну чи життєву ситуацію і спонукатимуть учнів до порівняння різних речовин і явищ, визначення ознак, характерних для речовин і хімічних процесів, установлення причинно-наслідкових зв'язків; формування висновків і узагальнень; пошуку альтернативних способів розв'язування проблеми; прогнозування властивостей сполук.

5. У процесі навчання хімії учень має також набути певних навичок щодо розв'язування розрахункових задач. Тому серед завдань діагностичного чи тематичного оцінювання обов'язково мають бути певні навчальні завдання, під час розв'язування яких передбачено виконання тих чи інших розрахунків.

6. Організуючи процес навчання, пам'ятаймо, що хімія — наука теоретично-експериментальна, тому виконання теоретичної і практичної частин навчальної програми є обов'язковим. Формування в учнів практичних та дослідницьких компетенцій у процесі учнівського експерименту є важливою складовою навчання хімії. Чинною програмою передбачено два види такого експерименту: лабораторні дослідження і практичні роботи та визначені їхні тематика та кількість. Учителю має право на свій розсуд доповнювати хімічний експеримент, проводити його за обґрунтованою власною методикою й технологічними картками, враховуючи можливості кабінету хімії та беручи до уваги токсичність речовин і правила безпеки. Наголошуємо на тому, що практична робота — це вид самостійної роботи, яка виконується після вивчення певної підтеми чи/або теми. Вона сприяє закріпленню отриманих теоретичних знань у практичних ситуаціях, розвитку інтелектуальних вмінь (аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки), а також формуванню й удосконаленню умінь щодо планування, організації та виконання хімічного експерименту. Певну частину демонстрацій можна здійснювати, використовуючи 3D-моделювання або віртуальне експериментування. Якщо у хімічному кабінеті є доступ до Інтернету, то найпростіше виконати віртуальний хімічний експеримент, використовуючи YouTube — безкоштовну онлайн-службу для роботи з потоковим відео. Завдяки простоті та зручності використання YouTube є одним із найпопулярніших сервісів для розміщення відеофайлів. Практично всі демонстраційні та лабораторні дослідження, передбачені навчальною програмою з хімії, розміщені на цьому ресурсі у вигляді коротких відеофрагментів із голосовим супроводом. Зазначимо, що хід такого експерименту, спостереження, відповідні рівняння реакцій повинні бути занотовані в робочому зошиті.

Профільний рівень. Програмою передбачено підготовку учнів з хімії на рівні, що забезпечує наступність між загальною середньою та професійною освітою.

Вивчення розділу органічної хімії в 10 класі ґрунтується на знаннях про найважливіші органічні речовини, набутих учнями в основній школі, й починається з повторення основних відомостей про склад, властивості, застосування цих речовин.

Наступні питання програми стосуються теоретичних засад органічної хімії, а саме: теорії будови органічних речовин, ізомерії; розглядається роль теорії в системі наукових знань.

Вивчення основних класів і груп органічних сполук передбачає поглиблення знань про електронну і просторову будову молекул. Розглядаються різні стани гібридизації електронів, електронні ефекти в молекулах, механізми реакцій

заміщення і приєднання, поняття про конформації вуглеводнів та асиметричний атом Карбону, вводиться поняття про спектральні методи встановлення структури органічних сполук.

До програми включено такі класи і групи речовин: вуглеводні (алкани, циклоалкани, алкени, алкадієни, алкіни, арени) та їхні природні джерела (природний газ, нафта, кам'яне вугілля), гетероциклічні сполуки на прикладі піридину, спирти, фенол, альдегіди, кетони, карбонові кислоти, естери, жири, вуглеводи (глюкоза, сахароза, крохмаль, целюлоза), нітросполуки, аміни, амінокислоти, білки, нуклеїнові кислоти.

Значну увагу приділено біологічно активним речовинам — жирам, вуглеводам, білкам, нуклеїновим кислотам, взаємозв'язку їхніх складу, будови, рівнів структурної організації з біологічними функціями. Розглядаються відомості про синтетичні високомолекулярні речовини та найважливіші полімерні матеріали на основі їх.

Заключну тему присвячено світоглядним питанням про причини багатоманітності органічних речовин і взаємозв'язки між ними, значення органічного синтезу для розвитку сучасних технологій, розв'язування проблем сталого розвитку людства.

Вивчення теоретичного змісту навчального матеріалу супроводжується реалізацією практичної частини програми: демонстраційними й лабораторними дослідженнями, практичними роботами.

Порівняно з попереднім варіантом програми скориговано зміст навчального матеріалу: вилучено зайві деталі й повтори; уточнено питання, що стосуються сучасних матеріалів і способів добування їх, екологічної безпеки та сталого розвитку суспільства; посилено світоглядний аспект змісту.

Математика

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» та Типових навчальних планів для III ступеня закладів загальної середньої освіти у 2018/2019 навчальному році 10 класи закладів загальної середньої освіти будуть вивчати математику на рівні стандарту (3 години на тиждень) або на профільному рівні (9 годин на тиждень).

Нові навчальні програми було укладено на компетентнісній основі. Розставлені наголоси на формування практичних навичок для подальшого їх застосування у реальному житті замість опрацювання великого об'єму теоретичного матеріалу без можливості його застосування на практиці.

Як і у середній школі курс математики покликаний не лише для розвитку математичної компетентності, а й інших 9 ключових компетентностей. У

програмах наведено таблицю з переліком ключових компетентностей, та завданнями покладеними на математику для їх розвитку.

Також значна увага приділяється вивченню наскрізних ліній, а саме: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність».

Наскрізнi лінії є засобом інтеграції ключових і загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів; їх необхідно враховувати як при формуванні шкільного середовища так і при виборі варіативного складника освітньої програми закладу загальної середньої освіти.

Наскрізнi лінії є соціально значимими надпредметними темами, які допомагають формуванню в учнів уявлень про суспільство в цілому, розвивають здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях.

Безперечно основним засобом імплементації наскрізних ліній у математику є вибір задач. Також це можливо за рахунок виконання навчальних проєктів, під час виконання яких учні повинні працювати групами, розділяти ролі, вчитись взаємодіяти в колективі, шукати та аналізувати інформацію, презентувати власні наробки на загал.

Рівень стандарту

Нова навчальна програма з математики (Алгебра та початки аналізу та геометрія) для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika.-riven-standartu.docx>) розрахована на 3 години на тиждень. Вивчаються 2 окремих предмета: «Алгебра і початки аналізу» та «Геометрія». У I семестрі 10 класу виділяється 2 години на геометрію та 1 година на алгебру і початки аналізу, у II семестрі навпаки — 1 година на геометрію та 2 години на алгебру і початки аналізу. Разом на вивчення алгебри і початків аналізу відводиться 54 години протягом року, а на геометрію 51 година.

У кінці кожної теми з алгебри і початків аналізу та з геометрії вчитель проводить тематичне оцінювання. При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми крім оцінок за ведення зошита.

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичного окремо з алгебри і початків аналізу і окремо з геометрії. Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню передбачене оцінювання учнів 10-11-х класів з математики. Семестрова оцінка з математики виводиться як середнє арифметичне семестрових оцінок з двох математичних курсів (алгебри і початків аналізу та геометрії) та здійснюється округлення до цілого числа. (Наприклад, учень/учениця має семестрові оцінки 8 з алгебри і початків аналізу і 9

з геометрії. Тоді середнє значення становитиме $(8+9):2=8,5$?9. Отже, семестрова оцінка з математики — 9). Семестрова оцінка з математики виставляється без дати до класного журналу на сторінку з алгебри і початків аналізу в стовпчик з надписом «І семестр. Математика», «ІІ семестр. Математика» та на сторінку зведеного обліку. Семестрова оцінка може підлягати коригуванню відповідно до «Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів», затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 03 червня 2008 року № 496. Коригована семестрова оцінка з математики виводиться як середнє арифметичне скоригованих семестрових оцінок з двох математичних курсів (алгебри і початків аналізу та геометрії) та здійснюється округлення до цілого числа за наведеним прикладом. Виставляється коригована семестрова оцінка з математики на сторінку з алгебри і початків аналізу.

Річне оцінювання здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок з математики. Річна оцінка з математики виставляється на сторінку з алгебри і початків аналізу в стовпчик з надписом «Річна. Математика». На сторінку зведеного обліку навчальних досягнень учнів річна оцінка з математики виставляється у стовпчик «Математика».

Можливе виділення додаткових годин із варіативного складника навчального плану. Розподіл додаткових годин між алгеброю та початками аналізу і геометрією залишається на розсуд вчителя. Додаткові години поповнюють години резерву. В свою чергу години резерву вчитель, на власний розсуд може витратити на систематизацію та повторення матеріалу на початку та в кінці року, збільшення кількості годин на кожному із вказаних тем, зокрема для внесення змін до орієнтовного календарно-тематичного плану.

Профільний рівень

Для учнів, які вивчатимуть математику на профільному рівні, укладено 2 нові навчальні програми. Одна призначена для учнів, які до 10 класу навчались в загальноосвітніх класах і вирішили обрати математичний профіль лише в 10 класі (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika-profilnij-rivenfinal.docx>). Друга програма розрахована на учнів, які вивчали математику поглиблено з 8 класу і на момент вступу до 10 вже мають суттєво більший об'єм знань (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/matematika-poglibl-rivenfinal.docx>). Ці навчальні програми розраховані на 9 годин на тиждень (6 годин алгебри та початків аналізу і 3 години геометрії).

Зміни у підходах до оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти спонукають переглянути вимоги до виконання письмових робіт та перевірки зошитів.

1. Види письмових робіт.

Основними видами класних і домашніх письмових робіт з природничо-математичних дисциплін є:

розв'язування задач і вправ;

складання таблиць, схем, тощо;

виконання проєктів;

самостійні та контрольні роботи.

2. Кількість і призначення учнівських зошитів

В залежності від видів письмових робіт виділяються зошити які зберігаються в класі та зошити, що зберігаються в учнів. Кількість і призначення учнівських зошитів визначається вчителем. Для контрольного тематичного оцінювання передбачаються окремі зошити чи аркуші, які зберігаються протягом навчального року в закладі загальної середньої освіти.

3. Тематичне оцінювання

Для запобігання перевантаження учнів час проведення тематичних (контрольних) робіт визначається загальношкільним графіком, складеним заступником директора навчального закладу за погодженням із вчителями.

Впродовж одного робочого дня учні можуть виконувати письмову тематичну (контрольну) роботу тільки з однієї дисципліни, а протягом тижня — не більше ніж з трьох. Під час планування тематичних робіт у кожному класі необхідно передбачити їх рівномірний розподіл протягом усього семестру, не допускаючи накопичення письмових (контрольних) робіт наприкінці семестру, навчального року.

4. Порядок перевірки письмових робіт з математики.

4.1 При перевірці зошитів оцінюється лише правильність записів. Почерк, охайність та форма запису не є предметом оцінювання.

4.2. Зошити з математики, в яких виконуються навчальні класні і домашні роботи, перевіряються:

у 5—6-х класах— не рідше ніж один раз на два тижні;

у 7—11-х класах— не рідше один раз на місяць.

4.3. Оцінка за ведення зошитів виставляється у класний журнал, але на враховується при виведенні тематичної.

Нагадуємо, що у навчально-виховному процесі можна використовувати лише ту навчальну літературу, що має відповідний гриф Міністерства освіти і науки України і зазначена у Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Не слід забувати, що 11 класи закладів загальної середньої освіти продовжують навчатись за навчальними програмами укладеними відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень, рівень поглибленого вивчення). Для цих класів залишаються чинними методичні рекомендації попередніх років.

Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання: «Математика в рідній школі», «Математика», «Математика в школах України»

Інформатика

У 2018/2019 навчальному році вивчення інформатики основній та старшій школі закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за навчальними програмами, які розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України:

Класи(рівні)	Рік затвердження програми	Посилання
		Основна школа (5-9 класи)
5-7	2017	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/8-informatika.docx
8-9	2015	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/programa-informatika-5-9-traven-2015.pdf
		Поглиблене вивчення інформатики
8-9	2016	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/informatika.pdf
		Старша школа (10 клас)
Рівень стандарту	2018	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/informatika-standart-10-11.docx
Профільний рівень		https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/01/10-11-profilniy-riven.docx
		Старша школа (11 клас)
Рівень стандарту	2017	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/1-informatika-standart-10-11-final.doc
Академічний		https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-

рівень	10-11-klas/inf-ak.pdf
Поглиблене вивчення	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/inf-pogl.pdf
Профільний рівень	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/prof-riven.pdf

Основна школа

У 2018/2019 навчальному році за новою навчальною програмою з інформатики, призначеною для учнів, що вивчали інформатику у 2-4 класах, вперше вчитимуться учні 7 класів. Вони вивчатимуть 3 теми: «Служби Інтернету», «Опрацювання табличних даних» і «Алгоритми та програми». У першій з цих тем учні опануватимуть такий сервіс, як електронна пошта. Для цього рекомендується використовувати вітчизняні безкоштовні сервіси, що дають можливість реєструвати поштові скриньки особам віком від 13 років або молодшим, враховуючи Указ Президента України від 15 травня 2017 року № 133/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»».

У новій програмі в діяльнісній складовій компетентностей «Служби Інтернету» із теми введено таке вміння як «Уміє працювати в команді та організувати спільну роботу в онлайн-середовищах», а в ціннісній складовій — «Усвідомлює цінність персонального освітньо-комунікаційного середовища для навчання та саморозвитку». Йдеться про використання хмарних сервісів, таких як Google Docs або інших, для організації командної роботи учнів. Найоптимальнішою формою такої роботи є виконання колективного проекту з використанням технологій, опанованих у 5-6 класах.

Крім того, в новій програмі передбачено оглядове вивчення Інтернету речей (IoT). Важливо звернути увагу на ціннісну складову: «Усвідомлює значення Інтернету речей у житті людини». Задля її набуття доцільно буде обрати пов'язану з Інтернетом речей тематику колективного проекту, що виконується з використанням хмарних сервісів.

Опрацьовуючи інші дві теми 7 класу, учні опановують насамперед такі фундаментальні концепції інформатики, як величини та змінні, а також моделі та моделювання. Звертаємо увагу на наскрізність цих концепцій у темах «Опрацювання табличних даних» і «Алгоритми та програми», а також на глибоку змістову взаємопов'язаність цих тем.

У оновленій навчальній програмі для 7 класу тему «Опрацювання табличних даних» поставлено перед темою «Алгоритми та програми», оскільки табличний процесор може бути чудовим засобом пропедевтики і застосування алгоритмічного мислення, а також засобом комп'ютерного моделювання.

Зазначимо, що всі задачі, які розв'язуються засобами табличного процесора, можна поділити на 3 класи:

А. Робота з даними в окремих клітинках.

Б. Обробка рядів даних.

В. Обробка наборів однотипних об'єктів.

Задачі класу А розв'язуються за допомогою однієї або кількох формул і не потребують роботи з діапазонами клітинок. У такій задачі, як правило, проектується і застосовується модель економічного, фізичного чи біологічного процесу або вона відповідає певній математичній задачі. Вкрай важливо, що, вводячи лише кілька формул, у табличному процесорі можна реалізувати лінійний алгоритм або алгоритм із розгалуженням і виконати його для різних наборів вхідних даних. Аналогом умовного оператора в деяких табличних процесорах є функція IF, клітинки — це аналоги змінних, їхні адреси — імена змінних (ще краще — надавати клітинкам змістовні імена), вміст — значення змінних, типи даних в електронній таблиці майже нічим не відрізняються від типів даних у програмуванні. У табличного процесора є також логічні функції, що дають змогу будувати складені логічні вирази.

Перевагою «табличного програмування» є його наочність і безпосередня орієнтованість на розв'язання задачі, оскільки відсутні синтаксичні умовності мов програмування, а результати роботи алгоритму, навіть покрокові, відразу видимі. Ще більш важливо, що табличний процесор надає дуже зручне і просте середовище для застосування алгоритмів до розв'язання практичних задач, тому в темі «Опрацювання табличних даних» у 7 класі введено таку знанневу складову компетентності, як «Пояснює поняття моделі», а також діяльнісну складову «Аналізує умову задачі, виокремлює зв'язки між величинами. Реалізує математичні моделі засобами електронних таблиць».

Багато задач класу Б тісно пов'язані з алгоритмічною конструкцією повторення, яка моделюється копіюванням в електронній таблиці деякої формули в діапазон. Найважливіший випадок — копіювання рекурентної формули, наприклад, формули для обчислення ряду чисел Фібоначчі або факторіалу. У цьому разі формула є тілом циклу й у винайденні цієї формули полягає головна компетенція, якої має набути учень під час вивчення алгоритмів із повторенням.

Задачі класу В (сортування, фільтрація, обчислення проміжних підсумків, функції для роботи з базами даних) опрацьовуються у 8 класі і можуть розглядатися як пропедевтика реляційних баз даних, які з 2018 р. вивчатимуться в 10 класі. У таких задачах електронна таблиця використовується як однотаблична реляційна база даних. Рядки таблиці — це записи, кожен із яких містить інформацію про певний об'єкт, а стовпці — поля, що містять значення параметрів об'єктів. Структури

даних такого типу надзвичайно поширені й вміння працювати з ними — одна зі значущих інформатичних компетенцій.

У 9 класі завершується вивчення курсу інформатики в основній школі. Тому значну увагу слід приділяти узагальненню й повторенню матеріалу, повноцінному й цілісному формуванню ІТ-компетентностей. Так, теми «Інформаційні технології у суспільстві» та «Основи інформаційної безпеки» завершують змістову лінію «Інформація, інформаційні процеси, системи, технології». Хоча певний матеріал із цих тем, такий як «інформаційні процеси та системи», «апаратне та програмне забезпечення інформаційної системи», учні вже вивчали у попередніх класах, у 9 класі його слід пройти на глибшому рівні, з урахуванням того, що у 8 класі вивчалися основні поняття кодування інформації та вимірювання довжини двійкових повідомлень. Також особливу увагу у згаданих темах слід приділити суспільному значенню інформаційних технологій, етичним і правовим аспектам спільного використання інформаційних продуктів.

Загалом, спільне використання інформаційних систем і продуктів є наскрізною лінією в 9 класі, що розкривається в темах «Комп'ютерні презентації» (через демонстрацію презентації перед аудиторією і її спільне обговорення), «Комп'ютерне моделювання» (колективне складання карт знань) та «Створення персонального навчального середовища» (елемент середовища колективної взаємодії в мережі Інтернет).

У разі спільного використання інформаційних систем і продуктів важливим є вміння грамотно й переконливо подати інформацію, виховання якого є іншою наскрізною лінією курсу в 9 класі, що розкривається в темах «Комп'ютерні презентації», «Комп'ютерні публікації» та «Комп'ютерна графіка. Векторний графічний редактор». Оскільки в комп'ютерних презентаціях і публікаціях використовуються векторні графічні об'єкти, то, за бажанням вчителя, тему «Комп'ютерна графіка. Векторний графічний редактор» можна вивчати до презентацій і публікацій.

Темою «Табличні величини та алгоритми їх опрацювання» завершується вивчення змістової лінії основ алгоритмізації та програмування в основній школі. Йдеться про алгоритми роботи з масивами чи аналогічними структурами даних. Ще до початку вивчення теми учні повинні розуміти призначення цих алгоритмів та вміти застосовувати їх до розв'язання задач, оскільки цей матеріал вивчався в темі «Технології опрацювання числових даних у середовищі табличного процесора» у 8 класі. На ці знання потрібно спиратися та актуалізувати їх. Вдалим методичним прийомом може бути також розгляд рядка чи стовпця електронної таблиці як прикладу одновимірного масиву. Отже, вивчення даної теми полягає в розкритті та програмуванні змісту алгоритмів, які учні вже вміють застосовувати в іншому програмному середовищі. Це стосується і такого матеріалу, як «Візуалізація елементів табличної величини за допомогою графічних примітивів», що передбачає побудову графіка чи гістограми програмним шляхом. Що стосується введення та виведення табличних величин, то, хоча в навчальній програмі пропонується

застосовувати для цього багаторядкове текстове поле, вчитель може вибрати й інші засоби, якщо це буде доцільним з огляду на особливості мови та середовища програмування.

Щодо викладання інформатики у 8 класі залишаються чинними методичні рекомендації 2016 р., а для 5 і 6 класів — методичні рекомендації 2017 р.

Старша школа

Рівень стандарту

Реалізація змісту освіти в старшій школі, визначеного Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392, у відповідності до навчальних планів освітньої програми для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом МОН від 20.04.2018 № 408, забезпечується в тому числі й вивченням «Інформатики» як вибірково-обов'язкового предмета.

Курс інформатики для старшої школи (рівень стандарту) має модульну структуру і складається з двох частин — базового та вибіркового (варіативних) модулів. Модуль — структурна одиниця навчальної програми, подана як організаційно-методичний блок, що містить цілісний набір компетенцій, необхідних для засвоєння учнями протягом його вивчення.

Основою навчання інформатики в 10-11 класах є базовий модуль, зміст якого може бути розширений за рахунок вибіркового модулю. Базовий модуль, на вивчення якого відводиться 35 годин, завершує формування в учнів предметних і ключових компетентностей в області використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на рівні, визначеному Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. Цей модуль є мінімально допустимою нерозривною структурною одиницею програми.

Базовий модуль складається з 4 тем. Метою теми «Інформаційні технології в суспільстві» є ознайомлення учнів із тими технологіями, тенденціями, проблемами, яким не приділялася достатня увага в основній школі через вікові особливості сприйняття матеріалу або через те, що вони стали актуальними лише в останні кілька років.

Тема «Моделі і моделювання. Аналіз та візуалізація даних» може опрацьовуватися з використанням як табличного процесора, так і більш спеціалізованих програмних засобів. У разі використання табличного процесора основний наголос має бути зроблено не на функції та особливості середовища (адже принципи роботи в ньому мали бути засвоєні в основній школі), а на застосуванні здобутих в основній школі компетенцій до розв'язання практично значущих задач із обробки даних, які можуть постати в різних сферах людської діяльності. Задачі, які учні розв'язують під час вивчення цієї теми, можуть бути поділені на 3 типи: комп'ютерне

моделювання, виявлення тенденцій у даних, оптимізаційні та розрахункові задачі. Передбачається, що учні мають набути таких компетенцій, як планування та проведення навчальних досліджень і комп'ютерних експериментів з різних предметних галузей, створення інформаційної моделі для розв'язування задач із різних предметних галузей, вибір методів та засобів візуалізації даних, тобто навчитися самостійно планувати дослідження та добирати засоби їх проведення.

Під час вивчення теми «Системи керування базами даних» в учнів формуються основи структурного мислення. Це досягається насамперед у процесі створення семантичних моделей предметних областей, на основі яких потім проектується бази даних. Рекомендується виконувати таке моделювання спочатку без застосування програмних засобів, щоб мінімізувати вплив інтерфейсної особливості середовища тієї чи іншої СКБД на сутність процесу моделювання. Іншою важливою компетенцією є вміння формулювати та реалізовувати в СКБД запити на вибірку даних. Якщо тема вивчається в обсягах, передбачених у базовому модулі, то доцільно використовувати графічні засоби складання запитів на основі бланку запиту, однак не рекомендується обмежуватися складанням запитів за допомогою спеціальних майстрів, оскільки вони не дають змоги зрозуміти призначення і основні складові запиту до реляційної бази даних.

У темі «Мультимедійні та гіпертекстові документи» формується така предметна компетентність, як вміння створювати, ергономічно наповнювати даними, публікувати в Інтернеті та просувати веб-сайти. Ознайомлення з мовою гіпертекстової розмітки відбувається на оглядовому рівні, а основна увага має приділятися створенню веб-ресурсів за допомогою автоматизованих систем керування вмістом, що відповідає сучасній світовій тенденції, ергономічному розміщенню даних на веб-сторінках та їх художньо-естетичному оформленню, а також пошуковій оптимізації веб-ресурсів.

У випадку, якщо на вивчення інформатики як вибірково-обов'язкового курсу, навчальним планом передбачається більше ніж 35 годин, базовий модуль доповнюється чи розширюється вибілковими (варіативними) модулями з відповідною кількістю годин (наведені в програмі). Вибіркові модулі для розширення курсу учитель добирає відповідно до профілю навчання закладу освіти, запитів, індивідуальних інтересів і здібностей учнів, регіональних особливостей, матеріально-технічної бази та наявного програмного забезпечення.

Зауважимо, що розширення курсу та реалізація профільного навчання під час його викладання може здійснюватися такими способами:

через розширення змісту окремих тем базового модуля до обсягів, передбачених відповідним вибілковим модулем. У цьому випадку певна тема вичитується не за програмою базового, а за програмою вибіркового модуля;

через доповнення базового модуля варіативними;

завдяки добору додаткових профільно-орієнтованих навчальних завдань до тем базового модуля.

№ з/п	Вибірковий модуль	Кількість годин	Тема базового модуля, яка розширюється вибірково
1.	Графічний дизайн	35	
2.	Комп'ютерна анімація	35	
3.	Тривимірне моделювання	35	
4.	Математичні основи інформатики	35	
5.	Інформаційна безпека	17	
6.	Веб-технології	35	Мультимедійні та гіпертекстові документи
7.	Основи електронного документообігу	17	
8.	Бази даних	35	Системи керування базами даних
9.	Формальна логіка	35	
10.	Комп'ютерні технології опрацювання звукової інформації	35	
11.	Креативне програмування	35	

Поєднання модулів повинно забезпечувати необхідну ступінь гнучкості та свободи у відборі й комплектації навчального матеріалу і реалізації дидактичних цілей.

Зміст навчання інформатики у старшій школі має чітко виражену прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації занять. Очікувані результати навчання вказано у змістовому розділі програми для кожної теми курсу. Час, що необхідний для досягнення цих результатів, визначається вчителем, залежно від рівня попередньої підготовки учнів, обраної методики навчання, наявного обладнання та особливостей того чи іншого напрямку й профілю навчання. Важливо дотримуватись різноманітності методологічних принципів шляхом зміни форм роботи (індивідуально, у малих групах, парах), а також технологій і стратегії навчання. Тематика завдань має охоплювати інші шкільні дисципліни, таким чином реалізуючи інтеграцію навчальних програм.

При вивченні тем з інформатики, що стосуються кібербезпеки та інших тем навчального предмета, рекомендується ознайомлювати учнів із загрозами, що виникають унаслідок поширення в мережі Інтернет матеріалів в інтересах пропаганди держави-агресора та способами і методами уникнення цих загроз, доводити до відома учнів небезпеку використання заборонених ресурсів та програмних засобів.

Типи загроз кібербезпеки:

програми-вимагачі, які зловмисники використовують для вимагання грошей через блокування доступу до файлів комп'ютерної системи до моменту отримання викупу;

шкідливе програмне забезпечення, що має на меті несанкціонований доступ або пошкодження комп'ютерної системи;

соціальна інженерія, тактика, яку використовують зловмисники, щоб змусити користувача розкрити конфіденційну інформацію;

фішинг, розсилка підrobної електронної інформації, яка виглядає так, як повідомлення з надійних джерел. Фішинг є найбільш розповсюдженою тактикою для викрадення особистих даних користувачів та іншої конфіденційної інформації, тому що він дуже ефективний. Фактично саме розсилання електронних повідомлень окремим користувачам з такими зловмисними елементами стало причиною одних з найбільших і загальновідомих витоків інформації, що сталися протягом останніх років.

Успішний підхід до кібербезпеки — це багаторівневий захист, який включає навчання учнів як користувачів, які повинні розуміти та слідувати основним засадам інформаційної безпеки, такі як вибір надійних паролів, уважне ставлення до вкладень в електронних листах і резервне копіювання даних.

Організація сучасного уроку інформатики

Методика проведення кожного уроку з інформатики визначається вчителем з урахуванням того, що обов'язковою передумовою успішного виконання вимог програми є практична діяльність учнів з індивідуальним доступом кожного учня до роботи з персональним комп'ютером.

При плануванні та підготовці до уроків вчителю варто зважати на основні принципи шкільної інформатики:

1. застосування на практиці отриманих знань та навичок, розвиток предметних та ключових компетентностей учнів;
2. спрямованість на реальне життя та інтеграцію з іншими предметами;
3. активне навчання та творчість;
4. інновації як в освіті, так і в технологіях;
5. спільна навчальна діяльність через роботу в парах та малих групах;

6. створення нових інформаційних продуктів та пошук нових знань;
7. вільний вибір програмних засобів та онлайн-сервісів для навчальної та практичної діяльності, у тому числі можливість використання вільно поширюваного програмного забезпечення як альтернативи пропрієтарним програмним продуктам;
8. використання безпечних веб-середовищ та дотримання конфіденційності мережевої особистості учнів;
9. дотримання авторських прав розробників програм, добropорядне використання контенту.

Важливим чинником розвитку ключових компетентностей є інтегрованість змісту уроку інформатики, яка передбачає:

проблемну орієнтованість пропонованих на уроках завдань, що стимулює дискусію, обговорення, пошук різних джерел інформації, зіткнення думок і переконань;

пов'язаність змісту уроку з реальним життям;

практичну значущість інформації, що має знаходити підтвердження через реальні факти та в змодельованих на уроці ситуаціях.

Ключові компетентності можна розвивати через відповідні форми роботи, які відображають комунікативно-діяльнісний підхід до навчального процесу.

Для цього потрібно використовувати:

інтерактивні форми та методи роботи, які забезпечують активну діяльність учнів у процесі опанування навчального матеріалу;

кооперативне навчання, під час якого формуються соціальні вміння, лідерські якості;

рольові та ділові ігри, які допомагають побачити світ і себе в ньому, підвищують самооцінку та попит на інновації;

проектні технології, завдяки яким в учнів формується проектне мислення, почуття відповідальності та досвід цілеспрямованої співпраці, вони вчаться застосовувати знання на практиці, працювати в команді над конкретним завданням, презентувати свої результати;

методи змішаного навчання, які поєднують у собі традиційне й дистанційне навчання та найбільш відповідають інтересам і уподобанням учнів, які живуть у період стрімкого інформаційно-технологічного розвитку суспільства;

звернення до досвіду учнів, що гарантує перетворення кожного учня на справжнього учасника навчально-виховного процесу, співторця й конструктора нових знань;

відповідні форми оцінювання, а саме: самооцінювання, яке формує здатність до самоаналізу, спостережливості за собою, вміння бачити та визнавати перед собою власні помилки; взаємооцінювання, що виховує відкритість до критики з боку інших, здатність відокремлювати об'єкт від суб'єкта оцінювання, вміння слухати, аналізувати й порівнювати.

Планування та організація навчальної діяльності проводиться на основі базових цінностей, загальних компетенцій, з урахуванням цілей, змісту та очікуваних результатів навчання, які зазначені в навчальних програмах, підтримки інтеграції з іншими предметами та суб'єктами навчальної діяльності, змістовими лініями курсу інформатики. Очікувані результати навчання вчитель визначає відповідно до складових компетентностей, зазначених у програмі з інформатики.

Програма не обмежує самостійність та творчу ініціативу вчителя, передбачаючи гнучкість вибору та розподілу навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання. Вона не встановлює кількість годин та порядок вивчення тем у рамках навчального року, а лише вказує на очікувані результати навчання та зміст навчального матеріалу, вивчення якого є об'єктом тематичного оцінювання. Вчитель може розподіляти навчальний час на власний розсуд, враховуючи особливості наявного матеріально-технічного забезпечення, попередній досвід, рівень знань учнів та інші фактори. За необхідності вчитель може змінювати порядок вивчення тем, не порушуючи змістових та логічних зв'язків між ними та враховуючи, що на вивчення змістової лінії «Алгоритми та програми» має приділятися не менше 40% загального навчального часу в 5-8 класах і не менше 30% навчального часу в 9 класі.

Звертаємо увагу на те, що хоча з програми вилучені розділи узагальнення та повторення матеріалу, а також резервні години, учитель може передбачити необхідний, на його думку, час для повторення як на початку, так і наприкінці навчального року або семестра (триместра).

У практичних завданнях слід передбачати використання актуального для учнів змістового матеріалу й завдань з інших предметних областей.

Проектну діяльність та розв'язування компетентнісних задач у програмі інформатики можна застосовувати під час вивчення різних тем. Виконання навчальних проектів дозволяє вчителю розширити рамки теми, а учневі — проявити свої творчі здібності. Проектні завдання в курсі інформатики

виконуються в невеликих групах, а компетентнісні завдання — індивідуально. У такий спосіб учням надається можливість практичного використання отриманих у межах теми (курсу) умінь. Результати такої діяльності мають бути представлені у вигляді закінченого інформаційного продукту для того, щоб учні могли порівнювати свої роботи і навчатись один в одного під час публічної презентації виконаних робіт перед класом. Під час представлення проекту оцінюється:

планування дослідження, творчість і раціональність запропонованого розв'язання;
досягнення результатів навчання та компетенцій;

технічні характеристики, естетика і оригінальність розроблених матеріалів;

розвиток та самонавчання учня.

Компетентнісно-орієнтовані завдання у своєму змісті містять:

мотивацію (стимул), що є введенням у проблему (практично-орієнтовану) і відповідає на запитання «з якою метою треба це робити?».

Формулювання завдання — відповідає на запитання «що саме треба зробити?». Учень має чітко визначити для себе суть завдання: відповісти на запитання, систематизувати початкові дані, підібрати необхідні інформаційні ресурси та програмні засоби, оцінити доцільність їх використання тощо.

Інформацію (додаткову), необхідну для розв'язання задачі. Ця частина відповідає на запитання «чому?».

Перевірку (критерії) — результат виконання — відповідає на запитання «що, в якій формі треба зазначити?».

У процесі вивчення інформатики у старшій школі важливим фактором є самостійна навчальна діяльність учнів у способі навчання, у способі перенесення учнями результатів навчання на більш широкий контекст. Тому потрібно надавати учням можливість вчитися самостійно та разом з іншими учасниками освітнього процесу (індивідуальні, парні та групові роботи) для підтримки їх активності. Під час самостійної навчальної діяльності формується особиста відповідальність учня за вибір засобів інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення навчальних цілей. Вони дають можливість індивідуалізувати процес навчання та об'єднати різноманітні види роботи — групову, самостійну, дистанційну.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Варто враховувати, що впровадження компетентнісного підходу зумовлює переосмислення технологій контролю й оцінювання: з оцінювання предметних знань, умінь і навичок до оцінювання компетентностей, зокрема готовності і

здатності учнів застосовувати здобуті знання і сформовані навички у своїй практичній діяльності. Тепер об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів з інформатики є рівень розвитку їх компетентностей, які інтегрують знання, вміння, навички, досвід творчої діяльності та емоційно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності. При оцінюванні навчально-пізнавальної діяльності учнів варто збалансовано оцінювати всі три компоненти, що відповідають складникам компетентності: діяльнісний (діяльність/уміння), знаннєвий (знання), ціннісний (ставлення). Навчальна програма розрахована на те, що при вивченні кожної теми формуються як технологічні навички/уміння, так і ціннісне ставлення до сучасних інформаційних технологій та їх впливу на суспільство та особистість. Знаннєвий складник включає перелік обов'язкових термінів і понять, якими учень оперуватиме після вивчення кожної теми.

Формами оцінювання в інформатиці можуть бути:

виконання завдань практичного змісту;

тестування за допомогою програмних засобів або онлайн-сервісів;

врахування особистих досягнень в опануванні інформаційних технологій;

співбесіда (інтерв'ю) як доповнення до тестування або практичної роботи;

взаємоконтроль учнів у парах або групах та самооцінка.

Організація діяльності на уроках інформатики

Умови навчання повинні забезпечувати ефективне засвоєння учнями програмового матеріалу та відповідати вимогам щодо безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу, наведеним в Державних санітарних правилах і нормах влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу ДСанПіН 5.5.2.008-01, Правилах пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України та Правилах безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти. Обладнання навчального приміщення (класу, кабінету) має відповідати вимогам (технічним, педагогічним тощо) Положення про кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання загальноосвітніх навчальних закладів, Типового переліку комп'ютерного обладнання для закладів дошкільної, середньої та професійної освіти (наказ МОН від 2 листопада 2017 року № 1440).

Відповідно до листа МОН від 17.07.2013 № 1/9-497 «Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань створення безпечних умов для роботи у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів» щороку перед початком роботи учнів у

кабінеті інформатики учитель проводить первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності, який знайомить учнів з правилами поведінки в кабінеті.

Звертаємо увагу, що Державні санітарні правила та норми «Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах ДСанПіН 5.5.6.009-98» втратили чинність на підставі наказу МОЗ від 26.06.2017 № 709. Це, зокрема, означає, що тривалість безперервної роботи за комп'ютером учнів нормативно не регламентується.

Перелік деяких корисних ресурсів для самоосвіти учнів

Електронні підручники, курси:

<http://www.ed-era.com>

<http://disted.edu.vn.ua/>

<http://itknyga.com.ua/index/bezkoshtovno/0-19>

Ресурси для навчання програмуванню

<https://blockly-games.appspot.com/>

<https://code.org/>

<https://www.e-olymp.com/uk/>

<http://scratch.mit.edu/projects/editor>

Захист Вітчизни

Конституція України визначає захист Вітчизни обов'язком громадян України, найважливішою функцією держави. Безпека людини, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Армія потребує підготовленого резерву, і саме сучасна школа може забезпечити виконання цього завдання, адже на заняттях з навчального предмета «Захист Вітчизни» допризовна молодь формує почуття патріотичної свідомості та національної гідності, отримує початкову військову підготовку.

Метою навчального предмета «Захист Вітчизни» є формування в учнівської молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання як складову частину національно-патріотичного виховання. Провідним засобом реалізації вказаної мети є запровадження компетентнісного підходу в освітній процес, на основі ключових компетентностей як результату навчання.

Мета реалізується комплексом навчальних і виховних завдань:

- ознайомлення учнівської молоді з основами нормативно-правового забезпечення захисту Вітчизни, цивільного захисту та охорони життя і здоров'я;
- усвідомлення учнівською молоддю свого обов'язку щодо захисту України у разі виникнення загрози суверенітету та територіальній цілісності держави;
- набуття знань про функції Збройних сил України та інших військових формувань, їх характерні особливості;
- засвоєння основ захисту Вітчизни, цивільного захисту, домедичної допомоги, здійснення психологічної підготовки учнівської молоді до захисту Вітчизни;
- підготовка учнів до захисту Вітчизни, професійної орієнтації молоді до служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях, визначених чинним законодавством, до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу.

З 2018/2019 навчального року набирає чинності навчальна програма «Захист Вітчизни» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН від 23.10.2017 № 1407), у якій імплементовано компетентнісний підхід до вивчення предмета.

У навчальній програмі виокремлено такі наскрізні змістові лінії: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність».

Наскрізні змістові лінії відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів, та є засобом інтеграції навчального змісту, корелюються з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях. Також, вагоме місце у зазначеній програмі займають нові поняття щодо захисту України в умовах нових викликів, зокрема під час ведення «гібридної війни». Саме критичне мислення та медіаграмотність є тією «зброєю» громадян, з якою учні мають ознайомитися на уроках навчального предмета «Захист Вітчизни» в закладах середньої освіти.

Предмет «Захист Вітчизни» є обов'язковим навчальним предметом, який вивчається в навчальних закладах системи загальної середньої освіти упродовж 10 і 11 класів та під час навчально-польових занять (зборів) і навчально-тренувальних занять (дівчата). Навчальна програма передбачає вивчення предмету 1,5 та 2 години за умови виділення 0,5 годин з варіативної складової навчального плану.

Відповідно до навчального плану уроки проводяться: 10 клас — по 1,5 години на тиждень протягом навчального року; 11 клас: у першому семестрі (півріччі) — по 1,5 години на тиждень, а в другому семестрі — по 1 годині на тиждень та 18 годин відводиться на проведення навчально-польових занять (зборів) і занять у лікувально-оздоровчому закладі. При потижневому навантаженні по дві години на тиждень: 10 клас та перший семестр 11 класу — по 2 години, другий семестр 11 класу — по 1,5 години на тиждень та 18 годин — на проведення навчально-польових занять (зборів) (програма для юнаків) і навчально-тренувальні заняття (дівчата). У кожному періоді предмет вивчається юнаками та дівчатами окремо. Дівчата за їх власним бажанням (у разі згоди батьків, опікунів або піклувальників) навчаються за програмою для групи юнаків. Юнаки, які за станом здоров'я, релігійними поглядами (за подачі відповідних документів) не можуть вивчати основи військової справи, навчаються за програмою для групи дівчат. Навчальний предмет при цьому в обох випадках називається «Захист Вітчизни» з уточненням «Основи медичних знань».

Поділ класів на групи юнаків та дівчат здійснюється незалежно від кількості учнів у класі. Проте, якщо у групі є менше 5 осіб, то учні цієї групи навчаються за індивідуальними навчальними планами. Навчально-польові заняття (збори) і навчально-тренувальні заняття проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів у 11 класі наприкінці навчального року. 3-х денні (18 годин) навчально-польові заняття (збори) та навчально-тренувальні заняття проводяться на базах військових частин, військових комісаріатів, лікувально-оздоровчих установ, базових навчальних закладів та навчальних закладів. До їх організації та проведення залучаються обласні, міські/районні військові комісаріати та органи місцевого самоврядування.

Основною організаційною формою вивчення предмета «Захист Вітчизни» в закладах загальної середньої освіти усіх типів є урок, що проводиться вчителем згідно з календарно-тематичним плануванням та навчальним планом, складеними відповідно до навчальної програми. Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

Урок як основна організаційна форма предмета «Захист Вітчизни» в усіх закладах загальної середньої освіти починається з шикування, виконання гімну України, перевірки готовності класу до уроку і тренування за тематикою уроку протягом 3-5 хв. На заняттях стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються на зразок взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних сил України.

Рекомендована форма одягу для вчителя під час проведення занять з предмету «Захист Вітчизни» (програма для юнаків) — військова (форма Збройних формувань України).

Уроки предмету «Захист Вітчизни» повинні мати практичну спрямованість. Психологічна підготовка учнівської молоді до захисту Вітчизни здійснюється протягом усього викладання предмета.

Морально-психологічна підготовка здійснюється під час навчання з метою формування морально-психологічної готовності та спроможності учнів виконувати покладені на них завдання, переборювати труднощі та небезпеку у надзвичайних ситуаціях, витримувати навантаження. Для цього на заняттях та тренуваннях учителями створюються відповідні умови. Вивчення цивільного захисту проводиться окремо у групах юнаків і дівчат.

Стройова підготовка молоді проходить під час уроку, а також у вигляді стройових тренажів на початку уроку тривалістю 3-5 хвилин.

Залежно від матеріально-технічної бази навчального закладу, професійної компетентності вчителя кількість годин програмового матеріалу може бути скориговане на 20 відсотків в межах розділу. Послідовність вивчення розділів та тем в межах вимог навчальної програми вчитель може коригувати самостійно.

Стрільба з автомата проводиться на відповідно обладнаних стрільбищах і в тирах згідно з планами військових комісаріатів на підставі наказів, погоджених з начальником гарнізону (командиром військової частини, начальником вищого військового навчального закладу), органом управління освітою і керівником навчального закладу та дотримання заходів безпеки.

З метою більш ефективної організації навчально-польових зборів пропонуємо визначити навчальні заклади загальної середньої освіти, на базі яких проводити заняття, залучивши до них учнів з інших навчальних закладах загальної середньої освіти, об'єднавши їх у навчальні взводи та відділення.

Практичне закріплення теоретичного матеріалу з розділу «Основи цивільного захисту» передбачається під час проведення Дня цивільної оборони (цивільного захисту) в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

Оцінювання рівня засвоєння учнями програмового матеріалу здійснюється відповідно до «Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти».

З метою підвищення протимінної безпеки населення та дітей рекомендуємо в навчальних закладах системи загальної середньої освіти спланувати цикл уроків та виховних заходів, присвячених поведженню учнів з вибухонебезпечними предметами, на які учні можуть наразитися (лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2014 № 1/9-419 «Щодо проведення уроків та виховних заходів з питань протимінної безпеки населення та дітей у загальноосвітніх навчальних закладах»).

Зазначені заходи можуть бути проведені для всіх категорій учнів на уроках з предметів «Основи здоров'я», «Захист Вітчизни» та виховних годинах у навчальних закладах загальної середньої освіти. Для проведення уроків рекомендовано використовувати відеоматеріали з питань протимінної безпеки для загального населення та дітей, що розроблені Державною службою з надзвичайних ситуацій, ОБСЄ, ЮНІСЕФ та отримали статус соціальної реклами від Національної Ради з питань телебачення та радіомовлення.

У блок навчання входять теми, пов'язані з наданням домедичної допомоги. Це є загальносвітовою визнаною практикою. Детальний навчальний план з питань надання домедичної допомоги було розроблено у школах. Його пунктами є:

навіть діти молодших класів можуть навчатись проведенню окремих елементів домедичної допомоги;

вчителі, які пройшли навчання, можуть проводити навчання з домедичної допомоги; вони роблять це так само ефективно, як і медичні фахівці;

оптимальний вік для початку проведення навчань — 12 років;

при навчанні корисно використовувати невеликі, прості манекени;

школярі активно розповсюджують інформацію: вдома вони вчать членів сім'ї та знайомих;

пропорція підготовлених і «готовий допомогти» осіб в суспільстві помітно збільшиться при навчанні дітей шкільного віку, що в перспективі значно збільшить кількість успішних реанімацій на догоспітальному етапі.

Навчання школярів питанням надання домедичної допомоги також підтверджується деякими педагогічними висновками:

у навчання включаються всі групи суспільства. Для досягнення статистично значимого зростання успішних реанімацій, необхідно, щоб принаймні 15% населення володіло навикам надання допомоги;

доступ до інформації, пов'язаної зі здоров'ям, часто неадекватний у різних соціальних групах, у результаті чого більше випадків безуспішного лікування зупинки серця на душу населення відбуваються в соціальних групах з явним дефіцитом цієї інформації;

почуття відповідальності може бути твердо встановлено в ранньому віці. Соціальні навички — особливо, якщо вони повинні бути ефективними — необхідно розвивати на ранніх етапах навчання дітей;

дослідження показало, що школярі в препубертатному періоді мають менше «гальмівних моментів» при навчанні наданню допомоги. Крім того, найсильнішим фактором пригнічення прийняття практичних рішень в реальному житті є страх допустити помилку. Цей аспект реалізації практичних дій також досить легко усувається при навчанні школярів;

реакція на виконання інструкції легша і краща у більш молодому віці. Більш сприятливе ставлення до навчання формує практичне відпрацювання практичних навиків.

Вчителям захисту Вітчизни рекомендуємо надавати організаційно-методичну допомогу та брати участь у проведенні зазначених заходів.

Для активізації військово-патріотичного виховання закладах загальної середньої освіти рекомендується вести гурткову роботу відповідного напрямку. Під час проведення відповідної роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою «Захист Вітчизни», угодою про співробітництво між обласним управлінням освіти і науки та обласним військовим комісаріатом про спільну діяльність з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета «Захист Вітчизни» забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами.

Керівники навчальних закладів зобов'язані вживати заходів щодо попередження загибелі та травмування учнів, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, під час здійснення маршу в район занять, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до учнів та добиватися їх суворого виконання.

Перед початком занять керівник навчального закладу зобов'язаний особисто впевнитись, що для цього створені безпечні умови, учні засвоїли вимоги безпеки та мають достатні практичні навички щодо їх виконання.

Також важливим є підготовка відповідного рівня вчителів, які б могли якісно викладати предмет з врахуванням певних особливостей. Так, навчання з домедичної допомоги передбачає використання певного обладнання (манекени, засоби для зупинки кровотечі тощо). Відповідно до сучасних технологій викладачі повинні перед початком занять самостійно пройти відповідно курси, успішно їх завершити, після чого додатково пройти курси підвищення кваліфікації за програмою «Викладач-інструктор». Тільки після цього вони повноцінно зможуть якісно викладати предмет у частині домедичної допомоги. Як окремий елемент слід передбачити контроль якості викладання з вищевказаних питань.

Відповідальність за дотримання учнями вимог безпеки на заняттях несуть викладачі предмета «Захист Вітчизни».

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено в Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua).

Фізична культура

Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я й здоров'я оточуючих як до найвищої соціальної цінності, формування високого рівня здоров'я дітей та учнівської молоді.

Фізична культура як складова загальної культури, закладає основи збереження здоров'я та розвитку всіх його складових, використовує комплексний підхід до формування розумових та фізичних якостей і навичок, удосконалює фізичну та психологічну підготовку до активної життєдіяльності, формує пріоритети оздоровчої спрямованості фізичних вправ та забезпечує загальний культурний розвиток особистості.

Інваріантна складова Типових навчальних планів, до якої входить навчальний предмет «Фізична культура», сформована на державному рівні і є однаковою для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування та форми власності.

Навчання в старшій школі фізичній культурі спрямоване на досягнення загальної мети базової загальної освіти. Адже метою базової загальної середньої освіти є розвиток освіченої особистості, яка поєднує в собі творчий потенціал до навчання, ініціативність до саморозвитку та самонавчання в умовах глобальних змін та викликів, здатності ідентифікувати себе як важливу і відповідальну складову українського суспільства, яка готова змінювати і відстоювати національні цінності українського народу.

Провідним чинником розвитку такої особистості є формування в учнів умінь застосовувати знання в реальних життєвих умовах, під час розв'язку практичних завдань та здатності визначати і обґрунтовувати власну життєву позицію.

Провідним засобом реалізації вказаної мети є запровадження компетентнісного підходу в навчальний процес, на основі ключових компетентностей як результату навчання.

Фізичне виховання сьогодення потребує орієнтації на:

вироблення і реалізацію якісно нової, особистісно і компетентісно обґрунтованої основи до підходу збереження і підтримки інтелектуальної та фізичної індивідуальності школярів та молоді на всіх етапах навчання врахуванням особливостей їх рухового і психофізичного розвитку;

створення освітнього середовища, яке стимулює фізично рухову активність особистості та її організацію відповідно до вікової та психофізичної специфіки розвитку організму;

інтенсивне включення в освітній процес школи можливостей для додаткових форм фізичного виховання;

створення умов і механізмів фізичного виховання для занять різної спрямованості за інтересами;

формування стійкості до асоціальних впливів щодо виникнення шкідливих звичок і неадекватних видів поведінки.

Навчально-виховний процес з фізичної культури у 2018/2019 н.р. здійснюється за робочими навчальними планами, що складаються на основі Типових навчальних планів закладів загальної середньої освіти і затверджуються відповідним органом управління освітою.

Години фізичної культури передбачені усіма варіантами Типових навчальних планів і повинні фінансуватися та використовуватися в повному обсязі. Вони зазначаються в розкладі уроків, ураховуються в педагогічному навантаженні вчителів. У зв'язку з тим, що уроки фізичної культури за своїм змістом і специфікою забезпечують рухову активність учнів і не вимагають надмірного розумового напруження, години їх проведення не враховуються при підрахунку гранично допустимого навантаження учнів. Це дає змогу в кожному класі повноцінно використовувати усі навчальні години варіативної складової Типових навчальних планів, не перевищуючи загального обсягу навчального навантаження (сума інваріантної і варіативної складових). Розклад уроків повинен враховувати оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також доцільне чергування протягом дня і тижня предметів природничого і гуманітарного циклів з уроками мистецтва, технологій і фізичної культури.

Заняття з фізичної культури в навчальних закладах проводяться вчителем фізичної культури або особою, яка має спеціальну освіту та кваліфікацію: тренер, керівник гуртка, групи, спортивної секції тощо.

Опанування змісту фізичної культури як базового навчального предмета здійснюється за навчальними програмами, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України.

З 2018/2019 навчального року набирає чинності нова навчальна програма «Фізична культура» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН від 23.10.2017 № 1407), у якій імплементовано компетентнісний підхід до вивчення предмета (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>).

Навчання — це продукт кількості, можливостей і якості викладання. Якщо вчитель змінить якість викладання, то зможе змінити і результат. Важливо навчати школярів як навчатись, поєднувати нові знання зі старими.

Нова навчальна програма має структуру, яка є максимально інформативною для вчителя. Дана структура дозволяє вчителю більш об'єктивно оцінити досягнення учня. У програмі чітко висвітлені знаннєвий, діяльнісний та ціннісний компоненти.

У навчальній програмі виокремлено такі наскрізні змістові лінії: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність».

Наскрізні змістові лінії відбивають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів, та є засобом інтеграції навчального змісту, корелюються з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учнів, що визначають їхню поведінку в життєвих ситуаціях.

Очікувані результати навчальної діяльності учнів перенесені у ліву частину програми, вони є необхідними предметними компетентностями, і в той же час відповідають змістовим наскрізним темам.

Змістове наповнення предмета «Фізична культура» навчальний заклад формує самостійно з варіативних модулів. При цьому обов'язковим є включення засобів теоретичної і загальнофізичної підготовки, передбачених програмою для даного класу до кожного варіативного модуля. У 10-11 класах учні мають опанувати 2-3 варіативних модулів. На їх опанування відводиться приблизно однакова кількість годин. Не виключається можливість мотивованого збільшення чи зменшення кількості годин на вивчення окремих модулів.

Наявність матеріально-технічної бази, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів є критеріями відбору варіативних модулів навчальним закладом. Бажання учнів визначається обов'язковим письмовим опитуванням. Результати опитування додаються до протоколу шкільного методичного об'єднання.

За потреби, у межах одного варіативного модуля можна освоїти навчальний матеріал, передбачений на два роки вивчення.

У разі освоєння двох варіативних модулів протягом одного навчального року та у випадку, коли рік вивчення модуля не відповідає класу навчання (наприклад у 10-класі вивчається модуль баскетбол, третій рік вивчення), учитель повинен скоригувати змістове наповнення варіативного модуля та нормативи оцінювання.

Відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом МОЗ та МОН від 20.07.2009 р. за № 518/674, учні розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи.

Медичне обстеження учнів проводиться щорічно в установленому законодавством порядку. Не допускати на уроках фізичної культури навантаження учнів, які не пройшли медичного обстеження.

Учні, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені від фізичних навантажень, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустиме навантаження для учнів/учениць, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, встановлює учитель фізичної культури.

Домашні завдання для самостійного виконання фізичних вправ учні/учениці отримують на уроках фізичної культури. Вони мають бути спрямовані на підвищення рухового режиму у вільний час, досягнення рекреаційно-оздоровчого ефекту. У разі відставання в розвитку фізичних якостей учитель разом з учнем складає індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять, де вказується завдання занять, фізичні вправи, послідовність їх виконання, кількість повторень, інтервали відпочинку, засоби самоконтролю, відмітки про виконання завдання. Самостійні заняття за індивідуальною програмою надають учневі/учениці додаткові бонуси при оцінюванні навчальних досягнень.

При складанні розкладу навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль. Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі.

Для оцінювання розвитку фізичних якостей використовуються навчальні нормативи, які розроблено для кожного року вивчення. Навчальні нормативи є орієнтовними. Порядок їх проведення визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування.

При складанні навчального нормативу за його показником визначають рівень досягнень (початковий, середній, достатній, високий), а потім за технічними показниками виконання рухової дії та теоретичними знаннями виставляють оцінку в балах.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, оцінюються за теоретико-методичні знання, техніку виконання вправ, складання відповідних нормативів, які їм не протипоказані.

У період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюється, а заняття мають рекреаційно-оздоровчий характер з помірними навантаженнями.

Невиконання нормативів з причин, незалежних від учня/учениці, непропорційний фізичний розвиток, пропуски занять з поважних причин, не є підставою для зниження підсумкової оцінки успішності.

При проведенні занять з фізичної культури слід дотримуватись «Правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах» (наказ МОН України від 01.06.2010 №521, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 № 651/17946).

При забезпеченні належного організаційно-методичного проведення уроку, особистісно-зорієнтованого навчання, індивідуально-дозованого навантаження, дотримання дисципліни, стану спортивного обладнання та інвентарю переважна кількість травм може бути попереджена. На уроках фізичної культури, спортивно-масових заходах систематично здійснювати візуальний контроль за самопочуттям учнів, технічним станом спортивного обладнання та інвентарю. Місця для занять з фізичної культури і спорту обладнуються аптечкою (відкриті спортивні майданчики — переносною аптечкою).

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено в Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) та веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти (www.imzo.gov.ua).

Трудове навчання (технології). Креслення.

Відповідно до типових освітніх програм для закладів загальної середньої освіти на вивчення предмета трудове навчання у 2018/2019 навчальному році відводиться:

у 5-6 класах — 2 год. на тиждень;

у 7-9 класах — 1 год. на тиждень;

у 10 класах (вибірково-обов'язковий предмет) 3 год. на тиждень, якщо вивчається тільки в 10 класі, та 1, 1,5, або 2 год. на тиждень, якщо вивчається в 10 і 11 класах;

у 10 класах (профільний предмет) — 6 год. на тиждень (орієнтовна кількість);

у 11 класах (незалежно від профілю) — 1 год. на тиждень;

у 11 класах технологічного профілю — 6 год. на тиждень.

Кількість годин трудового навчання в усіх класах може збільшуватися за рахунок годин варіативної складової навчальних планів, передбачених на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації. Впровадження курсів за вибором технологічного спрямування також може здійснюватися за рахунок варіативної складової.

Вивчення трудового навчання в 2018/2019 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

5-9 класи — «Навчальна програма з трудового навчання для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи» (оновлена), затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804;

10 класи — навчальна програма «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407;

навчальна програма «Технології 10-11 класи (профільний рівень)» затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407;

11 класи — навчальна програма «Технології 10-11 класи. Рівень стандарту, академічний рівень» (авт.: А. Терещук та інші).

Зазначені навчальні програми та програми з креслення розміщено на офіційному веб-сайті МОН України (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>).

Учні 5-9-их класів навчаються за оновленою програмою, що зорієнтована на формування в учнів ключових і предметних компетентностей, які покликані наблизити процес трудового навчання до життєвих потреб учня, його інтересів та природних здібностей.

Провідним завданням учителя є реалізація очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, які виписані таким чином, щоб вони були спільними для учнів, які навчаються в класах із поділом на групи і без такого поділу. При цьому, шлях досягнення результатів визначає учитель відповідно до матеріально-технічних можливостей шкільної майстерні, інтересів і здібностей учнів, фахової підготовки самого учителя.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів згруповано за трьома компонентами: знансьвим, діяльнісним, ціннісним. Указані результати складають основу освітніх цілей у роботі вчителя, орієнтують його на запланований навчальний результат. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів мають бути досягнуті на кінець навчального року. Вчитель може планувати їх досягнення чи при опрацюванні одного проєкта (наприклад: розрізняє деталі за способом отримання. 6 кл), чи поетапне їх досягнення при виконанні окремих проєктів (Очікування «Розраховує та планує орієнтовну вартість витрачених

матеріалів» 8 кл. можна розділити на: обраховує вартість затрачених матеріалів — розраховує потребу матеріалів на проект — розраховує та планує орієнтовну вартість витрачених матеріалів) чи досягнення при використанні різних технологій обробки (Знає будову та принцип дії інструментів, пристосувань та обладнання для обробки конструкційних матеріалів. 7 кл.)

Орієнтовний перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів — це навчальні та творчі проекти учнів, які можна виконувати за допомогою будь-якої технології з представлених у змісті програми, з відповідним доббором конструкційних матеріалів, плануванням робіт, необхідних для створення виробу від творчого задуму до його практичної реалізації.

Формування змісту технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання здійснюється саме на основі об'єктів проектно-технологічної діяльності, а не технологій. Це дає змогу одночасно проектувати та виготовляти один і той самий виріб за допомогою різних основних та додаткових технологій, що є особливо зручним у класах, які не поділяються на групи.

Перелік об'єктів проектно-технологічної діяльності учнів є орієнтовним та може бути доповнений виробами (проектами) відповідно до матеріально-технічної бази та вподобань учнів.

Результатом проектно-технологічної діяльності учнів має бути проект (спроєктований і виготовлений виріб чи послуга). Так, у 5-6 класах учні опановують 6-10 проектів, у 7-8 класах від 4 до 6 проектів, у 9-му класі — 2 проекти (плюс 2 проекти з технології побутової діяльності та самообслуговування в 5-8 класах та 1 проект у 9 класі). Поступове зменшення кількості проектів зумовлене кількістю годин, відведених на вивчення предмета в різних класах, і потребою в ускладненні виробів та технологій. У 5-6 класах учні хочуть швидко побачити свої результати, тому проекти мають бути простішими й не вимагати багато часу. У 7 та 8 класі проекти можуть бути складнішими. Необхідно зазначити, що об'єкти проектно-технологічної діяльності учнів повинні ускладнюватися як протягом навчального року, так і всього процесу вивчення предмета.

Кількість годин на опанування проекту вчитель визначає самостійно залежно від складності виробу та технологій обробки, що застосовуються під час його виготовлення.

Важливим критерієм вибору проекту є його значущість для учня (можливість використання виробу в побуті, для хобі або реалізації виробів на шкільних ярмарках, аукціонах тощо). Неприпустимим є проектування та виготовлення виробу тільки для опанування технології. Вироби, які учні виготовлятимуть у процесі проектно-технологічної діяльності, мають бути їхньою гордістю, показником їхніх досягнень, мати реальне практичне застосування, а не викидатися в кошик для сміття. Тобто практичний результат учнівського проекту має бути:

- 1) особистісно ціннісним;
- 2) корисним для сім'ї, родини, класу, школи, громади;
- 3) соціально зорієнтованим або мати підприємницький потенціал.

Процес роботи над усіма проектами в кожному класі (міні-маркетингові дослідження, зображення виробів — малюнок, ескіз, кресленик, схема), технологічні особливості їх виготовлення тощо, мають обов'язково відображати в робочих зошитах учнів, а самі роботи після їх завершення використовувати за призначенням.

Проект у 9 класі виконується з урахуванням уже засвоєних технологій і відповідних знань, умінь і навичок, набутих учнями в попередніх класах. Навчальна цінність поєднання відомих технологій полягає в тому, що необхідно враховувати наслідки таких «поєднань»: особливості організації роботи, пов'язаної з комплексним використанням технологій, послідовності виконання окремих операцій, застосування раніше вивчених технологій на більш високому рівні майстерності тощо.

У процесі проектування учні 9 класу мають виконати необхідні кресленики або інші зображення деталей (ескізи, схеми, викрійки, технічні рисунки тощо), які необхідні для виготовлення виробу, що проектується. За потреби в готові кресленики або інші зображень учні вносять необхідні зміни. З цією метою вчитель повинен актуалізувати раніше засвоєні знання та вміння з основ графічної грамоти та передбачити необхідну кількість годин на опанування відповідного матеріалу.

Технології викладено у вигляді переліку процесів обробки різних матеріалів, з якого учитель і учні спільно обирають найбільш доцільні для виготовлення проєктованого виробу.

Перераховані для кожного класу технології використовують як основні. Однак при виготовленні виробів застосовуються й додаткові технології чи техніки обробки матеріалів. Додаткові технології та техніки можуть виходити за межі зазначеного переліку. Основну технологію можна застосовувати як додаткову в інших виробках.

При цьому одна й та ж сама технологія може використовуватися як основна не більш як двічі в одному класі протягом навчального року. У класах, що не поділяються на групи, під час вибору об'єкта проектно-технологічної діяльності необхідно планувати не менш як дві основні технології (крім об'єктів, виготовлення яких передбачає застосування однієї технології: писанка, гарячі напої тощо). Це потрібно для того, щоб учні мали рівні можливості у виборі технологій із технічних і обслуговуючих видів праці.

Для того, щоб учні набували під час навчального процесу корисних побутових навичок, у програмі передбачено розділ «Технологія побутової діяльності та

самообслуговування». Цей розділ реалізують як окремі маленькі проекти, що не входять до загального обсягу проектів програми. Їх виконують в будь-який час, не порушуючи при цьому календарний план. Наприклад, за цим розділом можна працювати після завершення основного проекту; перед закінченням чи на початку чверті, семестру, навчального року; у ті дні, коли учні не можуть виконати заплановану роботу з певних причин (багато відсутніх, відсутність підготовки до уроку, релігійні чи шкільні свята тощо). На виконання кожного проекту відводиться 1-2 год.

При плануванні навчального процесу учитель самостійно формує теми, які учням необхідно засвоїти, зважаючи на обрані для виготовлення об'єкти проектування, визначає і планує необхідну кількість навчальних годин, необхідних учням для вивчення відповідних процесів з обробки матеріалу тощо. Така академічна автономія учителя «обмежена» лише запланованими очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності учнів, які визначають логіку його підготовки до навчального року, семестру, розділу чи окремого уроку.

Для складання календарно-тематичного планування, визначення змісту навчального матеріалу вчителю доцільно працювати за таким алгоритмом:

Крок 1. Обрати об'єкти проектно-технологічної діяльності учнів (проекти) та визначити їх кількість;

Крок 2. Обрати основні та, за потреби, додаткові технології для проектування й виготовлення кожного обраного виробу;

Крок 3. Спланувати очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів;

Крок 4. Визначити орієнтовну кількість годин, необхідних для виконання кожного проекту;

Крок 5. Сформулювати теми та зміст уроків із проектування та виготовлення кожного об'єкта проектно-технологічної діяльності учнів;

Крок 6. Спланувати теми та зміст уроків із технології побутової діяльності та самообслуговування.

Предмет «Технології» в 2018/2019 навчальному році відноситься до вибірково-обов'язкових предметів. Він може вивчатися за двома схемами: а) тільки в 10 класі (або тільки в 11 класі) по 3 години на тиждень; б) по 1,5 години на тиждень і в 10 і в 11 класах або 2 год в 10 класі та 1 год в 11 класі і навпаки.

У змісті навчальної програми «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)» основною метою технологічної освіти учнів має стати не сума знань про певну технологію чи наперед визначені способи діяльності для їх вивчення і відтворення, а формування в учнів здатності до самостійного конструювання цих знань і

способів діяльності через призму їх особистісних якостей, життєвих та професійно зорієнтованих намірів, самостійного набуття ними досвіду у вирішенні практичних завдань.

Провідною умовою для досягнення цієї мети є проектна діяльність учнів як практика особистісно-орієнтованого навчання, яка дозволяє учителю організувати навчання, що спрямоване на розв'язання учнями життєво і професійно значущого практичного завдання (справи). Така діяльність учнів обумовлює інтерактивну, навчально-дослідну та інші види діяльності, що відбуваються в руслі проектної, як провідної, та інших навчальних технологій (проблемного навчання, критичного мислення, технології комбінованого навчання та ін.).

Навчальна програма «Технології» (рівень стандарту) має модульну структуру і складається з десяти обов'язково-вибіркових навчальних модулів, з яких учні спільно з учителем обирають лише три, для вивчення упродовж навчального року (двох):

«Дизайн предметів інтер'єру»,

«Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»,

«Дизайн сучасного одягу»,

«Краса та здоров'я»,

«Кулінарія»,

«Ландшафтний дизайн»,

«Основи підприємницької діяльності»,

«Основи автоматики і робототехніки»,

«Комп'ютерне проектування»,

«Креслення».

Навчальний модуль, за своїм змістовим наповненням, є логічно завершеним навчальним (творчим) проектом, який учні виконують колективно або за іншою формою визначеною учителем.

Структура модуля складається з очікувальних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, алгоритму проектної діяльності учнів та орієнтовного переліку творчих проектів.

На вивчення обраних навчальних модулів відводиться 105 годин. Кількість годин, що відводиться на вивчення кожного з трьох обраних модулів, учитель визначає самостійно з урахуванням особливостей проектної діяльності учнів, матеріальних можливостей школи тощо.

Основою для вивчення будь-якого модуля є проектно-технологічна система навчання, яка ґрунтується на творчій, навчально-пізнавальній та дослідно-пошуковій діяльності старшокласників від творчого задуму до реалізації ідеї у завершений проект.

Учні 10-х класів, де предмет «Технології» вивчається на профільному рівні, обирають спеціалізацію із переліку, за якою може здійснюватися навчання:

Автосправа.

Агровиробництво.

Деревообробка.

Елементи імідж-дизайну.

Комп'ютерна інженерія.

Кондитерська справа.

Кулінарія.

Металообробка.

Обробка інформації та програмне забезпечення ПК.

Основи дизайну.

Основи лісового господарства.

Підприємництво.

Технічне проектування.

Туристична справа.

Українська народна вишивка.

Швейна справа.

У межах технологічного профілю в 10-х класах також можлива професійна підготовка старшокласників. Наказом Міністерства освіти і науки № 904 від 23.09.2010 р. затверджено Типові навчальні плани та Типові програми професійно-технічного навчання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Зазначені плани та програми розроблено з метою узгодження Державних стандартів професійно-технічної освіти та навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Професії, за якими здійснюється професійно-технічне навчання відповідно до Типових навчальних планів та Типових програм, розділено за трьома групами у залежності від кількості годин, що відводиться на їх опанування.

До першої групи відносяться:

- «Продавець (з лотка, на ринку)»;
- «Водій автотранспортних засобів категорії «В»»;
- «Водій автотранспортних засобів категорії «С»»;
- «Манікюрниця»;
- «Штукатур».

На опанування зазначених професій відводиться до 480 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю (наказ МОН від 27.08. 2010 № 834, додаток 10) та 10 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До другої групи відносяться:

- «Вишивальниця»;
- «Агент з організації туризму»;
- «Оператор комп'ютерного набору»;
- «Різьбяр по дереву та бересту»;

Інтегрована професія — «Швачка. Кравець».

На опанування зазначених професій відводиться до 540 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

До третьої групи відносяться:

- «Секретар керівника (організації, підприємства, установи)»;
- «Касир (на підприємстві, в установі, організації)»;
- «Перукар (перукар-модельєр)»;
- «Молодша медична сестра з догляду за хворими»;
- «Офіціант»;
- «Секретар-друкарка»;
- «Слюсар з ремонту автомобілів»;
- «Столяр будівельний».

На опанування зазначених професій відводиться до 680 годин навчального часу: 6 годин на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок технологічного профілю, по 2 години на тиждень в 10 та 11 класах за рахунок варіативної складової навчальних планів та 20 робочих днів навчальної практики у 10 класі.

Збільшення часу навчальної практики передбачається тільки для професійного навчання з метою забезпечення потрібної кількості навчальних годин. Збільшення навчальної практики можна уникнути за рахунок виділення (збільшення) годин з варіативної складової навчальних планів.

У випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендуємо запроваджувати профільні курси та курси за вибором профорієнтаційного спрямування, які мають відповідний гриф Міністерства.

Здійснення професійно-технічного навчання в закладах загальної середньої освіти та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах можливе і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти.

Змістове наповнення технологічного профілю також може складатися з декількох курсів за вибором «Професійні проби». Такі курси освоюються учнями послідовно. Програми таких курсів повинні мати відповідний гриф МОН України.

Курси за вибором «Професійні проби» можуть освоюватися за рахунок варіативної складової навчальних планів учнями, які навчаються за будь-яким профілем.

Учні 11-х класів в 2018/2019 навчальному році освоюють навчальний предмет технології (рівень стандарту та профільний рівень) за тими ж навчальними програмами та на тих самих умовах, що й минулого року.

Навчання з обслуговуючих та технічних видів праці на уроках трудового навчання відбувається окремо. Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02р. № 128, і відбувається за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських. Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних чи наступних класів; поділ на групи за рахунок варіативної складової навчального плану. Також згідно з рішеннями місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування класи можуть ділитися на групи і при меншій наповнюваності від нормативної за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів.

Під час роботи в навчальній майстерні на кожному уроці треба звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання ними основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення передбачено в 11 класах технологічного профілю в обсязі 2 год. на тиждень за навчальною програмою «Креслення. 11 клас» для загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 р. № 1/11-17681) .

У 8-11 класах креслення може вивчатися як курс за вибором за навчальною програмою «Креслення» для загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 р. № 1/11-17679).

Креслення вивчається в 7-8 класах спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу. Вивчення предмета здійснюється за навчальною програмою «Креслення. 7-8 класи» (лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 №1/11-17674).

Художньо-естетичний цикл

Предмети художньо-естетичного циклу в школі спрямовані на розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, формування їх художньо-образного, асоціативного, критичного мислення; створення сприятливих умов для продукування креативних ідей, реалізацію власних творчих потреб у художній діяльності та пізнанні. Водночас, через образний зміст творів мистецтва, відкриваються широкі можливості ефективно впливати на формування патріотизму, моралі та інших загальнолюдських цінностей.

У 2018/2019 навчальному році загальну мистецьку освіту в основній школі учні опановуватимуть за програмою для загальноосвітніх навчальних закладів «Мистецтво. 5-9 класи» (авт. Л. Масол та ін.) (оновлена), затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 № 804 «Про оновлені навчальні програми для учнів 5-

9 класів загальноосвітніх навчальних закладів», яка реалізується за рахунок годин, визначених типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня (наказ МОН від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказами МОН від 29.05.2014 № 664, від 12.12.2014 № 1465, від 07.08.2015 №855). Вона вміщує три блоки: «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво». Цілісна структура програми передбачає наскрізну тематику та логіку побудови змісту за роками навчання від 5 до 9 класу.

Наголошуємо, що для формування в учнів мистецьких компетентностей та реалізації практико-орієнтованого компонента змісту програми предмети художньо-естетичного: музичне мистецтво, образотворче мистецтво, інтегровані курси «Мистецтво» та «Художня культура» мають викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (вчитель музичного, вчитель образотворчого мистецтва, вчитель художньої культури) (лист МОН України від 09.06.2016 № 1/9-298).

Мистецька освіта учнів старшої школи здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

учні 11-х класів навчатимуться за програмами «Художня культура» (рівень стандарту, академічний, профільний рівні) та «Естетика» та відповідними типовими навчальними планами (наказ МОН від 27.08. 2010 № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню»);

учні 10-х класів — за навчальними програмами «Мистецтво» (рівень стандарту, профільний рівень) та відповідними типовими навчальними планами (накази МОН від 11.07.2017 № 995 «Про типові навчальні плани для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів», від 24.11.2017 № 1541 “Про внесення змін до наказу МОН від 11.07.2017 № 995”).

Звертаємо увагу, що реалізація змісту освіти, визначеного державним стандартом, у 10 класі на рівні стандарту здійснюватиметься, щонайперше, через базові та вибірково-обов’язкові предмети. До вибірково-обов’язкових належать навчальні предмети «Мистецтво» (освітня галузь «Мистецтво») та «Інформатика» й «Технології» (освітня галузь «Технології»). З них учень (учениця) має обрати два предмети, які він (вона) обов’язково опануватиме впродовж навчання у старшій школі: один — в 10-му, інший — в 11-му класі, або одночасно два предмети в 10 і 11 класах (у такому разі години, передбачені на вибірково-обов’язкові предмети, діляться між двома обраними предметами)

Навчальні предмети	10 клас (кількість годин)	11 клас (кількість годин)
Вибірково-обов’язкові предмети (Інформатика, Технології, Мистецтво)	3	3

Тобто, за умови вибору учнем (ученицею) навчального предмету «Мистецтво» для вивчення у старшій школі (рівень стандарту), його годинний розподіл розраховується таким чином: 10 (або 11) клас — 3 години на тиждень; або 10-11 клас — по 1,5 години на тиждень відповідно у кожному навчальному році.

Профільне навчання у старшій школі передбачає можливість вивчення профільних предметів з різних освітніх галузей. Профіль формується закладом освіти з урахуванням можливостей забезпечення його якісної реалізації. У закладах загальної середньої освіти, що обрали мистецький профіль, навчальний предмет «Мистецтво» є профільним з відповідним годинним навантаженням: 5 годин у 10-му класі, 5 годин — в 11-му класі.

У 2018/2019 навчальному році учні 10-х класів навчатимуться за навчальними програмами «Мистецтво. 10-11 класи. Рівень стандарту» та «Мистецтво. 10-11 класи. Профільний рівень» (авт. Абрамян Т. О., Аристова Л. С., Гайдамака О. В., Гараздовська М. Т., Гречана О. І., Гурин О. М., Новикова Н. В., Пірог А. Г., Просіна О. В.), затвердженими наказом МОН від 23.10 2017 № 1407 «Про надання грифу навчальним програмам для учнів 10-11 класі закладів загальної середньої освіти». Програми розміщені на офіційному веб-сайті МОН (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>)

Акцентування освіти на реалізацію компетентнісного підходу зумовило рельєфне визначення компетентностей, які формуються засобами певного навчального предмета, зокрема мистецтва. У програмах «Мистецтво. 10-11 кл.» окреслено сутність предметних мистецьких (музична, образотворча, хореографічна, театральна, екранна) та міжпредметних естетичних компетентностей, які щонайперше формуються під час опанування учнями різних видів мистецтва. Визначено компоненти компетентностей — знаннєвий, діяльнісний, ціннісний, — відповідно до яких згруповано розділ програми «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів». Розкрито можливості мистецтва щодо формування ключових компетентностей, які подано як система умінь (здатності людини реалізувати на практиці набуті знання і навички) і ставлень (якостей, що виявляються у поведінці особистості в певній ситуації чи її вчинках на засадах ціннісних переконань, поглядів, інтересів тощо): компетентності спілкування рідною /державною, іноземною мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; компетентність уміння вчитися впродовж життя; компетентності ініціативності і підприємливості; соціальна та громадянська компетентності; компетентність обізнаності та самовираження у сфері культури; компетентність екологічної грамотності і здорового життя. Важливість формування ключових компетентностей є незаперечною, і тому педагог має системно приділяти увагу їх формуванню, але застосовувати свій методичний інструментарій педагогічно доцільно і тільки у контексті реалізації завдань предмету «Мистецтво».

З метою інтеграції навчальних предметів і предметних циклів, формування ключових та міжпредметних компетентностей у зміст навчальних програм введено наскрізні змістові лінії — соціально значущі надпредметні теми, які сприятимуть формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому, розвиватимуть здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність». Особливості їх реалізації зазначено у пояснювальних записках до програм. Окремо наголошуємо, що реалізація змісту наскрізних змістових ліній має бути педагогічно коректною і доцільною та втілюватися тільки через відповідні мистецькі трактування, приклади і методи навчання.

Зміст програми рівня стандарту репрезентує складову цілісної моделі загальної мистецької освіти (за Л. Масол). Вона розкриває можливість ознайомлення дитини зі світом мистецтва через провідні засади, притаманні різним видам мистецтва: мова мистецтва (початкова школа); жанри та стилі мистецтва (основна школа). У старшій школі на основі цих «трьох китів» учні знайомляться з різними культурами і мистецтвом світу.

Програма рівня стандарту реалізує вимоги державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (культурологічна змістова лінія освітньої галузі «Мистецтво»). Тематична структура програми розкриває особливості мистецтва культурних регіонів світу, визначених ЮНЕСКО: африканського, американського, далекосхідного, індійського, арабо-мусульманського, європейського (в тому числі, мистецтва України як невід'ємної складової європейського мистецтва).

При цьому, наголошуємо, що навчальна програма дає можливості вчителю, орієнтуючись на вимоги та тематику, самостійно визначати обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл опанування кожної теми навчальної програми, за необхідності — змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року.

Якісна реалізація змісту програми «Мистецтво. Рівень стандарту» в 10 класі потребує її методичного тлумачення, враховуючи певну новизну навчального предмету і ймовірних ризиків (у зв'язку з тематикою курсу) щодо застосування великого обсягу інформаційного матеріалу в межах визначеного часу.

Щонайперше, слід наголосити, що місія курсу: захопити учнів мистецтвом різних регіонів світу, виявити найхарактерніші ознаки мистецтва кожного регіону, знайти емоційний відгук, зацікавити їх настільки, щоб з'явилося бажання самостійно, більш ширше познайомитися з мистецькими шедеврами, найбільш яскравими художніми явищами, характерними саме тому чи тому культурному регіону, є «візитівками» його мистецтва. Тільки на такому тлі відбуватиметься формування в учнів системи компетентностей, передбачених навчальною програмою.

З-поміж найважливіших позицій викладання мистецтва в 10 класі, на яких має базуватися методичний арсенал учителя, такі.

Добір творів мистецтва. Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу, добору навчального художнього матеріалу. Особливістю навчальної програми є варіативність художнього змісту: кожен учитель має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та виконання учнями, орієнтуючись на навчальну тематику, критерій їх високої художньої якості, репрезентативність художньо-регіональної специфіки, цікавість для учнів і відповідність їх віку. Зокрема, для реалізації змісту необхідно обирати твори і види мистецтва, що репрезентують найхарактерніші мистецькі ознаки, що, по суті, є мистецькими візитівками того чи іншого культурного регіону світу.

Для реалізації практичної спрямованості курсу вчитель має передбачити час для виконання учнями художньо-практичних (зокрема проектних) завдань, враховуючи програмні вимоги, інтереси й потреби учнів цього віку. Тому провідними видами діяльності в контексті опанування мистецтва є пізнання мистецтва, яке відбувається через сприймання, інтерпретацію і оцінювання художніх творів з акцентом на культурологічний контекст та творче самовираження здобувача освіти, що реалізується через виконання мистецьких проектів (індивідуальних, колективних) та задоволення потреб учнів у співі, образотворчій діяльності, конструюванні, фото- та відеозйомці тощо, що сприятиме активному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

Важливо сбалансувати різні види діяльності учнів під час навчання і не перетворити курс «Мистецтво» у старшій школі в суто інформативний, не переважувати учнів зайвою інформацією, а наповнити його завданнями художньо-практичного спрямування. Інформації для засвоєння учнями має бути небагато, не варто її нагромаджувати, зокрема, історичним, світоглядним та іншими контекстами, переліками імен митців, назвами творів, дат тощо, адже наперед відомо, така інформація засвоюється тимчасово. Доцільно зосередити увагу на найголовнішому — на видах мистецтва, їх специфічних унікальних особливостях, які презентують саме той чи той культурний регіон світу.

Тому під час структурування змісту мистецької освіти у 10 класі, рівень стандарту (зокрема створення поурочних календарно-тематичних планів) вчителю необхідно дотримуватися балансу усіх видів діяльності здобувачів освіти: визначаючи час на пізнання мистецтва (знайомство з новим навчальним матеріалом, сприймання, аналіз-інтерпретацію творів мистецтва), необхідно передбачити час для виконання учнями практичних робіт з образотворчої діяльності, вокальної роботи; для презентації результатів самостійної пошукової чи творчої діяльності школярів; здійснення віртуальних екскурсій тощо, адже саме художньо-творча діяльність учнів мотивує підлітків до самовираження та реалізації їх потреб та нових ідей у соціумі.

Для реалізації вищезначеного слід наголосити на важливості застосування вчителем різноманітного методичного інструментарію та пріоритетності діалогічних форм подачі матеріалу над монологічними. Адже сьогодні вчитель — це не тільки транслятор певної кількості знань й інформації, а партнер по опануванню світу мистецтва. Ні для кого не секрет, що авторитарний підхід з монологічним викладом навчального матеріалу є неефективним і малоцікавим для учнів, особливо якщо це стосується мистецтва.

Опанування художнього змісту навчального предмета має здійснюватися у тісному взаємозв'язку традиційних методів навчання (словесних, наочних, діяльнісних) з проблемними, евристичними методами, комп'ютерними технологіями та (що важливо для інтегрованого курсу) інтегративними технологіями, методами і прийомами стимулювання асоціативно-образного мислення, виявленням міжвидових мистецьких аналогій, порівнянь тощо), що зумовлено спільним тематизмом, який об'єднує навчальний матеріал різних видів мистецтва.

Для реалізації ідей профільного навчання та надання можливостей вибору учнями набути певні мистецькі вміння з улюбленого виду діяльності програма «Мистецтво. 10-11 класи. Профільний рівень» має дві складові: пізнавальну (2 години на тиждень), що реалізує вимоги культурологічної змістової лінії державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти і є обов'язковою для опанування усіма учнями, та художньо-практичну (3 години на тиждень), що репрезентована варіативними модулями, спрямованими на формування умінь з обраного (-их) виду(-ів) мистецької діяльності.

Тематична структура та зміст пізнавальної складової програми є аналогічною навчальній програмі «Мистецтво. Рівень стандарту» і реалізується відповідно до рекомендацій, означених вище.

Художньо-практична складова вміщує варіативні модулі, які дають можливість навчальному закладу згідно з потребами й інтересами учнів; умовами, кадровим та матеріально-технічним забезпеченням обрати вид (види) мистецької діяльності для поглибленого опанування учнями його змісту, набуття ними умінь та навичок з обраного (их) виду (ів) діяльності.

Звертаємо увагу, що зміст модуля (-ів) може бути не синхронізовано зі змістом пізнавальної складової, а спрямовано безпосередньо на опанування учнями певних мистецьких умінь і навичок.

З-поміж запропонованих модулів: спів (сольний, ансамблевий, хоровий), музичний інструмент (бандура, гітара, баян тощо/ ансамбль, оркестр), графіка, комп'ютерна графіка, живопис, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, основи дизайну, хореографія (класична, народна, бальна, сучасна — за вибором), театральне мистецтво, фотомистецтво, мистецтво кіно, мистецтво театру і кіно (проектна діяльність), мистецтво рідного краю. Звертаємо увагу, що упродовж навчання в

старшій школі (10-11 класи) учні можуть опанувати зміст декількох модулів. Мінімальний час навчання за одним модулем — 1 семестр.

Запропонований програмою зміст та очікувані результати дають можливість вчителю самостійно скласти детальний календарно-тематичний план з урахуванням вимог навчальної програми (модуля) та обраної тривалості реалізації модуля (1, 2, 3, 4 семестри), його художньо-змістове і практичне наповнення; обирати найбільш ефективні форми організації навчального процесу, технології та методики для формування умінь з обраного виду мистецької діяльності.

Система оцінювання результатів навчання в освітній галузі «Мистецтво» ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня (учениці). Оцінюється не рівень недоліків і прорахунків, а рівень прогресу особистісних досягнень. Тому критерієм перевірки та оцінювання результатів мистецької освіти є динаміка особистісного розвитку учня (учениці) та його (її) ставлення до опанування предмету. Безперечно, певну роль у мистецькій сфері відіграють спеціальні художні здібності (музичний слух, вокальні дані, відчуття ритму, кольору, пропорцій, симультанне образне сприймання тощо), які можуть впливати на освітні результати учнів. Проте для створення об'єктивності системи оцінювання перевірка має інтегрувати з одного боку досягнення учнів у різних видах діяльності, з іншого — їх ставлення до предмету, активність та ініціативність, що дасть можливість ефективніше відслідкувати особистісний зріст учня (учениці), оцінити його (її) роботу в освітній діяльності і саморозвитку. Саме тому індивідуальний і диференційований підходи до оцінювання мають надзвичайно важливе значення.

До основних видів оцінювання належать: поточне, тематичне і підсумкове (семестрове і річне). Додатковими засобами стимулювання пізнавальної активності учнів є самооцінка та оцінювання результатів спільної діяльності за попередньо визначеними критеріями та художньо-творче самовираження, які мають бути збалансованими між собою

Навчальна та методична література з предметів художньо-естетичного циклу зазначена в Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщені на офіційному сайті МОН України. Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта», газету «Шкільний світ» та ін.

Директор департаменту загальної середньої та дошкільної освіти
Ю. Г. Кононенко